ЖУРНАЛ 2004-ЖЫЛЫ
НЕГИЗДЕЛГЕН

ЖУРНАЛ ОСНОВАН
В 2004 ГОДУ

ISSN 1694-8106
Индекс 77366

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫНЫН
КАБАРЛАРЫ

ИЗВЕСТИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ

№ 3 (61)

Бишкек – 2023

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КЫРГЫЗСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Периодичность: 3 выпуска в год
Учредитель: Кыргызская академия образования

Главный редактор
Мамытов А.М. – доктор педагогических наук, профессор, академик КАО

Заместитель главного редактора
Дюшеева Н.К. – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный секретарь
Дербишова Н.А.

Редакторы: Карамолдоева С.К., Дуйшо кызы М.

Редколлегия:

Мамбетакунов Э.М.	**член-корреспондент НАН КР, академик КАО доктор педагогических наук, профессор**
Байгазиев С.О.	**доктор филологических наук, профессор, академик КАО**
Добаев К.Д.	**член-корреспондент КАО доктор педагогических наук, профессор**
Рысбаев С.К.	**член-корреспондент КАО доктор педагогических наук, профессор**
Син Е.Е.	**доктор педагогических наук, профессор**
Асипова Н.А.	**доктор педагогических наук, профессор**
Калдыбаев С.К.	**доктор педагогических наук, профессор**
Муратов А.Ж.	**доктор педагогических наук, профессор**
Мааткеримов Н.О.	**доктор педагогических наук, профессор**
Мамбетакунов У.Э.	**доктор педагогических наук, профессор**
Токтомаметов А.Д.	**кандидат педагогических наук**
Иманкулов М.К.	**кандидат педагогических наук, доцент**
Ниязова А.М.	**кандидат педагогических наук**
Коңурбаев Т.А.	**кандидат психологических наук**

Адрес редакции: г. Бишкек, бульвар Эркиндик, 25

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ

EDUCATION AND INNOVATION

Мамытов Абакир,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясы,
башкы илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

Окен уулу Шумкарбек,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

КЫРГЫЗСТАНДЫН ОРТО ЖАНА БИЙИК ТООЛУУ ШАРТТАРЫНДА ЖАШАГАН 7-11 ЖАШТАГЫ ЭРКЕК БАЛДАРДЫН ДЕНЕ БОЙ ЖАКТАН ЖЕТИЛҮҮ ЖАНА ФИЗИКАЛЫК ДАЯРДЫК АБАЛЫ

Мамытов Абакир,
доктор педагогических наук, профессор,
Кыргызская академия образования,
главный научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек

Окен уулу Шумкарбек,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек

СОСТОЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ МАЛЬЧИКОВ 7-11 ЛЕТ, ПРОЖИВАЮЩИХ В УСЛОВИЯХ СРЕДНЕГОРЬЯ И ВЫСОКОГОРЬЯ КЫРГЫЗСТАНА

Mamytov Abakir,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kyrgyz Academy of Education,
Chief Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city

Oken uulu Shumkarbek,
Postgraduate Course,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city

THE STATE OF PHYSICAL DEVELOPMENT AND PHYSICAL FITNESS OF BOYS AGED 7-11 YEARS LIVING IN THE CONDITIONS OF THE MIDDLE MOUNTAINS AND HIGHLANDS OF KYRGYZSTAN

Аннотация: *Макалада Кыргызстандын орто жана бийик тоолуу аймактарында туруктуу жашап жана окуп жатышкан 7-11 жаштагы эркек балдардын дене бой жактан жетилүү жана физикалык даярдык абалдары жөнүндө маалымат берилет. 292 окуучуну тестирлөөнүн анализи, алардын дене бой жактан жетилүү жана негизги физикалык сапаттарын өрчүтүү деңгээлдеринин физиологиялык жана педагогикалык нормаларга, талаптарга жооп бериши талданат жана мүнөздүү тенденциялары көрсөтүлөт.*

Аннотация: *В статье представлена информация о состоянии физического развития и физической подготовленности мальчиков 7-11 лет, постоянно проживающих и обучающихся в условиях среднегорья и высокогорья Кыргызстана. Представлен анализ результатов тестирования 292 учащихся, показателей физического развития и проявления основных физических качеств, в том числе их соответствие физиологическим, педагогическим нормам и требованиям, а также свойственные к ним тенденций.*

Annotation: *The article provides information on the state of physical development and physical fitness of boys aged 7-11 years, permanently residing and studying in the conditions of the middle mountains and highlands of Kyrgyzstan. The analysis of the test results of 292 students, indicators of physical development and manifestations of basic physical qualities, including their compliance with physiological, pedagogical norms and requirements, as well as their inherent tendencies, is presented.*

Түйүндүү сөздөр: *орто бийиктиктеги тоо, бийик тоо, түздүк, дене-бой жактан жетилүү, физикалык даярдык.*

Ключевые слова: *среднегорье, высокогорье, равнина, физическое развитие, физическая подготовленность.*

Key words*: middle mountains, highlands, plain, physical development, physical fitness.*

Киришүү. Кыргыз Республикасында орто жана бийик тоолуу аймактар кеңири орун алган. Территориянын 94% деңиз деңгээлинен 1000, жарымына жакыны 3000 метрден жогору бийиктикте жайгашкан. Калкыбыздын олуттуу бөлүгү, алардын балдары тоолуу аймактарга мүнөздүү жаратылыштын катаал шарттарына кабылып жашашат. Илимпоздордун көз карашында бийик тоолуу аймактарда туруктуу жашаган адамдардын физиологиялык мүнөздөмөсү, дене-бой жактан жетилиши жана жалпы физикалык даярдыгы түздүк мейкиндикте жашагандардан айырмаланат (Д. Алипов, 1966, Б. Турусбеков, 1965-1990). Анткени, тоолуу аймактарда абанын температурасы кескин өзгөрүп турушу, атмосфералык басымдын бийиктик жогорулаган сайын төмөндөшү, абанын суюлушу ж.б.у.с. жагдайлар кеңири кездешет жана организмдин адаптациялануу механизмин өзгөртөт.

Демек, орто жана бийик тоолуу аймактарда жашаган окуучу балдардын дене бой жана физикалык жактан жетилүү процесси өзгөчөлүктөргө ээ деген божомолду алдын ала белгилесе болот. Ага байланыштуу, окуучулардын дене бой жана физикалык жактан жетилүү процессинин структуралык абалын аныктоо, түзүлгөн кырдаалдын илимий адабияттарда белгиленген нормаларга, «Физкультура» предметинин окуу программасынын талаптарына жооп беришин аныктоо, аныкталган тенденцияларды мектеп билиминдеги дене тарбия сабактарын өткөрүүдө эсепке алуу актуалдуу илимий жана педагогикалык проблема деп белгилөөгө татыктуу.

Жогоруда белгиленген жагдайларды эсепке алып изилдөөнүн **максатын** орто жана бийик тоо шартында жашаган окуучу балдардын дене бой жана физикалык жактан өсүп жетилүү абалын жана структуралык

өзгөчөлүктөрүн аныктоо иретинде белгиледик. Изилдөөнүн **объекти** катары 7-11 жашка чейинки мектеп окуучуларынын дене тарбия процесси, ал эми **предмети** – балдардын дене бой жана физикалык жактан өсүп жетилүү көрсөткүчтөрү тандалып алынды.

Изилдөөдө төмөндөгү **илимий методдор** колдонулду: адабий булактарды анализдөө; балдардын дене бой көрсөткүчтөрүн ченөө (бойдун узундугу, дененин салмагы, Кетле индекси); физикалык негизги беш сапатты тестирлөө: 30 метр аралыкка жүгүрүү (ылдамдык), 4х9 метр аралыкка челнок ыкмасы менен жүгүрүү жана ордунан туруп узундукка секирүү (ыкчамдык), 1500 метр аралыкка жүгүрүү (чыдамкайлык), турникке тартынуу (күч) жана омуртка тутумунун абалын баалоо (ийилчээктик); тестирлөөдө топтолгон маалыматты математикалык-статистикалык анализден өткөрүү, окуучулардын көрсөткүчтөрүн расмий нормативдерге салыштыруу жана изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоо.

Изилдөө жүргүзүү үчүн Кара-Кулжа району тандалып алынды. Анткени, райондогу 56 мектептин жарымынан көбү (61% түзгөн 34 мектеп) орто жана бийик тоолуу аймактарда жайгашкан. Ал эми 7-11 жаш курактагы окуучулардын саны 8047 барабар. Ушул жагдайларды эске алуу менен тестирлөөгө орто бийик тоолуу аймакта, деңиз деңгээлинен 1272 м бийиктикте жайгашкан Кара-Кочкор айылындагы Ш. Исмаилов атындагы жана кошуна Сары-Булак айылындагы К. Жантошев атындагы орто мектептерден 169 окуучу, ал эми бийик тоолуу аймакта, 2100 м бийиктикте Ой-Тал айылындагы К. Орунбеков атындагы жана 2156 м бийиктиктеги Көңдүк айылындагы Нурмамат уулу Садыркул атындагы мектептен 123 окуучу тартылды. Бардыгы болуп тестирлөөдөн 292 окуучу өттү.

Негизги мазмун. Адабий булактардын анализи биздин изилдөөнүн объектине жана предметине жакын илимий изилдөөлөр негизинен төмөндөгү багыттар боюнча жүргүзүлгөнүн тастыктады.

Белгилүү физиолог, профессор Б. Турусбековдун эмгектери Кыргызстандын бийик тоолуу шартында жашаган адамдардын адаптация болуу түрлөрүн, формаларын жана механизмдерин изилдөөгө, спорт менен машыккан балдардын физиологиялык жактан өсүшүн, ишке болгон жөндөмдүүлүгүн жана функционалдык өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө арналып, алардын вегативдик жана соматикалык өсүү нормаларын аныктаган. Бийик тоолуу аймакта жашаган 5-6 жаштагы балдардын дене бой жактан жетилишин жана дем алуу көрсөткүчтөрүнүн деңгээлин аныктоо, аларды жакшыртуу максатында кыргыздын улуттук кыймылдуу оюндарын каражат катары колдонуу маселелерин биология илимдеринин кандидаты, профессор Ж. Абдрахманова профессор Б.Турусбековдун жетекчилиги менен жүргүзгөн [1]. Орто жана бийик тоолуу аймактардын климаттык өзгөчөлүктөрүн жогорку квалификациялуу спортсмендерди спорттук мелдештерге даярдоодо колдонуу проблемалары кеңири изилденген. Мындай багыттагы алгачкы жана салмактуу изилдөөлөрдүн көч башында биология илимдеринин доктору, профессор Д.А. Алипов турат. Кийинчерээк орто бийиктиктеги тоолуу аймактарды спортсмендерди машыктыруудагы илимий-методикалык аспектилери, өзгөчө акклиматизация жана түздүктө реакклиматизация фазаларын уюштуруунун теориялык жана методикалык негиздерин аныктоо педагогика илимдеринин доктору, профессорлор Ф.П.Суслов, Е.Б. Гиппенрейтер, Ж.К. Холодов тарабынан изилденген [2]. Бирок, адабий булактардын анализи орто жана бийик тоолуу аймактарда жашаган окуучу балдардын дене бой жактан жетилишин, өзгөчө алардын физикалык даярдыгын изилдеген педагогикалык багыттагы илимий изилдөөлөрдүн предмети боло электигин тастыктады.

Балдардын дене бой жактан жетилүү көрсөткүчтөрүн ченөө жана анализдөө бир катар тенденциялардын орун алаарын көрсөттү. Орто бийик тоолуу аймакта жашаган 7-11 жаштагы эркек балдардын боюнун узундугу орто эсеп менен 124,27 см ден

147,02 см чейин өссө (өсүү чоңдугу 22,75 см, 1-2 сүрөттөр), бийик тоолуу аймакта жашагандардын бойлорунун узундугу 125,75 см ден 139,42 см чейин (13,67 см, 2-сүрөт) өсөөрү аныкталды. Бийик тоолуу аймакта жашаган балдардын боюндагы айырма жыл сайын чоңоюп олтурат жана окуучулар 5-класка жеткенде олуттуу айырмачылык менен коштолот. Биздин маалыматтарга таянып мындай айырма 9,08 см түзөөрү, статистикалык өңүттө ишенимдүү экендиги (P ≤ 0,05) бышыкталды. Ошону менен бирге балдардын боюндагы узундуктун орточо чоңдугу негизинен адабий булактарда сунушталган бааларга таянсак «орто», – деген баага татыктуу деп бааланды.

Ошол эле мезгилде, бийик тоолуу аймактарда жашаган балдардын дене салмагы орто бийиктиктеги тоолуу аймакта жашагандарга караганда башкача динамика менен мүнөздөлөөрү, б.а. бешинчи класка чейин эки толкундун орун алышы аныкталды. Толкундун төмөндөшү 2-чи жана 5-чи класстарга карата орун алып, дене салмагынын бир аз азайышы менен коштолоору белгиленди. Адабий булактарда белгиленген нормаларга карата орто бийик тоолуу аймакта жашаган 1-класстын окуучуларынын дене салмагы «ортодон төмөн» болсо, кийинчерээк (2-3-класстарда) дене салмагындагы артта калуу жоюлуп «орто» деген баа, ал эми 4-5-класстарда – «ортодон жогору» деген баа коюлду, б.а. дене салмагындагы өсүү тенденциясы бышыкталды. Ал эми бийик тоолуу аймактар үчүн дене салмагында артта калуу фактысы аныкталган жок, тескерисинче 1-класстан баштап эле дене салмагы «ортодон жогору» экендиги, кийинчерээк «орто» (2-класс), кайрадан «ортодон жогору» (3-класс), «жогору» (4-класс) иретинде бааланып, 5-класска жеткенде нормалдашуу жагдайы орун алды («орто» деген баа коюлду). Белгиленген фактылар бийик тоолуу аймакта жашаган окуучулардын дене салмагы бир калыпта өзгөрбөө тенденциясы менен мүнөздөлдү (баалоо нормалары тиркемеде).

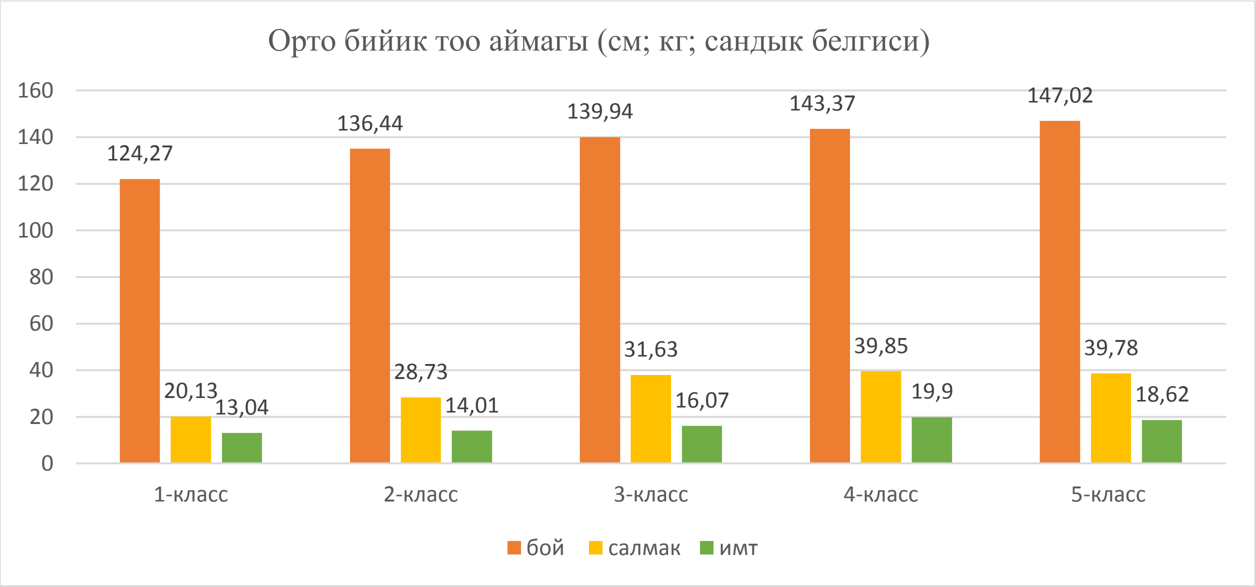

1-сүрөт. Орто бийик тоолуу аймакта жашап-окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын бой узундук, дене салмактык жана ИМТ көрсөткүчтөрү

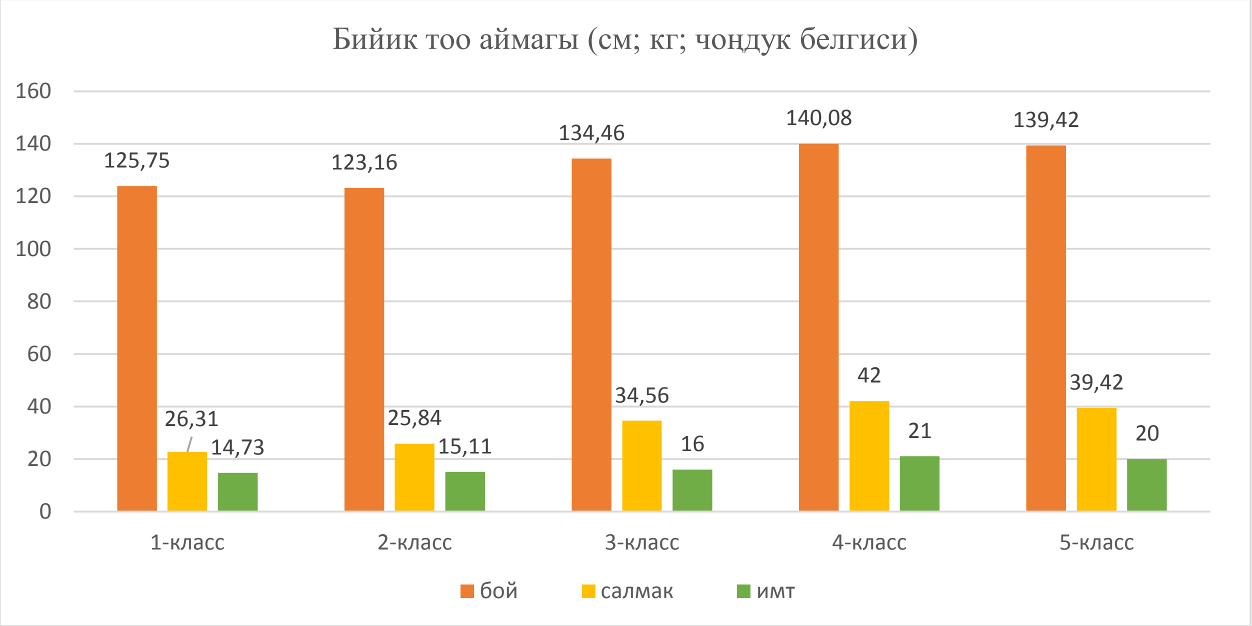

2-сүрөт. Бийик тоолуу аймакта жашап-окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын бой узундук, дене салмактык жана ИМТ көрсөткүчтөрү

Демейде дене бой көрсөткүчтөрүн баалоодо интегралдык мааниге ээ болгон Кетле индексин колдонуу сунушталат. Аталган индекс (индекс массы тела – ИМТ) баланын бой узундук жана дене салмактык ченемдеринин катышы иретинде аныкталып, алынган көрсөткүчтү баалоо беш баскычтагы баа менен бааланат. Алар дене салмагындагы «олуттуу жетишсиздик», «жетишсиздик», «нормалдуу салмак», «ашыкча салмак» жана «олуттуу ашыкча салмак» иретинде мүнөздөлөт (баалоо нормалары тиркемеде).

Жогоруда белгиленген баалоо ыкмасын жетекчиликке алып орто жана бийик тоолуу аймактарда жашап жана окуп жаткан эркек балдардын ИМТ чондуктарын баaладык жана төмөндөгү тенденцияларды аныктадык (1-таблица). Орто бийиктиктеги тоолуу аймакта мектепке жаңы барган балдардын дене бой жетилиши «олуттуу жетишсиз» деген баага татыктуу болуп, 2-класста окуган учурда баштапкы кырдаал бир аз жакшырып, коюлган баа кийинки «жетишсиз» деген баскычка өттү. Ал эми дене-бой катышынын нормалдуу жетилиши окуучулар 3-4-класстарда окуп жаткан мезгилге туура келсе, 5-класска көчкөндө, тилекке каршы, «ашыкча» баасы менен баалана баштады. Изилдөөдө аныкталган тенденция орто бийиктиктеги тоолуу аймакта жашап жана окуп жаткан балдардын дене бой жактан жетилишин максаттуу башкаруу зарылдыгы бар экендигин көрсөттү. Ал эми бийик тоолуу аймакта жашап жана окуган окуучуларга кайрылып, дене-бой катышындагы «жетишсиз» деген баа дээрлик 1-3-класстарда окуу мезгилин толугу менен камтыганын, 4-5-класстарда окуган мезгилде нормалдашаарын тастыктадык.

Белгилер	1-класс	2-класс	3-класс	4-класс	5-класс
Орто бийик тоо аймагы ИМТ чоңдугу, бааланышы	13,04 Олуттуу жетишсиз	14,01 Жетишсиз	16,07 Норма	19,9 Норма	18,62 Ашыкча
Бийик тоо аймагы ИМТ чоңдугу, бааланышы	14,73 Жетишсиз	15,11 Жетишсиз	16,0 Жетишсиз	21,0 Норма	20,0 Норма

1-таблица. Орто жана бийик тоо аймактарында жашаган окуучулардын ИМТ чөндугу жана бааланышы

Биздин оюбузча, орто жана бийик тоолуу аймактарда туруктуу жашап жана окуган 7-11 жаштагы балдардын кыймыл аракет активдүүлүгү жетишсиз, аны оптималдаштыруу маселеси изилдөөдө аныкталган тенденцияларды эсепке алуу менен чечилиши зарыл деген тыянакты негиздейт.

Балдардын физикалык негизги беш сапаттарын тестирлөө төмөндөгү натыйжалар менен коштолду.

Ылдамдык сапаты 30 метр аралыкка жүгүрүү тестинин жардамы менен аныкталып төмөндөгү жагдайларды аныктады (3-сүрөт). Бийик тоолуу аймакта жашап-окуган балдардын ылдамдык сапаты орто бийиктиктеги тоолуу аймакта жашаган балдарга караганда салыштырмалуу жакшы экендиги аныкталды. Ылдамдыктын жакшыруу темпи өзгөчө 1-3-класстарда окуган мезгилди камтыса, кийинчерээк (4-5-класстарда) аталган тенденцияда кадыресе жайлануу орун алды. Бирок, физкультура предметинин окуу программасында көрсөтүлгөн нормаларды жетекчиликке алсак, анда 5-класста окуган жана тестирлөөгө катышкан балдардын 42,8% – эки, 1,7% – үч, 39,3% – төрт деген баага татыктуу болуп, беш деген баанын талаптарын бир да окуучу аткара алган жок.

Демек, орто жана бийик тоолуу аймакта туруктуу жашап жана окуган 7-11 жаштагы балдардын ылдамдык сапатынын олуттуу өрчүтүү маселеси бар экендиги тастыкталды.

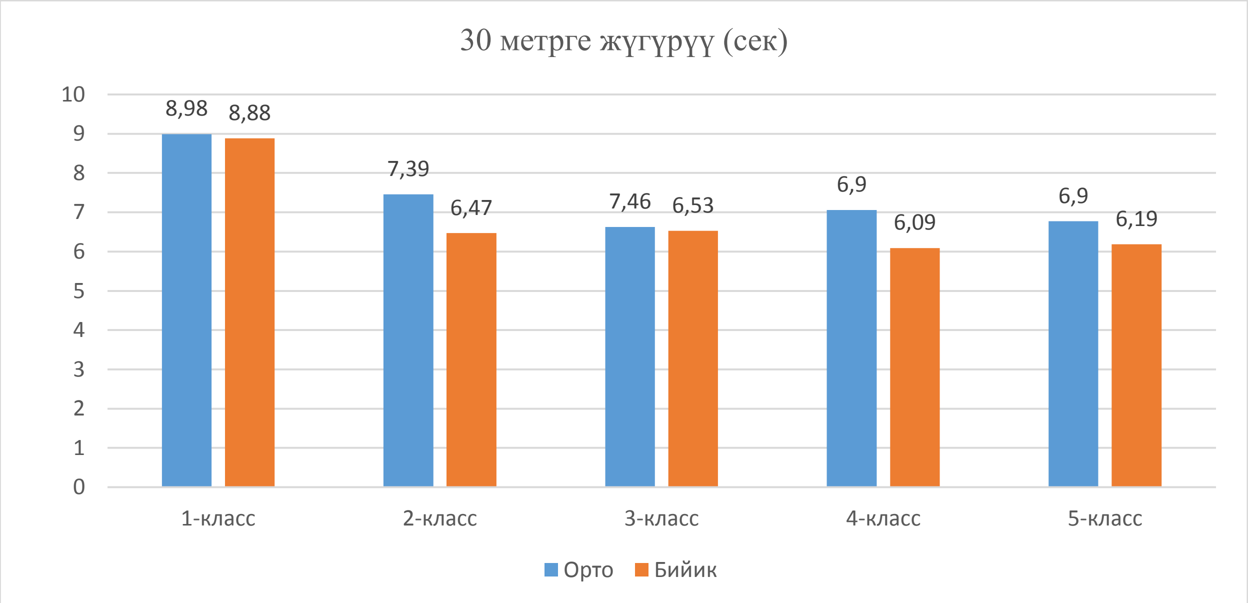

3-сүрөт. Орто жана бийик тоолуу аймакта жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын ылдамдык сапатынын көрсөткүчтөрү

Ыкчамдык сапаты 4х9 метр аралыкка челнок ыкмасы менен жүгүрүү жана ордунан туруп узундукка секирүү тесттери менен бааланды (4-5-сүрөттөр). Бийик тоолуу ай-макта жашап жана окуган балдардын ыкчамдык сапаты алардын ылдамдык сапатынан айырмаланат деген тыянакты негиздеди. Анткени,1-чи класста окуган бийик тоолуу аймакта жашаган балдардын ыкчамдыгы челнок ыкмасындагы жүгүрүүдө салыштырмалуу жакшы экендиги белги-ленди. Бирок, мындай жагдай кийинки жылдары (2-4-класстарда) кайталанбады жана 5-класста окуган мезгилде олуттуу артта калуу менен коштолду. Арта калуу чондугу тестирлөөнүн жыйынтыгына ыла-йык 11,24 – 10,80 = 0,44 сек барабар жана ынанымдуу ($P \leq 0{,}05$) болду. Тестирлөөдөн алынган маалыматты предметтин окуу программасында көрсөтүлгөн нормалар менен баалоо бардык балдардын ыкчамдык сапатынын кескин төмөн экендигин тастык-тады. Анткени, 35,7% окуучуга эки, 64,3% окуучуга үч деген баа коюлду. Ыкчамдык сапатын кошумча тактоо иретинде баалаган тестте (ордунан туруп узундукка секирүү) 1-2-класстарда окуган балдарга карата олуттуу айырмачылыктын жоктугун, ал эми 3-5-класстарда бийик тоолуу аймакта жашаган-дардын бир аз артта калышы менен кош-толоорун бышыктады.

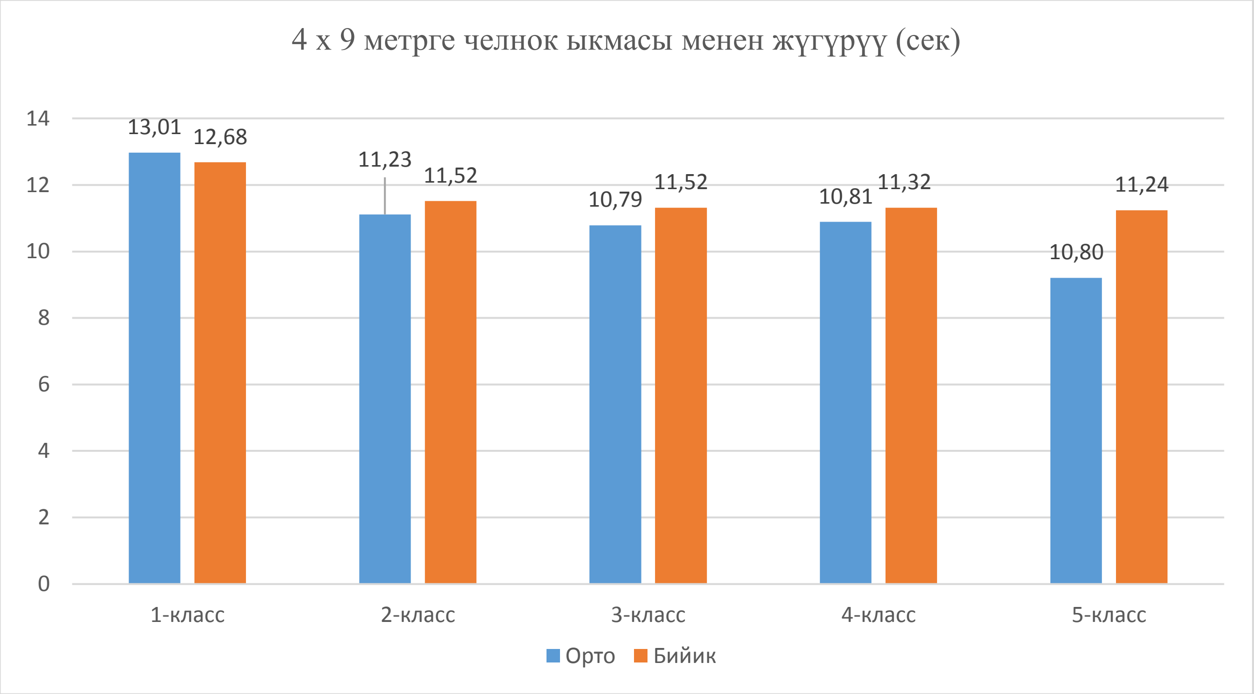

4-сүрөт. Орто жана бийик тоо аймактарында жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын ыкчамдык сапатынын челнок тестинде алынган көрсөткүчтөрү

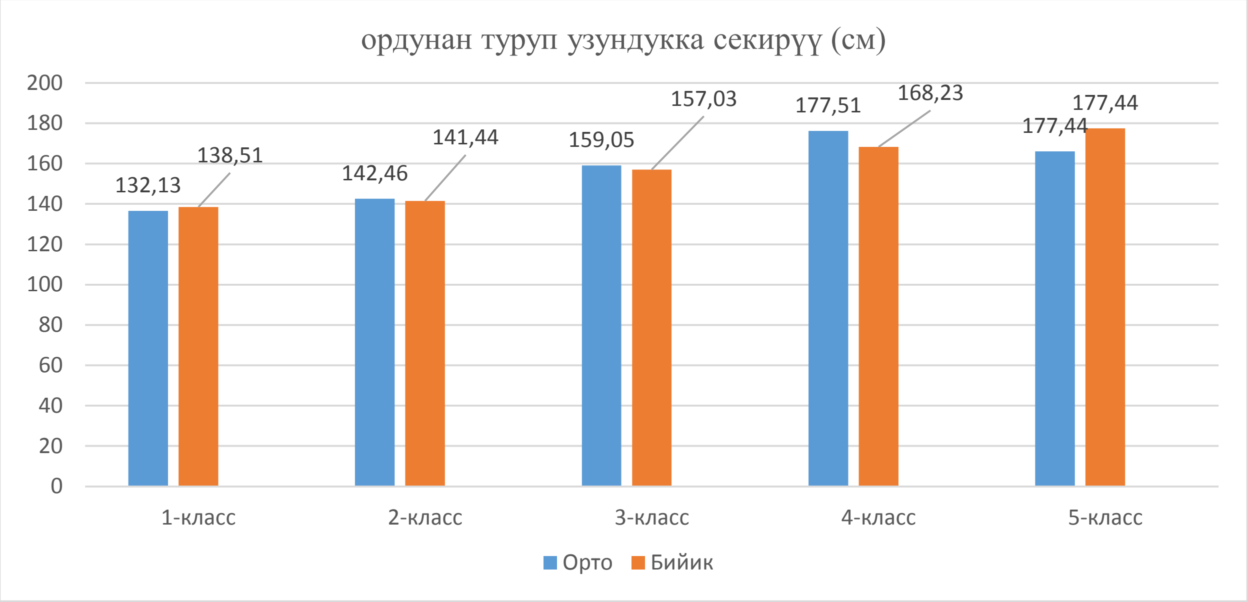

5-сүрөт. Орто жана бийик тоо аймактарында жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын ыкчамдык сапатынын ордунан туруп узундукка секирүү тестинде алынган көрсөткүчтөрү

Чыдамкайлык сапатын 1500 метр аралыкка жүгүрүү тести менен баалоо (6-сүрөт). Бийик тоолуу аймакта жашап жана окуган балдардын аталган сапаты негизинен 2-класста окуган мезгилден баштап жакшыра баштаганын тастыктады. Тестирлөөдө алынган маалыматка ылайык олуттуу жакшыруу 4 минута 24 сек түздү. Бирок, мындай тенденция кийинки класстарда окуган мезгилде уланбай, тийиштүү темптин басаңдашы 5-класска чейин орун алды. Чыдамкайлык сапатын баалоо ыкмасында окуу программасы тарабынан 1500 м аралыкка жүгүрүү боюнча конкреттүү норма каралган эмес (убакытты эсепке албай финишке жүгүрүп жетүү талабы коюлган). Ага байланыштуу, орто жана бийик тоолуу аймактарда жашаган 7-11 жаштагы бардык балдардын чыдамкайлык сапаты расмий талаптарга жооп берет деген тыянакты белгилөө негиздүү деп эсептесе болот.

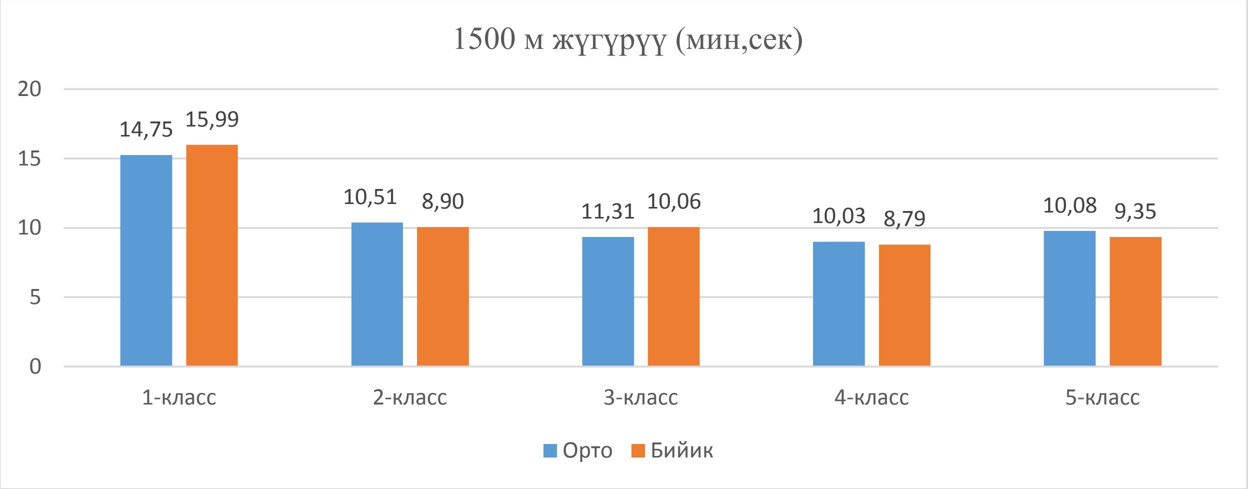

6-сүрөт. Орто жана бийик тоо аймактарында жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын чыдамкайлык сапатынын 1500 м жүгүрүү тестиндеги көрсөткүчтөрү

Күч сапатын турникте тартынуу тести менен баалоо колдонулду (7-сүрөт) жана төмөндөгү тенденция аныкталды. Тестирлөөдө алынган маалыматка таянып орто жана бийик тоолуу аймакта жашаган бардык балдардын күч сапаты өтө начар экендигин, окуу программасында каралган талаптарды 2 (канааттандыраарлык эмес) деген баага аткараарын, 1-5-класса чейин олуттуу жакшыруу орун албагандыгын белгилейбиз.

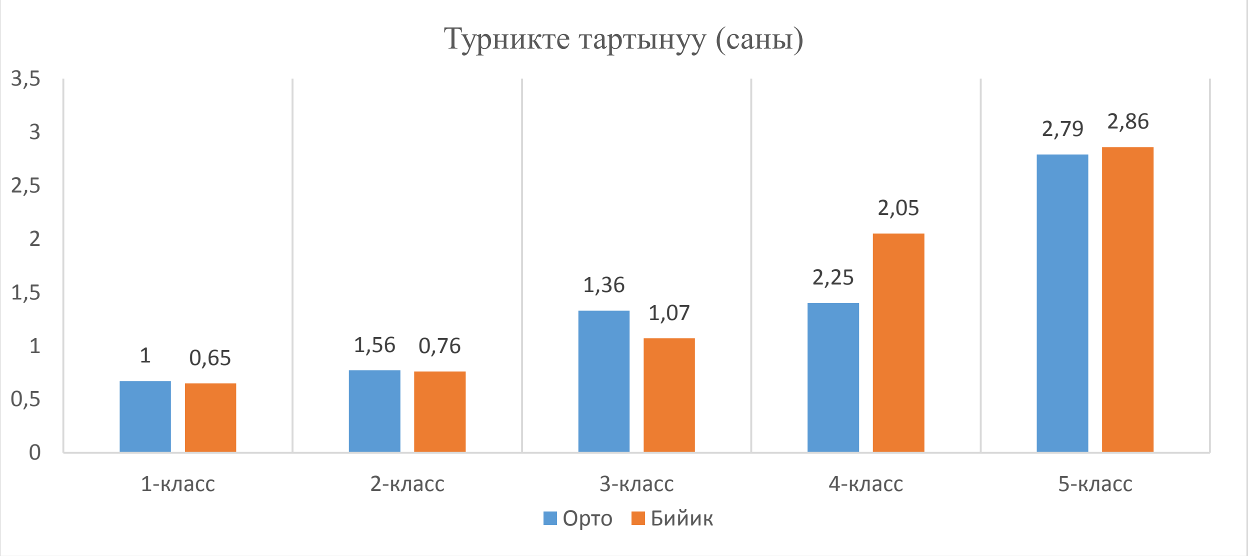

7-сүрөт. Орто жана бийик тоо аймактарында жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын күч сапатын турникте тартынып тестирлөөнүн көрсөткүчтөрү.

Ийилчээктик сапатын гимнастикалык скамейкада туруп тулку бой менен алдыга карай эңкейип, колдун манжаларынын учун отургуч тактайдан ары өткөрө алуу аралыгын ченөө аркалуу баaладык. Алынган натыйжа, эгерде кол манжалары отургуч тактайдан ары өтсө +, жетпей калса – белгилери менен белгиленди, см бирдиги менен ченелди жана төмөндөгү маалыматты топтоого негиз болду (8-сүрөт). Биринчиден,

тестирлөөгө катышкан бардык балдардын ийилчээктик сапаты жакшы жана алынган натыйжалардын оң экендигин белгилейбиз. Экинчиден, орто жана бийик тоолуу аймакта жашаган жана 1-класста окуган балдардын ийилчээктик сапатында олуттуу айырма жок экендиги, 2-класстан 5-класска чейин бийик тоолуу аймакта жашаган балдардын ийилчээктик сапаты кадыресе жогору экендиги (Р ≤ 0,5). Анткени, 78,8% окуучунун ийилчээктиги беш деген баага татыктуу болуп, эки деген бааны алган окуучулардын көлөмү 7,14% түздү. Үчүнчүдөн, окуу программасында көрсөтүлгөн нормалардын жакшы аткарылышы бийик тоолуу аймакта жашаган балдарга мүнөздүү экендиги.

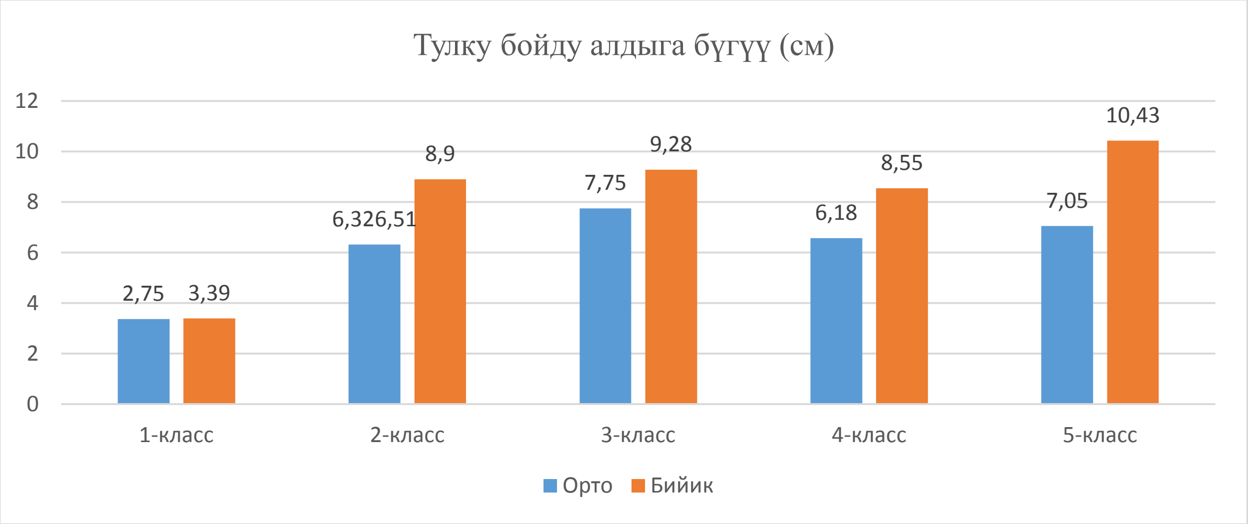

Жыйынтыктоо иретинде, орто жана бийик тоолуу аймактарда туруктуу жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын физикалык жактан жетилүүсүн негизги сапаттарды тестирлөө аркылуу баалоо алардын структуралык өнүттөгү ар түрдүү деңгээлде орун алаарын, мүнөздүү тенденциялар менен коштолуусун тастыктады жана төмөндөгү тыянактарды негиздөөгө мүмкүндүк берди.

Тыянактар.

1. Адабий булактардын анализи орто жана бийик тоолуу аймактарда туруктуу жашап жана окуган 7-11 жаштагы эркек балдардын дене бой жактан жетилишин, өзгөчө алардын физикалык даярдыгын баалаган педагогикалык багыттагы илимий изилдөөлөрдүн жетишсиздиги аныкталды.

2. Орто жана бийик тоолуу аймактарда туруктуу жашап жана окуган 7-11 жаштагы балдардын дене бой жактан жетилиши жана физикалык даярдык деңгээли негизинен начар, алардын кыймыл аракет активдүүлүгү жетишсиз экендиги жана аларды оптималдаштыруу маселесин колго алуу зарылдыгын бышыктады.

Адабияттар:

1. Турусбеков, Б.Т., Абдрахманова, Дж. О. Национальные подвижные игры как средство укрепления физического развития и показателей внешнего дыхания детей 5-6 лет, проживающих в условиях среднегорья Кыргызстана [Текст] / Вестник КРСУ. – 2014. – Том 14. № 5 – С. 178-181.
2. Суслов, Ф.П., Гиппенрейтер, Е.Б., Холодов, Ж.К. Спортивная тренировка в условиях среднегорья [Текст] – Москва, 1999. – 202 с.
3. Предметные стандарты и учебные программы по физической культуре. – Бишкек, 2022. – С. 31. [Электронный ресурс]: https: // kao. kg/wp-content.
4. Туребеков Б., Мамытов А. Влияние трехразовых уроков физической культуры в неделю на физическое развитие учащихся начальных классов [Текст] / Известия

Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2018. – № 1 (44). – С. 11-24.

5. Туребеков Б., Мамытов А. Изменение физической подготовленности учащихся 1-2 классов под воздействием модернизированного, трехразового в неделю занятий физической культурой [Текст] / Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2019. – № 2 (48). – С. 3-10.

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ
EDUCATION AND INNOVATION

Кабылова Света Амантуровна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

ИЗИЛДӨӨЧҮЛҮК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ КАЛЫПТАНДЫРУУДА ИЛИМИЙ МЕТОДДОРДУН РОЛУ

Кабылова Света Амантуровна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

РОЛЬ НАУЧНЫХ МЕТОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Kabylova Sveta Amanturovna,
Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

THE ROLE OF SCIENTIFIC METHODS IN THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE

Аннотация: *Макалада изилдөөнүн илимий методдорун колдонулуш ордун аныктоо каралды. Анализ жана синтез методдору аркылуу изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу көйгөйлөрүнүн изилдениш абалы аныкталды. Изилдөөдө студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу боюнча окутуучуларга жана студенттерге анкета аркылуу жеке сурамжылоо түрүндө жүргүзүлдү. Мындан окутуучулардын жоопторунда изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн эффективдүү өнүктүрүү үчүн кандай жакшыртууларды сунуштагандары жана кандай ресурстар зарыл экендиги көрсөтүлдү.*

Аннотация: *В статье речь идет об определении места применения научных методов исследования. Исследовательский статус проблемы формирования исследовательских компетенций определялся с помощью методов анализа и синтеза. В ходе исследования был проведен персональный опрос анкетирование преподавателей и студентов по вопросам формирования исследовательских компетенций студентов. Кроме того, в ответах преподавателей указано, какие улучшения они предлагают и какие ресурсы необходимы для эффективного развития исследовательских компетенций.*

Annotation: *The article deals with determining the place of application of scientific research methods. The research status of the problem of developing research competencies was determined using methods of analysis and synthesis. During the study, a personal survey of teachers and students was conducted on the issues of developing students' research competencies. In addition, faculty responses indicate what improvements they suggest and what resources are needed to effectively develop research competencies.*

Түйүндүү сөздөр: *илимий методдор, методология, изилдөөчүлүк компетенттүүлүк, технология, салыштыруу, чыгармачылык.*

Ключевые слова: *научные методы, методология, исследовательская компетентность, технология, сравнение, творчество.*

Key words: *scientific methods, methodology, research competence, technology, comparison, creativity.*

Киришүү. Жаңы стратегия ар бир студенттин чыгармачылык кызыкчылыктарын жана жөндөмдүүлүктөрүн аныктоого жана өнүктүрүүгө, анын өз алдынча окуу жана изилдөө ишмердигине түрткү берүүгө багытталган. Бул максатка жетүү студент менен окутуучунун ортосундагы байланышты жана алардын чыгармачылык менен өзүн өзү ырастоосун, ар бир студенттин өзүн өзү өнүктүрүүсүн камсыз кылган ар түрдүү билим берүү чөйрөсүн уюштуруу шартында мүмкүн болот.

Изилдөөнүн максаты. Студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун технологиясын түзүүнүн илимий методдорун аныктоо.

Изилдөөнүн милдети. Бул көйгөйдү изилдөө үчүн төмөнкү **милдеттер** коюлду:

1. Окумуштуулардын көз караштарына талдоо жүргүзүү;
2. Илимий методдорду ачып көрсөтүү.

Изилдөөнүн методдору. Коюлган максат жана милдеттерге ылайык, изилдөөнүн төмөнкү илимий методдору колдонулду: *синтез жана анализ изилдөөчүлүк методдору, салыштыруу, байкоо жүргүзүү, моделдөө, анкеталык сурамжылоо, тестирлөө, педагогикалык эксперимент.*

Негизги мазмуну. Бул макалада изилдене турган негизги маселе илимий изилдөөдөгү максаттардын аткарылыш жетишкендиктери анда колдонгон методдорго байланыштуу. Метод (грекче «методос» – жол, изилдөө, окутуу, аракеттенүү ыкмасы) – кандайдыр бир максатка жетүүгө арналган туруктуу эрежелер топтому. Метод илимдин негизги милдетин – чындыктын объективдүү мыйзамдарын ачуунун куралы болуп саналат. Ал анализдин жана синтездин, теориялык жана эксперименталдык изилдөөлөрдү салыштыруунун зарылдыгын жана колдонулуш ордун аныктайт. Бул изилдөөчүнүн ой жүгүртүүсүнүн куралы болуп саналат [1, 23-б.].

Жогорудагы негизги жалпы илимий методдор компетенттүүлүк мамиле (И.А. Зимняя, Ж. Равен, А.В. Хуторской ж.б.) изилдөөчүлүк предметтин билим берүү чөйрөсүнүн иштешинин жана өнүгүшүнүн теориялык негиздери болуп саналат, бул чөйрөдө студенттин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн шарттарды түзүүнү кароого мүмкүндүк берет [3]. Ф.Бэкон туура илимий методду караңгыда саякатчынын жолун жарык кылган чырак менен салыштырган [10].

Компетенттик мамилени аныктоонун жыйындысы, билимин, жөндөмүн жана көндүмдөрүн, баалуулуктарын, сапатын жана зарыл болгон ишин билет. Керектүү негизги түшүнүктөр такталды, «Изилдөө компетенциясы», «изилдөө компетенттүүлүгү» деген түшүнүктөргө аныктамалар берилген, «изилдөө компетенциялары» түшүнүгүнүн инварианттык ядросу ачылган [2].

Изилдөөчүлүк компетенттүүлүк студенттерди изденүүчүлүккө, коюлган көйгөйдү чечүүдө тиешелүү маалыматтарды издеп табууга, аларды сын көз караш менен иргеп алууга, аларды жалпылаштырып, системалаштыруунун негизинде жаңы билимдерди таап, иштеп чыгууга көнүктүрөт.

Кандай гана илимий изилдөө болбосун, ар түрдүү билим формаларын тарткандагы

иреттүүлүктү аныктаган, илимий изилдөөнүн негизги принциптерин ишке ашырууга мүмкүндүк берген, методологияга таянат.

Методология – теориялык жана практикалык иштерди уюштуруунун жана куруунун принциптеринин жана ыкмаларынын системасы, ошондой эле бул системанын доктринасы. Методология илимий гана эмес, ошондой эле техникалык, педагогикалык жана башкаруучулук иш-аракеттердин бардык түрлөрүн уюштурууда жана жөнгө салууда камтылган.

Методология оптималдык жыйынтыкты алууга багытталган, изилдөө предметин, максатты, изилдөө жүргүзүүнүн мамилесин, багытын, каражат жана методдорун аныктоодон турган, адамдын ойго шайкеш ишмердиги тууралуу окууну айтабыз. Адабияттарда бул терминди, таанып билүү илимий методу, ыкма, каражаттары жөнүндө окуу, ошону менен бирге кандайдыр бир илимий областта колдонуучу методдор тобу катары да түшүнүшөт [4, 23-б].

Анализ (байыркы грек тилинен ἀνάλυσις – бөлүү, ажыратуу) – бүтүн объектини бөлүктөргө ажыратып, алардын ар бирин өз алдынча үйрөнүү методу. Анализ – кандайдыр бир объектти, кубулушту же системаны изилдөөдө себеп-натыйжа байланыштарын талдоо жана табууга камтылган изилдөө методологиясы [9]. Талдоодо 2 негизги процедураны камтыйт: 1) бүтүндү бөлүктөргө бөлүү; 2) бул бөлүктөрдүн ар биринин иштешин жакшыртуу. Бирдиктүү педагогикалык процессте анализ реалдуу практикалык иш-аракеттер менен катар ойдогу акыл аракеттер аркылуу дагы ишке ашырылат. Изилдөө иште анализдөө метод изилдөөчүлүк ишмердүүлүк, изилдөөчүлүк компетенттүүлүк тууралуу окумуштуулардын берген аныктамаларына жана окуу китептерине талдоо жүргүзүүдө, нормативдик документтерди иликтөөдө, эксперимент учурунда окутуучулардын жана студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүүсүн аныктоого карата анкета жүргүзүүдө колдонулат.

Синтез (грек тилинен synthesis – байланыш) – мурда бөлүнүп кеткен изилдөө материалдарын байлап чогултат, жаңы түшүнүк, принцип, концепцияларды талдоодо 2 негизги процедураны камтыйт [6]: 1) тандалган бөлүктөрдүн мүнөздөмөлөрүн макулдашуу; 2) аларды бир бүтүнгө бириктирүү. Анализ учурунда бөлүнүп алынган түшүнүктөр бириктирилди, сабактарга катышууда жана анкета жүргүзүүдө изилдөөчүлүк компетенттүүлүк түшүнүгү жетишсиз экендиги аныкталды.

Салыштыруу методу – жалпы окшоштуктарын же айырмасын билүү максатында белгисиз бир обьектинин же кубулуштун мүнөздөмөсүн белгилөөнүн мүнөздөмөсү менен салыштыруу. «Виртуалдык дүйнөнү түшкө салыштырса болот. Тышкы дүйнө мындан ары аң-сезимге мынчалык тажатпайт жана адам учурдагы окуялардан баш тарта алат» [5, с. 27].

Бул методдо төмөнкүлөр бөлүп көргөзүлөт:

1) Базалык көрсөткүчтөргө караганда изилденип жаткан көрсөткүчтөрдүн абсолюттук жана салыштырмалуу четтеп кеткенин аныктоого карата кылынган – горизонталдык салыштырмалуу анализ. Бул метод окумуштуулардын аныктамаларына жана окуу китептерине талдоо жүргүзүүдө изилдөөлөрүнүн аныктамаларына мүнөздөмө берүүдө, сабактарга катышууда, окуу китептерин талдоодо, окутуучулардын жана студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча анкета жүргүзүүдө көрсөтүлдү.

2) Көрсөткүчтөрдүн салыштырмалуу өсүү темпин билүүдө колдонулган анализ, динамиканын катарын изилдөөгө арналган – вертикалдык салыштырмалуу анализ. Көпчүлүк учурда салыштыруу жүргүзүү үчүн эксперименттик жана контролдук группалар тандалып алынат.

Моделдештирүү методу – изилдөө маселелерин чечүү үчүн ыңгайлуу болгон жана биринчи объект менен белгилүү бир дал келген башка моделдин касиеттерин изилдөө жолу. Педагогикада көбүнчө процессти белгилер аркылуу моделдештирүү

колдонулат [6]. Алар схема, таблица, сүрөт, график жана башка түрлөрдө берилет. Моделдештирүүдө берилген аныктамаларды талдоо менен компетенттүүлүктүн негизги компененттеринин категориялары, изилдөөчүлүк компетенттүүлүктүн тизмеси, мазмуну, катышы, байланышы аныкталат.

Байкоо жүргүзүү методу – кеңири колдонулган, көп каражатты жана убакытты талап кылбаган изилдөө методу. Байкоо жүргүзүү методун изилдөөчүлүк компетенттүүлүктү калыптандырууда экиге бөлүп кароого болот:

1. Туташтырылган (байкоочу социалдык чөйрөгө киргенин имитациялайт, окуяны ичтен талдап, анда адаптацияланат).

2. Жөнөкөй (байкоочу окуяны башка жактан регистрациялайт).

Кээде байкоо жүргүзүү методун түз жана кыйыр деп экиге бөлүп карашат:

1. Түз (коммуникация менен же тикеден тике реалдуу убакыт масштабында).

2. Кыйыр (орточо байланыш, убактылуу байкоо режимин дифференциялоодо). Байкоо жүргүзүү методунун максаты – кырдаалдын тиги же бул өзгөчөлүгүнүн бар же жогун ырастаган бир катар фактыларды алуу болуп саналат.

Байкоо методунун жетишпеген жактары:

- байкоочу каралган моментте жана өз ордунда болгон окуяны гана фиксациялайт;
- байкалуучу окуяны кайра карашка болбойт;
- байкоо инсандын иш-аракеттеринен гана маалымат берип, максатты, мотивин, баалуулуктарын кароо жактары чектелет;
- субьективдүүлүк;
- метод пассивдүү, анткени маалымат алуу, байкоо моментиндеги обьектинин абалына байланыштуу.

Изилдөөнүн жүрүшүндө сабактарга катышууда окутуучулардын билим берүү изилдөөчүлүк ишмердүүлүгүнүнүн кандайча чечкендиги изилденди. Бул маселе боюнча топтолгон тажрыйбаларга байкоо жүргүзүү биздин теманын маанилүү милдетин чечүүгө, б.а. изилдөөнүн негизинде студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн кандайча аракеттерди көрүү керек деген суроого жооп берүүгө мүмкүндүк берет. Сабактарга катышууда окутуучулардын өзүн өзү өнүктүрүүсү, теориялык билимдерди практикада колдоно билүүсү, педагогикалык багыттуулугу ж.б. байкоочу тарабынан белгиленди.

Анкеталык сурамжылоо методу – изилдөөдө алгачкы маалыматты чогултуунун кеңири тараган методдорунун бири сурамжылоо болуп эсептелет [8]. Сурамжылоо жүргүзүү аркылуу алынган маалыматтын ишенимдүүлүгү жана аныктыгы эң алгач тандаманын репрезентативдүүлүгү (тактыгы) менен байланыштуу. Бул ыкманын негизги куралы болуп анкета эсептелет. Кандай болгон күндө дагы берилген суроолор логиканын талаптарына жооп берүүсү зарыл жана сурамжылоо учурунда түзүлгөн абалды, сурамжылоого катышуучулардын психологиялык мүнөздөмөлөрүн эске алуусу шартка туура келет. Анкеталык сурамжылоо методу 3 түрдө берилет:

1) Жеке сурамжылоо (бир респондент);

2) Топтук сурамжылоо (бир нече респондент);

3) Массалык сурамжылоо (жүздөгөн миңдеген респонденттерге чейин).

Изилдөөдө студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу боюнча окутуучуларга жана студенттерге анкета аркылуу жеке сурамжылоо түрүндө жүргүзүлдү. Мындан окутуучулардын жоопторунда изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн эффективдүү өнүктүрүү үчүн кандай жакшыртууларды сунуштагандары жана кандай ресурстар зарыл экендиги да көрсөтүлдү. Сурамжылоого катышкан студенттердин болжол менен жарымы практикалык сабактарга даярданууда окуу китептерин же лекциялардын конспекттерин гана колдонорун айтышты. Алардын басымдуу көпчүлүгү сунуш кылынган кошумча адабияттарды окубай жаткандыгы аныкталды. Ушул себептерден улам аларда илимий адабияттар менен иштөө, анын ичинде алгачкы булактардан жыйынтыктоо жана конспект алуу ыкмалары жетишсиз, ошондой эле бул көйгөйлөрдү чечүүнүн негизги тыянактарын аныктоо жана изил-

дөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү жөндөмдөрү жетишсиз экендиги байкалды.

Тестирлөө методу – тест субъектинин бир катар атайын тапшырмаларды аткаруу ыкмасын талдоо аркылуу билимдин, көндүмдөрдүн, жөндөмдөрдүн жана башка инсандык сапаттардын деңгээлин, ошондой эле алардын белгилүү стандарттарга ылайык келүүсүн аныктоого мүмкүндүк берген изилдөө ыкмасы [4]. Мындай тапшырмалар адатта тесттер деп аталат. Тест – изилдөөчүгө изилденүүчү касиеттин предметте көрсөтүү даражасын, анын психологиялык өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле айрым объекттерге болгон мамилесин диагностикалоого мүмкүндүк берүүчү стандартташтырылган тапшырма же атайын түрдө байланышкан тапшырмалар болот. Текшерүүнүн натыйжасында, адатта, инсанда изилденип жаткан белгинин оордук даражасын көрсөтүүчү белгилүү бир сандык мүнөздөмө алынат. Ар бир тестин, тестирлөөнүн максатына карата алынган маалыматты иштеп чыгууга жардам берүүчү ачкычы болуусу кажет. Тестирлөө методунун максатында ылайык төмөнкүдөй эрежелер бар:

- тест кыска жана түшүнүктүү болуусу шарт;
- тест күтүлгөн жоопко, туура жоопко карата жөлөп айтуу болбош керек;
- структуралдашкан жооптун ар бир тестке карата саны бештен кем жана он бирден көп болбоосу кажет;
- тест, негативдүү же позитивдүү пикир айтылган толук сүйлөмдөн турбоосу шарт.
- ар бир тесте бир гана туура нерсени бекитүү кажет;

Тести иштеп чыгууда төмөнкү анын негизги мүнөздөмөлөрүн эсепке алуу зарыл:

- *Бекемдик* – ченөө мүмкүнчүлүгү, айтылган сөздү сандык көрсөткүчтөргө которуу; Аны текшерүүдө, кайталап тестирлөө, параллелдүү тестирлөө, айтылган сөздү коррекциялоо, дисперциялык анализ, факторлук анализдер, колдонулат.
- *Валиддүүлүк* – ойлонулганды көрсөтүү жана ченөө жөндөмдүүлүгү. Тесттин валиддүүлүгүн бөлөк методдордун жардамы менен алынган жыйынтыктарга салыштырып аныктаса болот.

Тести жасоодо төмөнкү талаптарга жооп берүү кажет:

- тести түзүүдө жогорку деңгээлде билим, тажрыйбалуу адистер катышуусу абзел;
- тестин жыйынтыктарын, тестирлөөнү уюштуруучулар бекем сыр катары сактоосу керек;
- тестирлөө жыйынтыктары түшүнүүгө оңой формада болуусу абзел;
- тестирлөө убагында эч ким жолтоо болбоосу шарт.

Эксперимент методу. «Эксперимент» түшүнүгү латын сөзүнөн алынып, «тажрыйба», «сыноо» деген маанини билдирет. Эксперимент методу – көз карандысыз өзгөрмөгө дуушар болгон эксперименталдык топ менен ага дуушар болбогон контролдук топту салыштыруу аркылуу эксперименталдык гипотезаны текшерүүнүн илимий ыкмасы [7]. Эксперименттин өткөрүлүш шарты боюнча табигый (кадимки билим берүү процесинин шартында) жана лабораториялык (атайын жасалма шарттарды түзүү) деп бөлүүгө болот. Ал эми максаты боюнча констатациялоочу (көйгөйдүн практикалык абалын аныктоого багытталган), изденүүчү (жумушчу гипотезанын тууралыгын чакан чөйрөдө текшерүүгө багытталган), текшерүүчү же калыптандыруучу (алынган теориялык тыянактардын тууралыгын, иштелип чыккан методикалык эффективдүүлүгүн текшерүүгө багытталган) деген түрлөргө да бөлүнөт.

Эксперимент жүргүзүүдө текшерилүүчү факторлордон башкалары толугу менен теңдештирилүүгө тийиш. Эксперимент методу бир катар этаптардан турат:

1. Теориялык этап. Мында изилдөө көйгөйүн формалдоо жүргүзүлөт (обьект, предмет, максат, изилдөө гипотезасы), эксперименталдык маселелер аныкталат.

2. Эксперимент жүргүзүү программасын иштеп чыгуу (эксперимент жүргүзүүнүн бардык процедуралары – маселелерди аныктоодон практикалык аткарууга чейинки иштер).

3. Эксперимент программасын аткаруу (эксперименттик кырдаалды түзүү жана экспериментти тикеден-тике аткаруу).

4. Жыйынтыктарды анализдөө жана баалоо (баштапкы жаңылыктарынын өзгөрүшү, колдонуу масштабы, күтүлгөн эффект).

Иштелип чыккан технологиянын натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана методикалык сунуштарды иштеп чыгуу аткарылат.

Биздин изилдөөбүздүн максатына жана коюлган милдеттерине ылайык студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун технологиясын иштеп чыгуу зарыл.

Жыйынтык: Жогорудагы айтылгандарды анализдөөнүн негизинде төмөндөгүдөй корутунду чыгарсак болот, студенттер үчүн, өз кезегинде, изилдөөчүлүк компетенттүүлүккө ээ болуу, албетте, абдан маанилүү. Окуу процессинде билимди өздөштүрүү процессинде изилдөө чөйрөсүнө көп жолугат. Ар кандай рефераттар, тесттер, лабораториялык жана курстук иштер, дипломдук долбоорлор, илимий иштер илимий-изилдөө иш-аракеттеринин айрым варианттары болуп саналат. Илимий-изилдөө иш-аракеттерин аткарууда студент изилдөө көйгөйүн так көрүүгө үйрөнөт, белгилүү жана белгисизди талдайт жана анализдин негизинде маселени чечүү үчүн өзүнүн субъективдүү гипотезасын ортого салып, аны негиздейт. Окулган материалды талдап, изилдөөнүн компетенттүүлүгү – бул илимий билимге жана көндүмгө ээ болуу деген жеке сапаттардын жыйындысы деген тыянак чыгарууга болот.

Илимий методдордун теориялык анализин жыйынтыктап, биз окутуунун конкреттүү ыкмаларын аныктадык, алар окуу процессине киргизилгенде студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Адабияттар:

1. Атантаев И.А., Омурбекова М.О. Илимий изилдөө методдору. Жогорку окуу жайларынын менеджмент жана экономика адистиктеринин студенттеринин жана магистранттарынын окуу куралы. – Б., 2022. – 23 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А.Зимняя // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
3. Зикирова Г.Б., Таштемирова А.А., Турдубаева К.Т. Математика мугалиминин методикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруу. – Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 1 (53), – С. 40-46.
4. Калдыбаев С.К. Основы научных исследований [Текст] / С.К. Калдыбаев, Г.Ж. Мунайтпасова, Б.М. Биймурсаева. – Б., 2011. – 88 с.
5. Кабылова С.А. Интернет глобалдык мээ үчүн метафора катары. Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 2 (60), – С. 24-30.
6. Синтез // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – 2-е изд., вновь перераб. и значит. доп. Т. 1-2. – СПб., 1907-1909.
7. Казарина Л.А. Педагогические принципы формирования исследовательской компетентности учащихся профильных гуманитарных классов общеобразовательной школы // Изв. Самарского науч. центра Рос. акад. наук. – 2013. – Т. 15. № 2 (3). – С. 606–610.
8. Долженко Ю.Ю. Онлайн анкетирование как современный и эффективный способ исследования // [Электронный ресурс] // URL: http://cyberleninka.ru/article/n/onlayn-anketirovanie-kak-sovremennyy-i-effektivnyy-sposob-issledovaniya Загл. с экрана. Яз. рус.,(дата обращения 22.01.2016)
9. https://educentr-kudrovo.vsevobr.ru/images/Documents/metod-raboty/material_medianar.pdf
10. Франциск Бэкон, Н.Г. Городенский его учение о методе и энциклопедия наук. Сергиев Посад. – 1915. – 101 с.

Рецензиялаган:
Син Е.Е.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Талантбек кызы Альбина,
Кыргызская академия образования,
заведующая отделом,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Talantbekovna.030715@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Талантбек кызы Альбина,
Кыргыз билим берүү академиясы,
бөлүм башчысы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Talantbekovna.030715@mail.ru

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ ПЕДАГОГДОРДУН МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

Talantbek kyzy Albina,
Kyrgyz Academy of Education,
Head of Department,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Talantbekovna.030715@mail.ru

PEDAGOGICAL STRATEGIES AND METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE PRESCHOOL TEACHERS

Аннотация: *Статья рассматривает исследования педагогических стратегий и методов развития информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня. Работа представляет систематизированный анализ современных подходов, включая онлайн-опросы, цифровые технологии в наблюдении, дизайн-мышление и коллаборативные онлайн-платформы для обучения и обмена опытом. В ходе исследования оценивается эффективность образовательных стратегий и их воздействие на информационную грамотность и коммуникативные навыки педагогов. Работа является эмпирическим исследованием, базирующимся на практических методах измерения и наблюдения, и представляет важный вклад в понимание методов развития информационной готовности у педагогов дошкольного уровня в условиях непрерывного профессионального образования.*

Аннотация: *Макалада мектепке чейинки билим берүүдөгү педагогдордун маалыматтык-коммуникациялык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык стратегияларын жана методдорун изилдөө каралат. Иш онлайн сурамжылоолорду, байкоодогу санариптик технологияларды,*

дизайн ой жүгүртүүсүн, окутуу жана тажрыйба алмашуу үчүн онлайн кызматташуу платформаларын камтыган заманбап ыкмалардын тутумдаштырылган анализин сунуштайт. Изилдөөдө билим берүү стратегияларынын натыйжалуулугун жана алардын маалыматтык сабаттуулукка жана мугалимдердин коммуникативдик көндүмдөрүнө тийгизген таасирин баалайт. Иш өлчөө жана байкоо практикалык методдордун негизинде эмпирикалык изилдөө болуп саналат жана үзгүлтүксүз кесиптик билим берүү шартында мектепке чейинки билим берүү боюнча мугалимдердин маалыматтык даярдыгын өнүктүрүү ыкмаларын түшүнүү үчүн маанилүү салым болуп саналат.

Annotation*: The article is devoted to the study of pedagogical strategies and methods for the development of information and communication competence among preschool teachers. The work presents a systematic analysis of modern approaches, including online surveys, digital technologies in surveillance, design thinking and collaborative online platforms for learning and sharing experiences. The study evaluates the effectiveness of educational strategies and their impact on information literacy and communication skills of teachers. The work is an empirical research based on practical methods of measurement and observation, and represents an important contribution to understanding the methods of developing information readiness among preschool teachers in conditions of continuing professional education.*

Ключевые слова: *информационно-коммуникационная компетенция, педагогические стратегии, дошкольное образование, непрерывное профессиональное образование, цифровые технологии, дизайн-мышление, коллаборативные онлайн-платформы, информационная грамотность, эмпирическое исследование.*

Түйүндүү сөздөр: *маалыматтык-коммуникациялык компетенттүүлүк, педагогикалык стратегиялар, мектепке чейинки билим берүү, үзгүлтүксүз кесиптик билим берүү, санариптик технологиялар, дизайн ой жүгүртүүсү, онлайн кызматташуу платформалары, маалыматтык сабаттуулук, эмпирикалык изилдөө.*

Key words: *information and communication competence, pedagogical strategies, preschool education, continuing professional education, digital technologies, design thinking, collaborative online platforms, information literacy, empirical research.*

Введение. Современное образование сталкивается с постоянными вызовами, требующими адаптации педагогической практики к быстро меняющемуся информационному ландшафту. В настоящее время информационно-коммуникационная компетенция (ИКТ-компетентность) является фундаментальным аспектом профессиональной подготовки педагогов дошкольного уровня. Она становится ключевым фактором в эффективном обучении и развитии детей, а также в повышении профессионального статуса педагога.

ИКТ-компетентность охватывает широкий спектр знаний, навыков и умений, необходимых для эффективного использования информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе. В контексте дошкольного образования, где игровые методики, творчество и социализация играют ключевую роль, развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов становится основополагающим фактором для поддержки разностороннего развития детей.

Цель исследования. Цель данной статьи состоит в обсуждении различных педагогических стратегий и методов, направленных на развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня. Анализ этих стратегий и методов не только раскроет сущность и значение ИКТ-компетентности в сфере дошкольного образования, но и выявит их эффективность в повышении качества образования и развития детей на ранних ступенях обучения.

Изучение данных стратегий и методов развития ИКТ-компетентности необходимо

для выработки рекомендаций и практических подходов, которые помогут педагогам успешно интегрировать информационные технологии в образовательный процесс для максимального раскрытия потенциала детей дошкольного возраста.

Методы исследования. При выявлении методов исследования и стратегий, направленных на развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня, основными методами могут быть литературный обзор, эмпирическое исследование с использованием анкетирования и опрос, наблюдение и анализ практик, а также экспериментальные исследования.

Основное содержание. Одной из важных составляющих является информационно-коммуникационная готовность педагогов. В статье Э.А. Супатаевой отмечается, что «В XXI веке все больше внимания уделяется критическому мышлению, коммуникации и взаимодействию, а также творческому подходу к работе» [1, с. 34]. Также профессор Токсонбаев Р.Н. отмечает, что «... нужно формировать профессиональные компетенции учителей, которые помогут в углублении навыков о возможностях электронных носителей и цифровых технологий» [2, с. 53]. Такой подход требует эффективных стратегий, позволяющих педагогам уверенно ориентироваться в информационной среде, оперативно получать и обрабатывать необходимую информацию.

Ю.К. Бабанский, исходя из повышения качества профессионального уровня учителя путем усвоения новых методик, отмечает, что «Личностные особенности учителя весьма существенно затрудняли его работу по усвоению новой методики подготовки к урокам и их проведению» как отмечают [3, с. 55]. Однако, современные реалии требуют пересмотра подходов и внедрения комплексного подхода, акцентирующего внимание на формировании информационно-коммуникационной готовности, что согласуется с концепцией, описанной Кочуровой и другими исследователями [4, с. 53-56]. Это предполагает умение педагога свободно использовать средства ИКТ, ориентироваться в информационном пространстве и обеспечивать себя необходимым материалом для обучения.

Выбор методологии для данного исследования обусловлен несколькими факторами, включая оптимальность для поставленных целей, разнообразие данных и подходов, а также возможность сравнения и обобщения информации. Для проведения исследования по развитию информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня в условиях непрерывного профессионального образования использовались различные методы, способствующие анализу и формированию необходимых компетенций.

Польза от использования этих методов включает объективность данных, качественное понимание ситуации, стимулирование творческого мышления и разработку инноваций, а также создание возможности для коллаборации и обмена опытом между педагогами. Такой подход позволил получить более полное представление о компетенциях педагогов и эффективности используемых методов.

Методы формирования компетенций	Виды деятельности	Формы деятельности
Онлайн-опросы и анкетирование	**Опросы:** Онлайн-опросы представляют собой структурированные вопросники, которые участники исследования заполняют через интернет. Вопросы могут быть разного характера: открытые, закрытые, множественного выбора и другие, направленные на получение конкретных ответов по предмету исследования.	**Структурированные вопросники:** Включают в себя серию предопределенных вопросов, на которые участники отвечают, выбирая из предложенных вариантов ответов. **Открытые вопросы:** Этот тип вопросов предоставляет учас-

	Анкетирование: Анкетирование предполагает использование анкет с определенными вопросами, предоставляемыми участникам исследования для самостоятельного заполнения. Анкеты могут быть как бумажными, так и онлайн, в зависимости от удобства участников исследования и метода сбора данных.	тникам возможность свободно выразить свое мнение или предоставить информацию без ограничений в выборе ответа. **Множественный выбор:** Участники должны выбрать один или несколько вариантов ответа из предложенного списка. **Оценочные шкалы:** Включают использование шкал, позволяющих участникам выразить свое мнение или оценить уровень согласия с определенными утверждениями на определенную оценочную шкалу.
Цифровые технологии в наблюдении	**Видеонаблюдение:** Запись видеоматериалов уроков и занятий для последующего анализа методов преподавания, эффективности коммуникации, адаптации к различным стилям обучения и взаимодействия с детьми. Использование онлайн-форматов для наблюдения за процессами обучения и применения методик в реальном времени. **Цифровые инструменты для фиксации данных:** *Цифровые журналы и системы учета*: Программы для учета и анализа данных о прогрессе детей, учебных достижениях, поведении и прочих параметрах. *Мобильные приложения*: Приложения для учета и мониторинга прогресса обучения, ведения портфолио учащихся. **Интерактивные технологии:** *Интерактивные доски и приложения*: Использование технологий для создания интерактивных уроков с мультимедийными элементами. *Образовательные приложения и игры*: Программы и приложения, позволяющие детям взаимодействовать с образовательным контентом. **Онлайн-мониторинг и трекинг:** *Специализированные онлайн-платформы для образования*: Использование онлайн-платформ для отслеживания активности обучающихся, их прогресса и успеваемости. *Мониторинг и оценка онлайн-активности*: Отслеживание уровня учебной активности на онлайн-платформах, таких как форумы, чаты, онлайн-тестирование.	**Запись и анализ данных:** Фиксация данных об образовательном процессе и последующий анализ для выявления трендов, успешных методик, а также слабых сторон. **Мониторинг прогресса:** Отслеживание и оценка успехов обучающихся в реальном времени с помощью различных инструментов. **Интерактивное взаимодействие:** Создание образовательных сред, где дети могут взаимодействовать с обучающим контентом в интерактивном режиме. **Адаптация программы обучения:** Использование данных для индивидуализации образовательной программы в соответствии с потребностями каждого учащегося. **Развитие образовательной практики:** Применение технологий для совершенствования методик преподавания, повышения эффективности образовательной работы педагогов.
Дизайн-мышление (Design Thinking)	**Исследование и анализ:** *Интервью и наблюдение:* Проведение интервью с пользователями и/или наблюдение за их поведением для понимания потребностей и проблем.	**Методики и техники:** *Активные методы исследования:* Использование методик интервью, наблюдения, опросов.

<table>
<tr>
<td></td>
<td>Анализ контекста: Изучение окружающей среды и факторов, влияющих на проблему или задачу.
Синтез и генерация идей:
Мозговой штурм: Групповое создание идей без критики и оценки.
Метод ассоциаций: Связывание различных идей и понятий для генерации новых решений.
Майндмэппинг: Визуальное отображение идей и концепций в виде карты.
Прототипирование и тестирование:
Создание прототипов: Разработка моделей или прототипов, демонстрирующих предполагаемое решение.
Тестирование: Проверка прототипов на пользовательской аудитории для сбора обратной связи и уточнения решений.
Итерации и развитие:
Анализ обратной связи: Оценка результатов тестирования для улучшения и доработки решений.
Итерации: Внесение изменений в созданные прототипы или концепции на основе обратной связи для повторного тестирования.</td>
<td>Техники генерации идей: Мозговой штурм, метод ассоциаций, майндмэппинг.
Инструменты и материалы:
Специальное программное обеспечение: Программы для создания прототипов и визуализации.
Материалы для прототипирования: Различные материалы для создания физических прототипов.
Организационные методы:
Коллаборация и командная работа: Работа в группах для разработки и дальнейшего улучшения идей.
Структурированные процессы: Последовательность этапов дизайн-мышления для эффективного решения проблем.</td>
</tr>
<tr>
<td>Коллаборативные онлайн-платформы и инструменты для обучения и обмена опытом</td>
<td colspan="2">Обсуждения и форумы:
Онлайн-дискуссии: Обсуждение важных вопросов в области образования, информационных технологий и методов преподавания на специализированных форумах.
Тематические группы: Создание групп для обмена опытом и идей по определенным темам или методикам в образовании.
Совместные проекты:
Коллаборативная разработка: Совместная работа над созданием учебных материалов, курсов, проектов или ресурсов.
Совместные исследования: Проведение совместных исследований для анализа и оценки различных аспектов информационно-коммуникационной компетенции.
Онлайн-мероприятия:
Вебинары: Организация онлайн-презентаций и семинаров для обучения педагогов.
Онлайн-конференции: Проведение мероприятий для обмена опытом и представления результатов исследований.
Сетевое взаимодействие:
Создание образовательных сетей: Участие в сетевом взаимодействии для обмена ресурсами, опытом и информацией.
Социальные сети для образования: Использование социальных платформ для обсуждения, обучения и взаимодействия с коллегами и специалистами.
Онлайн-ресурсы и библиотеки:
Образовательные платформы: Доступ к онлайн-ресурсам, материалам и инструментам для самостоятельного обучения и развития.
Электронные библиотеки: Использование ресурсов с целью расширения знаний и поиска актуальной информации.</td>
</tr>
</table>

Использование онлайн-опросов и анкетирования обеспечило количественные данные о знаниях и умениях педагогов в области информационных технологий. Цифровые технологии в наблюдении помогли получить качественную информацию о реальном применении технологий в педагогической практике. Методы дизайн-мышления способствовали разработке новых стратегий обучения, а коллаборативные онлайн-платформы стимулировали обмен опытом и создание среды для совместной работы. Такой комплексный подход позволил не только проанализировать текущее состояние информационно-коммуникационной готовности педагогов дошкольного уровня, но и выработать рекомендации для дальнейшего улучшения образовательной практики и формирования компетенций в рамках непрерывного профессионального образования. Эта методология исследования обеспечивает обширный и всесторонний анализ, что делает полученные выводы основополагающими для развития эффективных стратегий обучения педагогов в условиях современной образовательной парадигмы.

Исследование, направленное на развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня, представляет собой результат систематизации, анализа и обобщения данных из различных источников. Полученные выводы охватывают широкий спектр методов, включая онлайн-опросы и анкетирование, использование цифровых технологий в наблюдении, а также применение дизайн-мышления (Design Thinking) и коллаборативных онлайн-платформ для обучения и обмена опытом.

На основе аналитической работы над различными стратегиями и методами развития информационно-коммуникационной компетенции у дошкольных педагогов выявлены ключевые аспекты, способствующие эффективному обучению и развитию детей данного возраста. Исследование предоставляет полный анализ практических методов, применяемых для улучшения профессиональных навыков педагогов, включая их использование в образовательной практике и влияние на повышение уровня информационной грамотности.

Представленные в статье результаты основываются на систематизированных данных, подкрепленных иллюстративными материалами – таблицами, графиками, рисунками, что дает возможность читателю оценить основанные на этих данных выводы и увидеть их практическое применение в образовательном процессе дошкольного уровня. Данная работа представляет собой эмпирическое исследование, основанное на практических методах измерения и наблюдения, что способствует углубленному анализу и оценке результатов в контексте их применимости и практической значимости для развития информационно-коммуникационной компетенции педагогов дошкольного образования.

В ходе исследования было обнаружено, что развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня является необходимым компонентом их профессионального роста. Интеграция онлайн-опросов, цифровых технологий в наблюдении, дизайн-мышления и использование коллаборативных онлайн-платформ демонстрируют потенциал эффективного формирования данной компетенции у педагогов.

Важно отметить, что информационно-коммуникационная готовность педагогов оказывает значительное влияние на их способность эффективно работать в современной образовательной среде. Сочетание технологий и методов, а также инновационных подходов в обучении позволяет сформировать у педагогов необходимые умения и навыки для успешной работы с информацией и развития коммуникативных способностей.

Дальнейшие перспективы исследования заключаются в реализации разработанных стратегий и методов на практике, а также исследовании их эффективности в реальных условиях дошкольных образовательных учреждений. Подчёркивается необходимость дальнейших исследований для углубленного понимания влияния информационно-

коммуникационной компетенции педагогов на качество образования и развитие детей дошкольного возраста. Прогнозирование развития данных вопросов предполагает интенсивное внедрение современных технологий и постоянное обновление подходов в процессе обучения педагогов дошкольного уровня.

Кроме того, следует обратить внимание на необходимость дальнейшего развития методологического аспекта обучения и подготовки педагогов к использованию информационно-коммуникационных технологий. Это включает в себя создание специальных программ профессиональной переподготовки и повышения квалификации, направленных на освоение современных образовательных инструментов и применение их в педагогической деятельности.

Следующим важным аспектом является разработка стандартов и методических рекомендаций для оценки уровня информационно-коммуникационной компетенции педагогов дошкольного уровня. Это позволит систематизировать процесс оценки и повышения уровня подготовки педагогов, а также обеспечить стабильность в качестве их профессиональной работы.

Кроме того, активное исследование новых технологий, их применение и адаптация для дошкольного образования являются ключевыми аспектами для дальнейшего совершенствования информационно-коммуникационной готовности педагогов. С учетом быстрого темпа развития технологий, важно постоянно обновлять образовательные подходы и инструменты, чтобы поддерживать высокий профессиональный уровень педагогов.

Проведенный эксперимент по формированию компьютерной грамотности среди педагогов дошкольных образовательных организаций в городе Бишкек (ДОО №181, ДОО №71) является важным этапом в исследовании методов повышения информационно-коммуникационной компетенции в данной области. Разделение участников на две группы с учетом стажа работы до 15 лет и после 15 лет позволяет учесть различия в опыте и подготовке педагогов. Онлайн-опросы и анкетирование использовались как первичное средство диагностики, позволяющее оценить исходный уровень знаний и навыков участников. Для наблюдения за процессами обучения были применены цифровые технологии, включая видеонаблюдение через онлайн-форматы и использование интерактивных инструментов, таких как Google Disk и Google Form. Также использовался онлайн-мониторинг для отслеживания активности и успеваемости, обучающихся на платформе Infourok.ru. Этот многоаспектный подход к проведению эксперимента позволяет получить надежные и объективные данные о влиянии различных методов на формирование компьютерной грамотности у педагогов дошкольного уровня. Полученные результаты будут иметь практическое значение для разработки эффективных образовательных стратегий и методик в данной области.

Полученные результаты эксперимента позволяют сделать несколько значимых выводов. Во-первых, проведенные онлайн-опрос и анкетирование позволили оценить исходный уровень компьютерной грамотности среди педагогов дошкольных образовательных организаций города Бишкек. Во-вторых, использование цифровых технологий для наблюдения за процессами обучения и интерактивных инструментов для фиксации данных подтвердило эффективность такого подхода к оценке прогресса участников. В-третьих, онлайн-мониторинг на платформе Infourok.ru дополнил общую картину, предоставив данные о степени вовлеченности педагогов в образовательный процесс и их активности в онлайн-среде.

На основе анализа полученных данных можно сделать вывод о том, что проведенные обучающие мероприятия и использование различных методов формирования компьютерной грамотности среди педагогов дошкольных учреждений оказались эффективными. Педагоги проявили интерес и активное участие в обучающих сессиях, демонстрируя значительный прогресс в освоении новых информационно-коммуникационных навыков. Кроме того, использование онлайн-

форматов и интерактивных инструментов позволило сделать процесс обучения более доступным и удобным для участников, что способствовало более эффективному усвоению материала.

Выводы. На основании проведенного исследования различных педагогических стратегий и методов, направленных на развитие информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня, можно сделать следующие научные выводы:

1. Исследование различных стратегий и методов развития информационно-коммуникационной компетенции педагогов дошкольного уровня позволяет глубже понять сущность и значение ИКТ-компетентности в сфере дошкольного образования.
2. Проведенный анализ демонстрирует эффективность выбранных педагогических стратегий и методов в повышении качества образования и развития детей на ранних ступенях обучения.
3. Изучение данных стратегий и методов развития ИКТ-компетентности является необходимым шагом для выработки рекомендаций и практических подходов, которые помогут педагогам успешно интегрировать информационные технологии в образовательный процесс для максимального раскрытия потенциала детей дошкольного возраста.

Таким образом, результаты данного исследования не только подтверждают важность развития информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного уровня, но и предоставляют базу для разработки практических рекомендаций, способствующих более эффективной интеграции информационных технологий в дошкольное образование.

Литература:

1. Супатаева Э.А. Образование Кыргызстана в эпоху глобализации // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2018. – № 1 (44). – С. 31-35.
2. Токсонбаев Р.Н., Иманходжаев Д.А. Особенности развития цифровых технологий в образовательной школе // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 2 (54). – С. 50-54.
3. Бабанский Ю.К. Личностный фактор оптимизации обучения // Вопросы психологии. – 1984. – №. 1. – С. 51-57.
4. Кочуров С., Кочурова О.И. Исследование «феномена компьютерной зависимости» учащихся в возрасте 11–13 лет // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. – 2008. – №. 2. – С. 53-56.
5. Круподерова К.Р., Шевцова Л.А. Формирование информационно-образовательной среды на основе облачных технологий // Педагогическая информатика. – 2015. – №. 2. – С. 37-43.
6. Морозова Л.В. Программа повышения профессионального мастерства педагогов дошкольного учреждения в условиях реализации ФГОС ДО // Академическая публицистика. – С. 255.
7. Захарова Г.П., Баранова Э.А., Васильева Н.Н., Дерябина М.Ю., Семенова Т.Н., Парфенова О.В., Викторова Е.И. (2014). Инновации в дошкольном образовании.
8. Осадчая И.В., Мирошникова А.А. Модель формирования готовности воспитателей к использованию информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе детского сада // ББК 74.202. 4Я71. – 2016. – С. 92.
9. Роберт И.В. и др. Информационные и коммуникационные технологии в образовании // М.: Дрофа. – 2008. – Т. 312. – № 8.
10. https://infourok.ru/backOffice/classroom#/

Рецензент:
Калдыбаев С.К.,
доктор педагогических наук, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

TEACHING TECHNOLOGY

Асанова Анаркүл Сакеновна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Nuralieva.72@bk.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ НАУЧНЫХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ИКТ

Асанова Анаркүл Сакеновна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Nuralieva.72@bk.ru

МКТны ИШКЕ АШЫРУУ ШАРТТАРЫНДА ИЛИМИЙ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК КАДРЛАРДЫ ДАЯРДООНУН ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ

Asanova Anarkul Sakenovna,
Graduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Nuralieva.72@bk.ru

MODERN APPROACHES TO THE TRAINING OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PERSONNEL IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF ICT

Аннотация: *В данной статье рассматриваются современные подходы к подготовке научных и педагогических кадров в условиях реализации информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Обсуждаются важные аспекты, такие как использование цифровых компетенций, интеграция ИКТ в образовательные программы и курсы, развитие исследовательских навыков и критического мышления в контексте ИКТ.*

Подчёркивается важность развития исследовательских навыков и критического мышления в контексте ИКТ. Современные технологии позволяют ученым обрабатывать и анализировать большие объемы данных, проводить моделирование и визуализацию, а также сотрудничать и обмениваться знаниями виртуально. Это способствует развитию инноваций, повышению качества научных исследований и развитию научного сообщества.

Аннотация: *Бул макалада маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) ишке ашыруу шарттарында илимий жана педагогикалык кадрларды даярдоонун заманбап ыкмалары каралат. Санариптик компетенттүүлүктү колдонуу,*

МКТны билим берүү программаларына жана курстарына интеграциялоо, изилдөө көндүмдөрүн өркүндөтүү жана МКТ контекстинде сынчыл ой жүгүртүү сыяктуу маанилүү аспектилер талкууланат.

МКТ контекстинде изилдөө көндүмдөрүн жана критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнүн маанилүүлүгү баса белгиленет. Заманбап технологиялар илимпоздорго чоң көлөмдөгү маалыматтарды иштеп чыгууга жана талдоого, симуляцияларды жана визуализацияларды жүргүзүүгө жана виртуалдык түрдө кызматташууга жана билим алмашууга мүмкүндүк берет. Бул инновацияны өнүктүрүүгө, илимий изилдөөлөрдүн сапатын жогорулатууга жана илимий коомчулукту өнүктүрүүгө жардам берет.

Annotation: *This article discusses modern approaches to the training of scientific and pedagogical personnel in the context of the implementation of information and communication technologies (ICT). Important aspects are discussed, such as the use of digital competencies, the integration of ICT into educational programs and courses, the development of research skills and critical thinking in the context of ICT.*

The importance of developing research skills and critical thinking in the context of ICT is emphasized. Modern technologies allow scientists to process and analyze large amounts of data, conduct modeling and visualization, as well as collaborate and share knowledge virtually. This contributes to the development of innovation, improving the quality of scientific research and the development of the scientific community.

Ключевые слова: *ИКТ, цифровые компетенции, интеграция ИКТ, критическое мышление, информатизация, технологизация, Trello, онлайн-платформа.*

Түйүндүү сөздөр: *МКТ, санариптик компетенциялар, МКТ интеграциясы, критикалык ой жүгүртүү, маалыматташтыруу, технологиялаштыруу, Trello, онлайн-платформа.*

Key words: *ICT, digital competencies, ICT integration, critical thinking, informatization, technologization, Trello, online platform.*

Введение. Актуальность подготовки научных кадров в условиях реализации ИКТ объясняется несколькими ключевыми факторами. Во-первых, быстрое развитие ИКТ увеличивает спрос на специалистов в данной области. Во-вторых, ИКТ становится неотъемлемым инструментом научной работы, требующим особой подготовки. В-третьих, проникновение ИКТ во все сферы жизни создает потребность в кадрах, способных разрабатывать и внедрять эти технологии. Наконец, в условиях глобализации и цифровой экономики, профессионалы в области ИКТ вносят значительный вклад в технологический прогресс и экономический рост. Эти факторы подчеркивают актуальность подготовки научных и педагогических кадров в контексте реализации ИКТ.

Цель исследования. Цель данной статьи заключается в выявлении основных проблем, с которыми сталкиваются научно-педагогические кадры в условиях внедрения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательные и научные процессы, а также в определении целей, направленных на их решение. Эти цели включают обновление учебных программ, повышение использования ИКТ в образовательном процессе, интеграцию ИКТ в образовательные стратегии и поддержку исследовательской работы. Для достижения этих целей предлагается использовать современные подходы к подготовке научных и педагогических кадров в области ИКТ, включая развитие цифровых компетенций, интеграцию ИКТ в образовательные программы и поддержку исследовательской работы, что способствует созданию адаптивной и инновационной образовательной среды.

Методы исследования. Методы компаративного анализа, чтобы выявить основные тенденции и сравнить различные стра-

тегии и подходы к решению проблем внедрения ИКТ в образование.

Основное содержание. При анализе цифровой подготовки аспирантов можно установить, что она не является достаточной для успешной деятельности в современных условиях. В связи с этим, важно развивать у аспирантов навыки работы с информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ). «Существование временного лага подготовки специалистов накладывает жёсткие ограничения на разработку и реализацию образовательных программ подготовки кадров, соответствующих современным вызовам нового времени» [1, с. 111].

Использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в высшем образовании имеет положительное влияние на эффективность освоения учебного материала, мотивацию аспирантов и развитие их информационных навыков. «Информатизация общества (информатизация) в процессе развития имеет три аспекта: быстрый сбор информации, разработка и внедрение новых технологий, использование информационных средств и вычислительной техники в обществе и личной жизни, инновации, связанные с изменениями в уровне жизни» [2, с. 34].

Использование облачных технологий в образовательном процессе предоставляет возможность улучшить доступность учебных материалов, способствует активному сотрудничеству между аспирантами и преподавателями, а также повышает эффективность обучения. «… Применение современных информационных технологий позволяет повысить эффективность системы управления персоналом в организации» [3, с. 82].

Использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательной среде способствует автоматизации управленческих процессов, обеспечивает быстрый доступ к информации и повышает эффективность управления образовательной организацией. Цифровая образовательная среда создает условия для эффективного взаимодействия между участниками образовательного процесса, обмена знаниями и опытом, а также способствует развитию самообразования и саморазвития.

«При системном подходе научные исследования начинаются со сбора и предварительной обработки научно-технической информации по теме исследования, что позволяет минимизировать или вовсе исключить риск ненужных затрат времени на уже решённую проблему, детально изучить весь круг вопросов по исследуемой теме и найти наиболее рациональное научно-техническое решение» [4, с. 32].

В практике подготовки научно-педагогических кадров в условиях реализации ИКТ существуют проблемы, которые требуют системного подхода и усилий для обновления учебных программ, повышения квалификации преподавателей, интеграции ИКТ в образовательные стратегии и обеспечения необходимых ресурсов для научных исследований:

– устаревшие учебные программы;

– недостаточное использование ИКТ в образовательном процессе;

– отсутствие интеграции ИКТ в образовательные стратегии;

– недостаточная поддержка исследовательской работы.

Недостаточная поддержка исследовательской работы в подготовке научно-педагогических кадров в условиях реализации ИКТ может быть проблематичной и иметь негативные последствия. Некоторые основные аспекты этой проблемы включают:

- ограниченный доступ к ресурсам и инфраструктуре;
- ограниченное финансирование;
- отсутствие сопровождения и менторства;
- отсутствие приоритета на исследования в системе образования.

Некоторые образовательные системы могут сосредоточиться на преподавании и учебном процессе, отводя меньше внимания исследованиям. Это может создавать недостаточные возможности для развития исследовательской работы и ограничивать потенциал научно-педагогических кадров.

Современные подходы к подготовке научных и педагогических кадров в условиях реализации информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) имеют большое значение для эффективного функционирования образовательных и научных систем. ИКТ играют ключевую роль в современном мире, и их интеграция в образовательные процессы требует соответствующей подготовки кадров.

Одним из современных подходов к подготовке научных и педагогических кадров в условиях реализации ИКТ является **использование цифровых компетенций**. Цифровые компетенции охватывают навыки работы с информационными технологиями, поиск, анализ и оценку информации, эффективное использование цифровых инструментов и ресурсов. Подготовка научных и педагогических кадров должна включать обучение и развитие этих цифровых компетенций, чтобы они могли эффективно применять ИКТ в своей работе.

Другим подходом является **интеграция ИКТ** в образовательные программы и курсы. Современные научные и педагогические кадры должны быть знакомы с различными ИКТ-инструментами и уметь использовать их для создания интерактивных и инновационных образовательных сред. Это может включать использование веб-сайтов, электронных учебников, мультимедийных материалов, онлайн-курсов и дистанционного обучения.

Также важным аспектом является **развитие исследовательских навыков и критического мышления** в контексте ИКТ. Подготовка научных кадров должна включать обучение методам исследования, сбору и анализу данных с использованием ИКТ. Педагогические кадры, в свою очередь, должны быть способными критически оценивать и применять ИКТ в своей практике и помогать аспирантам развивать эти навыки.

Кроме того, важно создание специализированных программ и курсов по подготовке научных и педагогических кадров в области ИКТ. Эти программы должны быть адаптированы к современным технологическим требованиям и включать практические задания, проектные работы и сотрудничество с индустрией.

Современные подходы к подготовке научных и педагогических кадров в условиях реализации ИКТ требуют фокусировки на развитии цифровых компетенций, интеграции ИКТ в образовательные программы, развитии исследовательских навыков и создании специализированных программ и курсов. Эти подходы позволят научным и педагогическим кадрам эффективно использовать ИКТ в своей работе и обеспечить высокий уровень образования и научных исследований.

Использование цифровых компетенций является одним из современных подходов к подготовке научных и педагогических кадров в условиях реализации информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Цифровые компетенции представляют собой набор навыков, знаний и умений, необходимых для эффективного использования ИКТ в профессиональной деятельности.

Цифровые компетенции включают в себя не только технические навыки, такие как умение работать с компьютером, программным обеспечением и интернетом, но и более широкий спектр навыков, связанных с цифровой грамотностью, информационной безопасностью, коммуникацией и коллаборацией в онлайн-среде, анализом и интерпретацией данных, критическим мышлением и проблемным решением.

Подготовка научных и педагогических кадров в области цифровых компетенций должна включать не только обучение конкретным инструментам и технологиям, но и развитие общих навыков, необходимых для эффективного использования ИКТ. Это может включать обучение поиску, оценке и критическому анализу информации в сети, эффективной коммуникации и совместной работе в виртуальных командах, умение адаптироваться к новым технологиям и гибко использовать их в своей работе.

Цифровые компетенции также связаны с развитием навыков самообразования и по-

нимания непрерывного обучения. Современная информационная среда постоянно меняется, и научные и педагогические кадры должны быть готовы постоянно обновлять свои знания и навыки в области ИКТ.

Использование цифровых компетенций в подготовке научных и педагогических кадров позволяет им эффективно взаимодействовать с современными технологиями, использовать ИКТ в научных исследованиях и преподавательской деятельности, а также быть готовыми к изменяющимся требованиям современного информационного общества. Этот подход помогает создать адаптивную и инновационную образовательную среду, способствующую развитию аспирантов и продвижению научных исследований.

Интеграция информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательные программы и курсы является ещё одним важным подходом к подготовке научных и педагогических кадров.

ИКТ могут быть включены в различные аспекты образовательного процесса, начиная от разработки учебных материалов и методик преподавания до проведения оценки и обратной связи. Интеграция ИКТ в образовательные программы и курсы может значительно расширить возможности обучения и улучшить качество образования.

Интеграция ИКТ в образовательные программы и курсы является важным подходом к подготовке научных и педагогических кадров, который расширяет возможности обучения, повышает его эффективность и помогает аспирантам развивать навыки, необходимые в современном информационном мире.

Развитие исследовательских навыков и критического мышления в контексте информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) является важным аспектом подготовки научных и педагогических кадров.

Развитие исследовательских навыков включает в себя умение формулировать исследовательские вопросы, проводить поиск и анализ информации, собирать и интерпретировать данные, аргументированно выражать свои научные выводы и разрабатывать исследовательские проекты. ИКТ предоставляет ученым и педагогам мощные инструменты для сбора и анализа данных, доступа к обширным базам знаний и совместной работы над исследованиями.

Критическое мышление в контексте ИКТ означает умение критически оценивать и анализировать информацию, проверять достоверность и авторитетность источников, а также различать факты от мнений. В сетевой среде существует много информации разного качества, и умение осознанно относиться к информации и различать источники является важным навыком для научных и педагогических кадров. Критическое мышление также включает способность анализировать и оценивать эффективность и этичность использования ИКТ в своей работе.

ИКТ могут быть использованы для развития исследовательских навыков и критического мышления. Среди примеров использования ИКТ в этом контексте могут быть использование онлайн-баз данных и электронных библиотек для поиска научных статей и исследований, использование специализированного программного обеспечения для статистического анализа данных, создание и анализ онлайн-опросов и опросников и проведение коллективной работы над проектами через совместное использование облачных ресурсов.

Развитие исследовательских навыков и критического мышления в контексте ИКТ помогает научным и педагогическим кадрам стать более эффективными и осведомленными исследователями и преподавателями. Это также способствует развитию инноваций, современных подходов и передовых практик в научной и педагогической деятельности.

Информатизация процесса подготовки научных кадров при исследованиях предоставляет широкий спектр возможностей для улучшения эффективности и качества научных исследований. Использование информационно-коммуникационных технологий

(ИКТ) в этом контексте позволяет ученым получать доступ к большим объемам данных, эффективно обмениваться информацией и участвовать в коллаборативных проектах.

Одна из возможностей информатизации включает использование специализированных баз, данных и онлайн-ресурсов для поиска и анализа научной литературы и данных. Это позволяет научным кадрам быть в курсе последних научных достижений и использовать актуальные исследования в своей работе. Кроме того, ИКТ позволяет ученым обмениваться своими исследованиями, публиковать статьи в онлайн-журналах и принимать участие в научных конференциях через видеоконференции и вебинары.

Информатизация также способствует развитию исследовательских навыков, включая обработку и анализ данных. Специализированное программное обеспечение и инструменты позволяют ученым проводить статистический анализ, моделирование, визуализацию данных и создание научных графиков и диаграмм. Это помогает ученым извлекать более точные выводы из своих исследований и делиться результатами в наглядной форме.

Кроме того, ИКТ предоставляют возможность для коллаборации и сотрудничества между учеными. Виртуальные научные сети и платформы позволяют ученым обмениваться идеями, обсуждать свои исследования, совместно работать над проектами и получать обратную связь от коллег из разных стран и институтов. Это способствует созданию международных научных сообществ и стимулирует инновационные исследования.

Информатизация процесса подготовки научных кадров при исследованиях также открывает возможности для дистанционного обучения и самообразования. Онлайн-курсы, вебинары и образовательные платформы позволяют ученым получать новые знания и навыки в удобной форме и темпе, а также обмениваться опытом с другими учеными по всему миру.

Информатизация процесса подготовки научных кадров при исследованиях предоставляет возможности для более эффективного поиска и обработки данных, обмена информацией, коллаборации и обучения. Это способствует развитию научного сообщества, повышению качества исследований и ускорению научного прогресса.

В информатизации процесса подготовки научных кадров при исследовании существуют различные возможности:

- использование электронных ресурсов;
- инструменты для анализа данных;
- совместная работа в онлайн-среде;
- виртуальные лаборатории и симуляции;
- онлайн-публикации и коммуникация.

Все эти возможности информатизации процесса подготовки научных кадров при исследовании содействуют более эффективному, доступному и инновационному проведению исследований. Они помогают исследователям получать актуальную информацию, анализировать данные, взаимодействовать с коллегами и публиковать результаты своих исследований.

Технологизация процесса подготовки научных кадров при исследованиях открывает широкий спектр возможностей для улучшения эффективности и качества научных исследований. Применение различных технологий позволяет ученым обрабатывать данные, проводить эксперименты, взаимодействовать с коллегами и делиться результатами исследований.

Одной из возможностей технологизации является использование специализированного программного обеспечения и компьютерных моделей для моделирования и симуляции. Технологии виртуальной реальности, аргументированной реальности и машинного обучения позволяют ученым создавать виртуальные эксперименты, моделировать сложные системы и проводить визуализацию данных. Это помогает ученым лучше понять физические, биологические и социальные процессы, а также делать более точные прогнозы и предсказания.

В Кыргызской академии образования в настоящее время подготовка аспирантов осуществляется в соответствии с номенклатурой специальностей научных работников, которая утверждается уполномоченным государственным органом в сфере науки. Основные целевые ориентиры в подготовке научно-педагогических кадров связаны с развитием научных и педагогических навыков, интеграцией этих двух сфер деятельности, а также с формированием профессиональной этики и общественной ответственности. Это способствует созданию квалифицированных и компетентных специалистов, способных успешно вносить вклад в научные и педагогические области и справляться с вызовами современного общества.

В рамках подготовки аспирантов в Кыргызской академии образования существует база данных, где отражаются данные об аспирантах с момента поступления до окончания аспирантуры, включая отчетность каждого года и результаты исследовательских работ. В соответствии с положением, аспиранты проходят курсы по дисциплинам, которые соответствуют кандидатским минимумам, а также включают дисциплины «Школа педагогического мастерства» и «Методология и методы научного исследования». Это позволяет аспирантам развивать не только научные навыки, но и педагогическую компетентность, необходимую для успешной преподавательской деятельности.

Одним из инновационных средств, используемых в Кыргызской академии образования, является онлайн-платформа Trello. К этой платформе подключены все аспиранты, которые работают совместно над исследованиями, независимо от своего географического расположения. Trello обеспечивает эффективное совместное взаимодействие, позволяет делиться информацией, планировать и отслеживать выполнение задач, а также координировать их работу в режиме онлайн. Это способствует более эффективной организации и координации исследовательской работы аспирантов, улучшает коммуникацию и сотрудничество между ними и способствует достижению лучших результатов в их научных исследованиях.

База данных, отражающая данные об аспирантах, курсы по соответствующим дисциплинам и использование инновационных средств, таких как онлайн-платформа Trello, способствуют более эффективной организации подготовки и сотрудничества аспирантов в исследованиях. Это помогает создать квалифицированных и компетентных специалистов, способных успешно внести свой вклад в научные и педагогические области и справиться с вызовами современного общества.

Trello – это онлайн-платформа для управления проектами, которая использует систему досок, списков и карточек для организации задач и работы в команде. Она может быть использована для планирования проектов, управления задачами, отслеживания прогресса и совместной работы [5].

В Кыргызстане Trello также получила популярность среди различных команд и организаций. Многие компании и команды используют Trello для управления проектами, координации работы и отслеживания задач. Это помогает им организовывать свою работу, улучшать коммуникацию и повышать производительность.

Также стоит отметить, что Trello является глобальной онлайн-платформой, доступной для использования в любой стране. Её популярность и распространение не ограничиваются только Кыргызстаном, и она активно используется во многих странах мира для управления проектами и задачами.

Trello полезный инструмент в подготовке научных кадров:

- планирование и управление исследовательскими проектами;
- совместная работа и коммуникация;
- организация литературных исследований;
- планирование и отслеживание обучения и развития.

Trello предоставляет гибкую и удобную платформу для организации и управления

различными аспектами подготовки научных кадров. Его преимущества включают удобство использования, возможность совместной работы и прозрачное отслеживание прогресса.

Вывод. Во-первых, актуализация учебных программ и интенсификация использования ИКТ в образовательном процессе необходимы для современного обучения и повышения эффективности образовательной системы. Во-вторых, успешная интеграция ИКТ в образовательные стратегии требует системного подхода и глубоких изменений в педагогической практике. В-третьих, поддержка исследовательской работы в области ИКТ является ключевым аспектом развития научного потенциала и улучшения качества образования. Таким образом, для обеспечения эффективного функционирования образовательных и научных систем необходимо активизировать усилия по развитию цифровых компетенций, интеграции ИКТ в образовательные программы и курсы, а также поддержке научно-исследовательской работы в сфере применения информационно-коммуникационных технологий. Использование инновационных инструментов, таких как онлайн-платформа Trello, демонстрирует потенциал для более эффективной организации учебного процесса и сотрудничества в научных исследованиях. Это создает условия для формирования компетентных специалистов, готовых к успешной работе в научных и педагогических сферах и адаптированных к современным вызовам и требованиям рынка труда.

Литература:

1. Алпеева Е.А., Мальцева И.Ф., Шумакова К.С. Подготовка современного специалиста в сфере АПК: проблемы взаимодействия образовательных организаций и работодателей // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2021. – № 8. – С. 110-118.
2. Супатаева Э.А. Образование Кыргызстана в эпоху глобализации // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2018. – № 1 (44). – С. 31-35.
3. Назайкинский С.В., Седова О.Л. Совершенствование управления персоналом организации с использованием новых информационных технологий // Вестник РГГУ. Серия «Экономика. Управление. Право». – 2016. – №. 3 (5). – С. 76-83.
4. Пугачев В.М., Газенаур Е.Г. Роль информационных технологий в науке и образовании // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2009. – №. 3. – С. 31-35.
5. https://trello.com/ru/guide/trello-101
6. Положение о подготовке научно-педагогических и научных кадров в Кыргызской Республике, утверждено постановлением Правительства Кыргызской Республики от 16 июля 2018 года №327.

Рецензент:
Калдыбаев С.К.,
доктор педагогических наук, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Кабылова Света Амантуровна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

Жакиева Санавар Амангелдиевна,
Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек университети,
ага окутуучу,
Кыргыз Республикасы, Ош шаары,
e-mail: Jakieva84@mail.ru

Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
педагогика илимдеринин доктору,
Эл аралык Ала-Тоо университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Measurementk@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДИН ИЗИЛДӨӨЧҮЛҮК КОМПЕТЕНТТҮЛҮКТӨРҮНҮН КАЛЫПТАНЫШЫНЫН КРИТЕРИЙЛЕРИ, КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ ЖАНА ДЕҢГЭЭЛДЕРИ

Кабылова Света Амантуровна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

Жакиева Санавар Амангелдиевна,
старший преподаватель,
Кыргызско-Узбекский международный университет имени Б. Сыдыкова,
Кыргызская Республика, город Ош,
e-mail: Jakieva84@mail.ru

Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
доктор педагогических наук,
Международный университет Ала-Тоо,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Measurementk@mail.ru

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ

Kabylova Sveta Amanturovna,
Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Svetaamanturovna@gmail.com

Jakieva Sanavar Amangeldievna,
Senior Lecturer,
Kyrgyz-Uzbek International university named after B. Sydykov,
Kyrgyz Republic, Osh city,
e-mail: Jakieva84@mail.ru

Kaldybaev Salidin Kadyrkulovich,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Ala-Too International University,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Measurementk@mail.ru

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF STUDENTS' RESEARCH COMPETENCIES

Аннотация: *Макалада студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүк түшүнүгү аныкталат, бул билимдердин, жөндөмдөрдүн, көндүмдөрдүн жана баалуулук мамилелеринин жыйындысынын негизинде белгилүү бир чөйрөдө изилдөө иштерин жүргүзүүгө даярдыгын жана жөндөмдүүлүгүн камтыйт. Студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүн калыптанышынын критерийлери, көрсөтмөлөрү жана деңгээлдери аныкталат. Ар бир критерийдин көрсөткүчтөрүнүн мүнөздөмөлөрү аныкталат.*

Аннотация: *В статье под исследовательской компетентностью студентов понимается интегративное качество личности, предполагающее его готовность и способность проводить исследования в определенной области на основе совокупности личностных знаний, умений, навыков и ценностных установок. Определены критерии, ориентиры и уровни сформированности исследовательской компетентности студентов. Сформулированы эксплуатационные характеристики каждого критерия.*

Annotation: *In the article, the research competence of students is understood as an integrative quality of a person, which presupposes his readiness and ability to conduct research in a certain area based on a set of personal knowledge, abilities, skills and values. The criteria, guidelines and levels of development of students' research competence are determined. The operational characteristics of each criterion are determined.*

Түйүндүү сөздөр: *изилдөөчүлүк компетенттүүлүк, критерий, деңгээлдер, көрсөткүчтөр, калыптандыруу, эффективдүү баалоо.*

Ключевые слова: *исследовательская компетентность, критерии, уровни, показатели, формирование, эффективная оценка.*

Key words: *research competence, criteria, levels, indicators, formation, effective assessment.*

Киришүү. Окутуу процессинде студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү көйгөйүн чечүү заманбап билим берүүнүн талаптарынын өзгөрүшү менен байланыштуу. Педагогикалык адабияттарга жана окумуштуулардын көз караштарына талдоо жүргүзүп, студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүнүн калыптанышынын критерийлери, көрсөткүчтөрү жана деңгээлдери түшүнүгүнүн изилдениш абалы иликтөөгө алынган.

Изилдөөнүн максаты. Студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүгүнүн деңгээлин, көрсөткүчтөрүн жана баалоо критерийлерин аныктоо.

Изилдөөнүн милдети. Бул көйгөйдү изилдөө үчүн окумуштуулардын изилдөөлөрүндө окутуунун эффективдүүлүгүн баалоо критерийлерин кароо, тандалган критерийлерди көрсөткүчтөр менен мүнөздөө жана студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүнүн деңгээлин калыптандыруу.

Изилдөөнүн методдору. Теориялык материалды талдоо менен салыштыруу жана жалпылоо методдору колдонулат.

Негизги мазмуну. Бул макалада «компетенттүүлүк», «изилдөөчүлүк компетенттүүлүк» түшүнүктөрү берилет, окумуштуулардын изилдөөрүн талдоо менен критерий боюнча жалпы түшүнүк аныкталат. Окуу процессинде студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүн калыптандыруу багытын, анын өнүгүү жолун когнитивдик, ишмердүүлүк жана рефлексивдик критерийлери аныкталат жана үч деңгээли көрсөтүлөт.

«Компетенттүүлүк – кесиптик ишмердиктин маңызын түзгөн функциялык милдеттерди ийгиликтүү чечүүгө мүмкүндүк берген ишмердиктин субъектинин билимдеринин, жөндөмдүүлүктөрүнүн жана инсандык сапаттарынын системдүү чыгарылышынан көрүнгөн, кесиптик даярдоо процессинде калыптанган жаңы жаратылган форма» [2, с. 43].

Изилдөөчүлүк компетенттүүлүк студенттерди изденүүчүлүккө, коюлган көйгөйдү чечүүдө тиешелүү маалыматтарды издеп табууга, аларды сын көз караш менен иргеп алууга, алардын жалпылаштырып, системалаштыруунун негизинде жаңы билимдерди таап, иштеп чыгууга көнүктүрөт.

Педагогикада критерий (грекче kritērion) – педагогикалык фактыларды, аракеттерди жана кубулуштарды классификациялоочу жана баалоочу белги. Критерий – педагогикалык процесстин натыйжалуулугунун сапаттык мүнөздөмөсү.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүндө окутуунун эффективдүүлүгүн баалоо критерийлерин аныктоодо бир топ ыкмалар бар. С.И. Архангельский, В.П. Беспалько, И.Д.Зверевой, Н.В. Кузьмина, Н.Ф. Талызына жана башкалардын эмгектери аларды өнүктүрүүгө арналган.

Бул эмгектерде критерийлерди иштеп чыгууда төмөнкү шарттарды эске алуу керектиги белгиленген:

• критерийлердин колдонулуш чөйрөсүн жана алардын максатын аныктоо зарылдыгы;

• семантикалык аныктык – ар бир критерийдин маанисин так аныктоо жана аны бардык эксперттер тарабынан бир тараптуу түшүнүү;

• конструктивдүүлүк – белгилер конструктивдүү сүрөттөлүшү керек, антпесе аларды аныктоо мүмкүн эмес.

Изилдөөчү О.В. Яковлева студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүгүн калыптандыруунун критерийлери катары жазуу кебинин өнүгүү деңгээлин; маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын каражаттарын өздөштүрүүнүн өз алдынча колдонуунун даражасын; мотивациялык калыптануу деңгээлдерин көрсөткөн [7, с. 217].

Азыркы учурда жалпы педагогикалык багытты тандаган студенттерди даярдоонун натыйжалуулугунун критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн аныктоодо бирдиктүү мамиле жок. О.А. Абдуллина өзүнүн изилдөөсүндө үч критерийге таянган:

• теориялык билимдин калыптануу деңгээли: билимдин көлөмү (толуктуулук, тереңдик, күч); билимди билүү (карандысыздык, далилдөө, көйгөйлүү суроолорду берүү); педагогикалык теорияга кызыгуу (педагогикалык адабияттарды окуу, илимий-изилдөө иштерине катышуу);

• педагогикалык чеберчиликтин өнүгүү деңгээли: белгилүү бир чеберчиликти колдонууда окутуучу аткарган иш-аракеттердин саны; ар бир иш-аракеттин аткарылышынын сапаты; иш-аракеттерди аткарууга кеткен убакыт;

• окутуучунун окутууга болгон мамилеси: жумушка канааттануу даражасы; ийгиликсиздиктерге жана кыйынчылыктарга

болгон мамилеси; педагогикалык өз алдынча билим алууга болгон мамилеси; балдарга болгон мамиле.

П.В. Середенко изилдөө иштеринин өнүгүү деңгээлин баалоо максатында көндүмдөр изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрү үчүн критерийлерди аныктаган:

1. көйгөйлөрдү көрө билүү;
2. гипотезаларды алдыга коюу жөндөмү
3. түшүнүктөрдү аныктай билүү;
4. классификациялоо жөндөмдүүлүгү;
5. байкоо жүргүзүү жөндөмдүүлүгү;
6. эксперимент жүргүзүү жөндөмдүүлүгү;
7. салыштыруу жөндөмү;
8. талдоо жөндөмдүүлүгү;
9. тыянак жана жыйынтык чыгара билүү.

Н.Л. Калугина, Х.Я. Гиревая, Ю.А. Калугин, И.А. Варламова тарабынан сунушталган илимий-изилдөө көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн деңгээлдерине баа берүү критерийлерин талдоонун негизинде (изилдөө көйгөйүн чечүүнүн табияты; курстук жана дипломдук иштин мүнөзү жана сапаты) студенттердин изилдөө көндүмдөрүн өнүктүрүү деңгээлине эң туура баа берүү деген тыянакка келишкен [4].

С.Н. Чернышева жалпы билим берүүчү изилдөөчүлүк жөндөмдөрдүн калыптанышынын үч деңгээлин бөлүп көрсөтөт [6]:

- төмөнкү деңгээл – жалпы билим берүүчү изилдөөчүлүк көндүмдөрдүн жетишсиз калыптанышы;
- орто деңгээл – жалпы билим берүүчү изилдөөчүлүк жөндөмдөрдү калыптандыруунун репродуктивдүү деңгээли, изилдөө деңгээлинин кырдаалдык көрүнүштөрү;
- жогорку деңгээл – изилдөө жөндөмүнүн деңгээли.

Мында С.Н. Чернышев изилдөөчүлүк жөндөмүн жалпы билим берүүчү интеллектуалдык жөндөмдөрдү өнүктүрүүнүн жогорку, чыгармачылык деңгээли катары көрсөтөөрүн аныктаган.

М.В. Кларин студенттердин өз алдынчалык даражасына жараша изилдөө ишинин үч деңгээлин аныктайт: окутуучу маселе коюп, аны чечүүнүн ыкмасын көрсөтөт; окутуучу көйгөйдү коет, бирок студенттер чечүүнүн жолдорун жана ыкмаларын издөөнү өз алдынча жүргүзүшөт; студенттер бүт процессти өз алдынча бүтүрүшөт [5].

А.В. Воробьева калыптануунун төмөнкү баскычтарын карайт:

- башталгыч (начар билиши);
- жетиштүү (жарым-жартылай ээ болуу);
- жогорку (толук билүү).

Тажрыйба көрсөткөндөй, бул компетенттүүлүк билим берүү процессинде толук түрдө калыптандыруу көйгөйлөрүн А.В. Воробьева төмөнкү деңгээлдерде аныктаган [1, с. 92]:

I деңгээл – баштапкы (берилген моделге ылайык тапшырманы аткаруу же көрсөтмөлөрдү аткаруу менен мүнөздөлөт);

II деңгээл – жетиштүү (милдеттерди аткарууда МКТ элементтеринин кырдаалдык, жарым-жартылай көрүнүштөрү менен мүнөздөлөт);

III деңгээл – жогорку (жаңы шарттарда МКТ элементтерин колдонуу менен тапшырманы өз алдынча аткаруу менен мүнөздөлөт).

Е.Г. Матвиевская [8] өзүнүн изилдөө ишинде беш деңгээлди сунуштаган: чыгармачыл деңгээл, оперативдүү деңгээл, продуктивдүү деңгээл, репродуктивдүү деңгээл жана продуктивдүү эмес деңгээл деп белгилесе, Е.В. Иващенко [9] оптималдуу, мүмкүндүү, кризистик деңгээлде бөлүү менен студенттер окутуучунун баалоосун көрсөткөн. Ар бир деңгээлдин тиешелүү көрсөткүчтөрүн келтиришкен. «Салыштырууну колдонуп, идеяны түшүндүрүүгө жардам берүү. Аны түз мааниде эмес кыйыр мааниде кабыл алыш керек» [3, с. 25].

Биз жогоркуларга таянып окуу процессинде студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүн калыптандыруу багытын, анын өнүгүү жолун когнитивдик, ишмердүүлүк жана рефлексивдик критерийлерди аныктоону сунуштайбыз.

Когнитивдик критерий студенттердин – ой жүгүртүү жөндөмүн ачып, мүмкүн болушунча көп идеяларды жана образдарды чыгарууга, чыгармачылык процесске тартылуу даражасын жана чыгармачыл тапшырмага болгон эмоционалдык жооптордун

күчү менен мүнөздөлөт. Студенттердин маалыматтык түшүнүктөрдү жана лабораториялык иштерди өздөштүрүү даражасы, алардын ортосундагы байланыштарды түшүнүү деңгээлин мүнөздөйт; ар кандай деңгээлдеги татаалдыктагы тапшырмаларды чечүү ыкмалары; билимдерди, иш-аракеттердин ыкмаларын, ошондой эле студенттерди өздөштүрүү боюнча өз алдынча билим берүү жана таанып-билүү ишин уюштуруу жана ишке ашыруу технологияларын өздөштүрөт.

Ишмердүүлүк критерийи өз алдынча чыгармачылык ишмердүүлүктү уюштурууда көндүмдөрдү колдонууну, эң ийгиликтүү жүрүм-турум стратегиясын жана психикалык ишмердүүлүктүн белгилүү ыкмаларын берилген чыгармачылык тапшырманы чечүүдө колдонууну чагылдырып, натыйжага багыт алат. Бул критерий төмөнкү көрсөткүчтөрдү камтыйт: маалымат булактары менен иштөө, алынган маалыматты талдоо жана жалпылоо, жыйынтык чыгаруу жөндөмдүүлүгү; өзүн изилдөөчү катары баалоо жөндөмдүүлүгү; өзүнүн ишинин натыйжаларын алдын ала билүү жөндөмдүүлүгү; студенттердин жөндөмдөрүнүн жана көндүмдөрдүн деңгээлин аныктоо, окуу процессинин индивидуалдуу мамилесин жана дифференциациясын ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү; студенттердин билимине кирүү, аралык жана жыйынтыктоочу контролду жүргүзүү жөндөмдүүлүгү; студенттердин долбоордук-изилдөө иштерин уюштурууга даярдыгы; информатиканы окутууда илимий изилдөө методдорун колдонуу көндүмдөрү. Изилдөөдө чыгармачылык менен анын жигердүү, салыштырмалуу өз алдынча изилдөө ишмердүүлүгү менен мүнөздөлөт, ал зарыл көндүмдөр жана жөндөмдөр менен камсыз кылынат: көйгөйдү көрүү жана формулировкалоо, белгиленген талаптарга ылайык жалпылоочу тыянактарды түзүү, алардын ишенимдүүлүгү жана практикалык мааниси жагынан изилдөөнүн натыйжаларына баа берүү.

Рефлексиялык критерий өзүн өзү өнүктүрүүгө умтулуу жана талдоо жөндөмдүүлүгү, өзүнүн күчтүү жана алсыз жактарын издөө, дүйнөнү жана аны өзгөртүүнү билүү, өзүнүн жана башкалардын чыгармачылык жетишкендиктерин объективдүү сындоо жөндөмүн ачып берет.

Тандалган критерийлердин ар биринин көрсөткүчтөрү таблицада берилген. Таблицадагы көрсөткүчтөр студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптануу деңгээлин аныктоого жана мүнөздөөгө мүмкүндүк берди, аларды биз: төмөнкү, орто жана жогорку деп бөлөбүз.

Студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун критерийлери жана көрсөткүчтөрү

1-таблица

Критерий	Көрсөткүч
Когнитивдик	• Окутуунун мазмунун түзгөн билимдерге ээ болуу. таануунун изилдөөчүлүк методдору, изилдөө мүнөзүндөгү лабораториялык жана өз алдынча тапшырмаларды өздөштүрүү жана ишке ашыруу технологиялары; • аткаруунун изилдөөчүлүк методдору жөнүндө билимдерге ээ болуу; • окутуу процессинде студенттердин илимий ишинин этаптарынын ырааттуулугу жана мазмуну жөнүндө билимге ээ болуу; • окутуу процессинде студенттердин илимий иш-аракеттерин долбоорлоо жана ишке ашыруу технологиялары жөнүндө билимге ээ болуу; • билим берүү жана таанып-билүү иш-чараларына катышуу зарылчылыгы; • чыгармачылыктын баалуулугун таануу.
	▪ окутуунун мазмунун түзгөн көндүмдөрдүн болушу;

Ишмердүүлүк	▪ өз алдынча тапшырмаларды аткарууда таанып-билүүнүн изилдөөчүлүк методун билүү; ▪ окутуу процессинде студенттердин илимий ишмердүүлүгүн долбоорлоо жана уюштуруу тажрыйбасы; ▪ окутуу процессинде студенттердин илимий ишмердүүлүгүн уюштуруу тажрыйбасы; ▪ аткарылган иш-аракеттердин сапаты; ▪ максатка жетүү каалоосу, өзүнүн ишинин конкреттүү натыйжаларын алуу; ▪ чыгармачылык ишмердүүлүктүн ыкмаларын өздөштүрүү.
Рефлексивдик	▪ Изилдөө ишинин субъекти катары өзүнө болгон мамиле. ▪өз алдынча билим алууга, өзүн өзү өнүктүрүүгө умтулуу; ▪курска болгон кызыгуу; ▪кесиптик ишмердүүлүктө өзүнүн изилдөөчүлүк жөндөмүн жана билимин колдонуунун натыйжалуулугун баалоо; ▪өзүн өзү өнүктүрүү максатында изилдөө иштерининин натыйжаларына баа берүү; ▪ой жүгүртүүнүн негизинде иш-аракеттерди тууралоо; ▪өз алдынча изилдөө ишмердүүлүгүн талдоо жөндөмүн колдонуу зарылдыгын баалоо; ▪өзүнүн жана башкалардын чыгармачылыгын объективдүү баалоо жөндөмдүүлүгү.

Төмөнкү деңгээли. Студент ар кандай тапшырмалардын варианттарын издеп аткарууда, гипотезаларды иштеп чыгууда жана оригиналдуу идеяларды чыгарууда жакшы натыйжа алуу үчүн кыйынчылыктарга дуушар болот. Бул учурда студент алдыда боло турган чыгармачылык ишке кызыкпайт, аны топ менен иштөөгө умтулбайт, демилге көрсөтпөйт, талкууларга катышпайт, чыгармачылык идеяларын группалаштары менен бөлүшпөйт. Ал тапшырмаларды пассивдүү кабыл алат жана инерттүү ойлонот. Өндүрүмдүүлүгү өтө төмөн. Өз алдынча берилген тапшырмалар кызыксыз жана өнүкпөгөн. Студент татаалдыгы жогорулаган тапшырмалардан качат жана тапшырмалардын көйгөйлүү-издөө түрлөрүнө кызыгууну көрсөтпөйт. Ал өз алдынча ишти уюштурууда кыйналат, ошондуктан дээрлик дайыма окутуучунун же группалаштарынын жардамына муктаж. Чыгармачыл ыкмаларды өздөштүрүү өтө жай болгондуктан, шаблон боюнча иш-аракет кылууну жактырат. Өзүн өзү жөнгө салуу жөндөмү начар. Студент өзүн ыңгайсыз сезет, өзүнө ишенбейт, эл алдында сүйлөгөндөн коркот. Анын өз алдынча чыгармачыл иштерди кабылдоосу жөнөкөй тапшырмалардан айырмаланбайт. Ийгиликсиздиктер узак мөөнөттүү терс эмоциялар менен коштолот. Өзүн төмөн же жогору баалоого ээ. Эреже катары, ал өзүнө көңүл буруп, баарлашууда кыйналат.

Орто деңгээли. Студент илимий натыйжаларды алуу үчүн ар кандай варианттарды издөө менен тапшырмаларды аткарат; гипотезаларды иштеп чыгууга жана оригиналдуу идеяларды чыгарууга, бирок алардын эң көп санына умтулбайт жана эгер тапшырма талап кылса, маселени чечүүнүн эң ийгиликтүү вариантын тандай албайт. Чыгармачылык жумушту ырахат менен кабыл алат, бирок анын өндүрүмдүүлүгү жогору эмес. Ал чыгармачылыкта өзүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк издейт, бирок ага болгон кызыгуусу ырааттуу эмес. Сүрөттөр кызыктуу жана деталдуу болуп саналат. Топтор менен ийгиликтүү иштешет, бирок сындан коркуп, ар дайым эле өз көз карашын билдире бербейт. Студент оңойго караганда оор тапшырмаларды артык көрөт, бирок аларды чечүүдө туруктуу боло бербейт. Тапшырмалардын көйгөйлүү-издөө түрлөрүнө кызыгуу бар, бирок ал туруктуу эмес. Интенсивдүү активдүүлүккө жана тапшырмага «чөгүү» жөндөмдүү. Студент өз алдынча иштөөнү билет, бирок бул дайыма эле өзүн көрсөтө

бербейт. Чыгармачылык ишмердүүлүктүн ыкмаларын өздөштүрүү орточо темп менен жүрөт, өздөштүрүүдөгү ийгилик туруктуу эмес. Чыгармачыл продукт толук көрүнүшү бар, бирок бардык майда-чүйдөсүнө чейин иштелип чыккан эмес. Өзүн өзү жөнгө салуу көндүмдөрү жетиштүү деңгээлде калыптанган эмес. Иш менен коштолгон эмоциялар, эреже катары, көптөгөн жагдайлардан көз каранды: чөйрө, маанай, ийгилик же ийгиликсиздик. Орточо деңгээл адекваттуу өзүн өзү сыйлоонун жетишсиз өнүккөн көндүмдөрү менен мүнөздөлөт. Студент сезимтал жана кунт коюп, бирок сүйлөшүүдө чыдамсыз жана катаал болушу мүмкүн.

Жогорку деңгээли. Студентке классификациялоонун ар кандай ыкмаларын табуу, натыйжаларды алуу үчүн ар кандай варианттарды издөө, көйгөйлөрдү аныктоо жана коюу, көп сандагы идеяларды, объектти өркүндөтүү жана анын жаңы колдонулушун табуу боюнча оңой тапшырмалар берилет. Анын чыгармасы оригиналдуу жана жаратуучунун инсандыгынын изин алып жүрөт. Өзүнүн ишинде ал эмоционалдык, интеллектуалдык жана эрктүү аракеттерди белгилүү бир максатка баш ийдире алган индивидуалдык темпти жана стилди карманат. Окутуучунун жардамына муктаж эмес. Студент тынымсыз чыгармачылык энергиясын бошотуу үчүн ар кандай мүмкүнчүлүктөрдү издейт жана натыйжадан эмес, процесстин өзүнөн канааттануу алат. Маселени тереңирээк деңгээлде же башка бурчтан кароого умтулат. Сүрөттөр адаттан тыш, майда-чүйдөсүнө чейин чоң көңүл бурулган. Көйгөйлөрдү түзө алат, так суроолорду коё алат, негиздүү жыйынтыктарга жана чечимдерге келе алат, аларды сынай алат, эркин ойлоно алат, команда менен натыйжалуу өз ара аракеттенет, көйгөйдү чечүүнүн альтернативдүү жолдорун көрө алат жана эң ийгиликтүүсүн тандап алат. Студент өз алдынча, сындан коркпойт, активдүү, өжөр. Анын өз алдынча иштерди кабыл алуусу активдүүлүгү, жандуулугу жана эмоционалдуулугу менен айырмаланат. Ал белгилүү бир кырдаалда өз алдынча иштөөнүн ар кандай түрлөрүн эң эффективдүү колдонот. Чыгармачылык ишмердүүлүктүн ыкмаларын өздөштүрүү тез жана оңой. Өзүн өзү жөнгө салуу көндүмдөрү кыйла өнүккөн, демек, жогорку өндүрүмдүүлүк. Студент дайыма адекваттуу өзүн өзү сыйлоо сезимине ээ. Ал башкалардын көйгөйлөрүнө жана муктаждыктарына аяр мамиле кылат, өзүнүн сезимдерине жана интуициясына көбүрөөк ишенет жана эркин сезет.

Жыйынтык:. Биздин изилдөөбүздө педагогикалык адабияттарга жана окумуштуулардын көз караштарына талдоо жүргүзүлүп, студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүнүн калыптанышынын критерийлери, көрсөткүчтөрү жана деңгээлдери түшүнүгүнүн изилдениш абалы каралган. Изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүн калыптандыруу багытын, анын өнүгүү жолун когнитивдик, ишмердүүлүк жана рефлексивдик критерийлери аныкталган. Тандалган критерийлердин көрсөткүчтөрү студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптануу деңгээлин аныктоого жана мүнөздөөгө мүмкүндүк берип, төмөнкү, орто жана жогорку деп бөлүнгөн. Келтирилген критерийлер талдоого алынып, студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүүлүгүн калыптандыруунун негизги мүнөздөмөлөрү жана технологияны колдонуунун өзгөчөлүктөрү эске алынды.

Адабияттар:

1. Воробьева А.В. Исследовательские компетенции современного школьника // Дискуссия. Вып. №3. – Екатеринбург: Издательский дом «Ажур», 2013. – С. 92-93.
2. Зикирова Г.А., Таштемирова А.А., Турдубаева К.Т. Математика мугалиминин методикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруу. Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – №1(53), – С. 40-46.
3. Кабылова С.А. Интернет глобалдык мээ үчүн метафора катары. Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 2 (60), – С. 24-30.
4. Калугина Н.Л., Гиревая Х.Я., Калугин

Ю.А., Варламова И.А. Критерии сформированности исследовательских умений студентов технических вузов // Успехи современного естествознания. – 2015. – № 7. – С. 98-101.

5. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта [Текст]/ М.В. Кларин. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
6. Чернышева С.Н. Развитие исследовательских умений учащихся сельской школы. Http:/www.cross-edu.ru/TeacherPeoplese2.Htm.47
7. Яковлева О.В. Особенности методики формирования коммуникативной компетентности будущих учителей с использованием информационных и коммуникационных технологий [Текст] / О.В. Яковлева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – СПб, 2006. – №22. – С. 216-219.
8. Матвиевская Е.Г. Управление развитием профессиональной компетентности педагога в системе дополнительного профессионального образования / Оренбургский государственный педагогический университет // Матвиевская Е.Г., Саитбаева Э.Р. Абдраимова Ю.А. // Вестник ОГУ. – 2017. – № 10
9. Иващенко Е.В. Формирование у будущих учителей начальных классов педагогической компетентности в оценке учебных достижений школьников. / Белгородский государственный национальный исследовательский университет // «*Науки об образовании*» БГНИУ. - 2014.

Рецензиялаган:
Асипова Н.А.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Мааткеримов Нурсапар Оролбекович,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Nursapar@ gmail.com

Жыргалбек кызы Айганыш,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
магистрант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Aiganysh.jyrgalbekova@gmail.com

ТЕКСТТИК МАСЕЛЕЛЕРДИ ЧЫГАРУУДА КӨНДҮМДӨРДҮ КАЛЫПТАНДЫРУУ

Мааткеримов Нурсапар Оролбекович,
доктор педагогических наук, профессор,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Nursapar@ gmail.com

Жыргалбек кызы Айганыш,
магистрант,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Aiganysh.jyrgalbekova@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ РЕШЕНИЯ ТЕКСТОВЫХ ЗАДАЧ

Maatkerimov Nursapar Orolbekovich,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Nursapar@ gmail.com

Gyrgalbek Kyzy Aiganysh,
Graduate Student,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city
e-mail: Aiganysh.jyrgalbekova@gmail.com

FORMATION OF SKILLS FOR SOLVING TEXT PROBLEMS

Аннотация: *Окуучулар баштапгыч класстарда математикалык маселелерди чыгаруу менен жаңы математикалык билимдерге ээ болушат жана практикалык иштерди аткарууга даярданышат. Математикалык тапшырмалар алардын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө жардам берет. Окуучулардын инсандыгын калыптандырууда көйгөйлөрдү чечүүдө да чоң мааниге ээ. Ошентип, мугалимдин шарты сөз менен берилген маселесинин, анын түзүлүшүн терең түшүнүшү, мындай маселелерди ар кандай жолдор менен чечмелөөнү билиши өтө маанилүү (алгоритм, арифметикалык аракеттер, диаграмма).*

Аннотация: *При решении задач в начальных классах студенты осваивают новые математические знания и готовятся к практическим работам. Математические задания помогают им развивать логическое мышление. А также имеют большое значение при решении проблем формирования личности учащихся. Поэтому учитель должен глубоко понимать текстовую задачу, ее построение. Особое значение имеет решение таких задач различными способами (алгоритм, арифметические действия, диаграмма).*

Annotation: *When solving problems in the elementary grades, students master new mathematical knowledge and prepare for practical work. Mathematical tasks help them develop logical thinking. They are also of great importance in solving the problems of forming the personality of students. Therefore, the teacher must deeply understand the text problem, its construction, and solving such problems in various ways is of particular importance (algorithm, arithmetic operations, diagram).*

Түйүндүү сөздөр: *баштапгыч мектептин математикасы, маселелерди тандап топтоо, тексттик маселелер, алардын өзгөчөлүктөрү, чыгаруу ыкмалары, атайын сабактар, көрсөтмө куралдар.*

Ключевые слова: *математика в начальной школе, выбор и подборка задач, текстовые задачи, их особенности, приемы решения, специальные уроки, наглядные пособия.*

Key words: *elementary school mathematics, selection of problems, text problems, their features, solution techniques, special lessons, visual aids.*

Киришүү. Маселелерди чыгара билүү математикалык өнүгүү деңгээлинин жана окуу материалын өздөштүрүүнүн терендигинин негизги көрсөткүчтөрүнүн бири болуп саналат. Мектепке барган алгачкы күндөрдөн баштап окуучунун алдында маселерди чыгаруу милдети турат. Орто мектепте окуу учурунда математикалык маселе дайыма окуучуга туура математикалык түшүнүктөрдү калыптандырууга, аны курчап турган турмуштагы мамилелердин ар кандай аспектилерин жакшыраак түшүнүүгө жардам берет жана изилденүүчү теориялык принциптерди колдонууга мүмкүндүк түзөт. Тексттик маселе чыгаруу мектеп окуучуларынын олуттуу бөлүгү үчүн салттуу татаал материал болуп саналат. Ошондуктан, мектеп математика курсунда ага чоң маани берилет, анткени мындай тапшырмалар окуучулардын логикалык ой жүгүртүүсүн, сүйлөө жана изилдөөчүлүк сапаттарын өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Изилдөөнүн максаты. Шарты сөз менен берилген маселелерин чыгаруу боюнча таанып билүү жана активдүүлүк көндүмдөрүн калыптандыруу.

Изилдөөнүн милдеттери.

1. Ар кандай татаалдыктагы маселелерди чечүүдө көндүмдөрдү өнүктүрүү.
2. Окуучулардын математикалык логикалык ой жүгүртүүсү боюнча көндүмдөрдү өнүктүрүү.
3. Математикага болгон когнитивдик кызыгууну калыптандырууга жана окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө салым кошуу.

Изилдөөнүн методдору. Окуучуларды тексттик маселелерди чыгаруу жолун табууга үйрөтүү үчүн атайын ыкмалар зарыл. Тексттик маселени чыгаруу жолун табууга байланыштуу теориялык жоболор толук иштелип чыккан эмес. Коюлган максатка

жетүү үчүн методикалык адабияттарды үйрөнүү жана көйгөйдү чечүүнүн жолун табууга жардам берген атайын практикалык ыкмалар колдонулду.

Негизги мазмуну. Проблеманын өзгөчөлүктөрү аны чечүүдө ой жүгүртүү процессинин жүрүшүн аныктай алат. Окуучуларга багыттоону билүү менен теориялык жана методологиялык принциптердин негизинде конкреттүү окутуу методикасы түзүлөт. Маселени чыгаруунун жолдорун издөөнүн методикалык ыкмаларын аныктоого, анын ичинде аны ар кандай жолдор менен чечмелөөгө жардам берет.

«Окутуунун активдүү жана интерактивдүү методдору окуучулардын билим алуусуна стимул берүүчү жана таанып билүүчүлүктөрүн өнүктүрүүчү ыкмаларына кирет. Предметтик компетентүүлүктүн калыптануусу үчүн окуучу жаңы маалыматты аң-сезимдүү түшүнө билүүсү, сабакта өтүлгөн окуу материалын талдай алуу менен турмуш тиричиликке байланыштыруусу талап кылынат» [1, 45-б.].

Тексттик маселелер математиканы окутуунун маанилүү куралы болуп саналат. Алардын жардамы менен окуучулар чоңдуктар менен иштөө тажрыйбасына ээ болушат, алардын ортосундагы байланыштарды түшүнүшөт жана практикалык (же ишенүүгө татыктуу) маселелерди чыгаруу үчүн математиканы колдонуу тажрыйбасына ээ болушат.

Тексттик маселе – бул жагдайдын кандайдыр бир компонентинин сандык мүнөздөмөсүн берүү талабы менен табигыйматематикалык тилде белгилүү бир жагдайдын сүрөттөлүшү [5].

Тексттик тапшырма – бул жагдайдын кандайдыр бир компонентине сандык мүнөздөмө берүү, анын компоненттеринин ортосунда белгилүү бир байланыштын бар же жок экендигин аныктоо же бул байланыштын түрүн аныктоо талабы менен табигый тилде белгилүү бир жагдайды сүрөттөп берүү.

Тексттик тапшырма – кырдаалдын, кубулуштун, окуянын, процесстин вербалдык модели. Кандайдыр бир моделдегидей эле, тексттик маселелер бүт окуяны же кубулушту сүрөттөбөй, анын сандык жана функционалдык мүнөздөмөлөрүн гана чагылдырат [7, 18-б.].

Тексттик маселелердин негизги өзгөчөлүгү, алар тапшырма талабына жооп алуу үчүн кандай иш-аракетти аткаруу керек экендигин түздөн-түз көрсөтпөйт. Тексттик маселелер төмөнкү түрлөргө бөлүнөт: практикалык, аналитикалык жана арифметикалык.

Ар бир берилген тапшырмаларды айырмалоого болот:

- маалымат деп аталган же белгилүү болгон чоңдуктардын сандык маанилери;
- изделип жаткан маалыматтарды бирибири менен өз ара байланыштырган формадагы функционалдык көз карандылыктын белгилүү системасы.

Сандык чоңдуктар жана алардын ортосундагы схемалар, б.а. маселенин объектилеринин сандык жана сапаттык мүнөздөмөлөрү жана алардын ортосундагы байланыштар маселенин шарттары деп аталат.

Талаптар суроо же баяндоо түрүндө түзүлүшү мүмкүн. Маанилери табылышы керек болгон чоңдук изделген чоңдук деп аталат, ал эми изделген чоңдуктун сандык маанилери изделген же белгисиз деп аталат.

Л.М. Фридман мындай проблемаларды сюжеттик маселелер деп айтып, бул сөз менен ал белгилүү бир сандык мүнөздөмөлөрдү же билимдерди табуу үчүн белгилүү бир турмуштук сюжет (кубулуш, окуя, процесс) сүрөттөлгөн милдеттерди түшүнөт [6, 114-б.].

Маселелерди чыгаруу – бул бир аз адаттан тыш жумуш, тактап айтканда, акыл эмгеги. Ал эми кандайдыр бир ишти өздөштүрүү үчүн алгач кайсы материалдын үстүндө иштөөгө туура келгенин, бул иш аткарылуучу куралдарды жакшылап үйрөнүү керек.

И. Бекбоевдин, М.И. Моро, Л.Г. Петерсон, В.А. Гуськовдун ж.б. эмгектеринде алдын-ала окутуу тууралуу бир катар маселелер каралган, айрыкча башталгыч класстын окуучуларын арифметикалык амалдарга окутууда функционалдык ой

жүгүртүүсүн калыптандыруу маселелери каралган, алар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- арифметикалык амалдардын кайсыл бир компоненттеринин өзгөрүүсүнө жараша амалдардын натыйжаларынын өзгөрүшү;
- чоңдуктардын маанилерин чыгарып табуу;
- графикалык ыкмалар менен эсеп чыгаруу көнүгүүлөрү.

Бул амалдарды чыгарууну үйрөнүү үчүн алар эмне экенин, кандай структуралангандын, кандай компоненттерден турат, арифметикалык аракеттер кандай куралдар менен чечилерин түшүнүү керек дегенди билдирет [3, 38-б.].

1-сабак: Курама маселелер менен таанышуу

1. 3+4=7 (к.) - Аидада болгон
2. 7-5=2 (к.) – калды

Жообу: 2 китеп

Бул сабакта биз «татаал маселе» түшүнүгү менен таанышабыз. Аиданын канча китеп окуганын жана дагы канча китеп окуй турганын билели. Чоң эне канча пирог бышырып, канчасы желгенин билели. Биз тапшырмаларды талдап, визуалдык диаграммаларды колдонобуз. Ошондой эле ар кандай татаал маселени чечүүгө жардам бере турган алгоритмди карап чыгабыз [2].

2-сабак: Мүчөлөрдүн бири белгисиз сумманы табууга арналган курама маселелер

Терминдердин бири белгисиз болгон татаал маселелерди чечүүнү үйрөнөбүз. Визуалдык диаграммаларды колдонуп, Айнура эмгек сабагы үчүн канча жалбырак чогултканын билели?

Белгисиз терминди табуу үчүн курама маселелерди чыгаруу зарыл.

3-сабак: Бул сабакта биз белгисиз терминди табуу үчүн татаал маселелерди чечүүнүн ар кандай жолдорун үйрөнөбүз. Жана, ошол эле учурда, майрам үчүн классты кооздоого канча жашыл шарлар жетишпей жатканын таба алабыз. Маселени чечүү үчүн, биз так ушундай маселелерди чыгарып түшүнүүгө жардам бере турган диаграммаларды колдондук.

1. 25-8=17 (ш.) –кызыл
2. 17-7=10 (ш.)-жашыл

Жообу: 10 жашыл шарик

Жыйынтык. Көпчүлүк кесипти өздөштүрүү үчүн математикадан элемантардык билимдер талап кылынат. Мында математикалык ой жүгүртүү бизди курчап турган дүйнөнү адекваттуу кабылдоого мүмкүндүк берет. Буга көптөгөн математикалык көнүгүүлөр көмөктөшөт, бирок алардын арасында «Тексттик маселелерди чыгаруу» темасы өзгөчө орунду ээлейт. Тексттик маселелер негизги мектеп курсу боюнча жыйынтыктоочу аттестациянын материалдарына киргизилет. Мында окуучулардын маселелерди чыгаруу процессине жана тексттин мазмунуна туруктуу кызыгуусун, ошондой эле математиканы таанып билүү жана окуп үйрөнүү активдүүлүгүн калыптандырат.

Адабияттар:

1. Аттокурова Ч.А., Тотоева Г.К. Башталгыч класстардын математика сабагында окуучунун ишмердүүлүгүн калыптандыруу. Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2019. – № 3 (49). – С. 43-47.
2. Бекбоев И., Ибраева Н. Математика 3-класс. Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо. – Бишкек: Педагогика, 2012, 263 б.
3. Мааткеримов Н.О., Кабылова С.А., Абдыракман кызы А. Башталгыч мектепте геометриялык материалды окутуунун методикасы жөнүндө // И. Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университети Жарчысы. Педагогикалык илимдердин доктору, профессор Алиев Шаршеналынын 70-жылд. маарекесине арналган эл аралык илимий-конференция. – 2021. – С. 265-271.
4. Петерсон, Л.Е. Математика 3 класс / Л.Е. Петерсон. – Казань: Козацкийвал, 2000. – 395 с.
5. Царева, С.Е. Виды работы с задачами на уроке математики / С.Е. Царева // Начальная школа. – 1990. – № 10. – С. 37-41.
6. Фридман Л.М. Предметные задачи по математике. История, теория и методика: Учебное пособие для преподаватели и студенты педагогических вузов и колледжей. – М., 2002. – 208 с.
7. Балл Г.А. О психологическом содержании понятия «задача» // Вопросы психологии. – 1970. – № 6. – С. 17-22.

Рецензиялаган:
Калдыбаев С.К.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Медербек кызы Мээрим,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек

СИТУАТИВНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ УПРАЖНЕНИЯ И ДИАЛОГИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ С КЫРГЫЗСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Медербек кызы Мээрим,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

БАШТАЛГЫЧ КЫРГЫЗ КЛАССТАРДА ОРУС ТИЛИ САБАГЫНДА ОРУС ТИЛИ БОЮНЧА СИТУАЦИЯЛЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК КӨНҮГҮҮЛӨР ЖАНА ДИАЛОГДОР

Mederbek kyzy Meerim,
Graduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city

SITUATIONAL AND COMMUNICATIVE EXERCISES AND DIALOGUES IN RUSSIAN LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS WITH THE KYRGYZ LANGUAGE OF INSTRUCTION

Аннотация: *В статье рассматриваются проблемы развития устной речи на уроках русского языка в начальных классах с кыргызским языком обучения. Развитие устной речи – основная цель начальной школы, поскольку без ее освоения не может происходить социализация ребенка в обществе. Вопросы развития устной речи на уроках русского языка имеют для кыргызских классов первостепенное значение, так как потребность в изучении русского языка в стране растёт. Осваивая русский язык, учащиеся знакомятся с культурой другого народа.*

Данная статья рассказывает о важности использования ситуативных упражнений и диалогов как форма обогащения словаря и развития устной речи младших школьников на уроках русского языка в кыргызской школе. Также автор предложил учителю русского языка материалы и методические рекомендации к ним по развитию устной речи с помощью ситуативных упражнений и диалогов. Эти рекомендации должны помочь более эффективному обучению и повышению интереса к изучению русского языка.

Аннотация: *Макалада окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн башталгыч класстар-*

дын орус тили сабагында оозеки кепти өнүктүрүү маселелери талкууланат. Оозеки кепти өнүктүрүү башталгыч мектептин негизги максаты болуп саналат, анткени аны өнүктүрүүсүз баланын коомдо социалдашуусу мүмкүн эмес. Орус тили сабагында оозеки кепти өнүктүрүү маселелери кыргыз класстары үчүн биринчи даражадагы мааниге ээ, анткени өлкөдө орус тилин үйрөнүүгө болгон муктаждык күчөп баратат. Орус тилин өздөштүрүү менен окуучулар башка элдин маданияты менен таанышышат.

Мындан сырткары макалада кыргыз мектебинде орус тили сабагында башталгыч класстардын окуучуларынын лексикасын байытуунун жана оозеки кебин өнүктүрүүнүн бир формасы катары ситуациялык көнүгүүлөрдү жана диалогдорду колдонуунун мааниси жөнүндө сөз болот. Автор ошондой эле орус тили мугалимине ситуациялык көнүгүүлөрдүн жана диалогдордун жардамы менен оозеки кепти өнүктүрүү боюнча материалдарды жана методикалык сунуштарды берүүгө аракет кылган. Бул сунуштар окутуунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана окуучулардын орус тилин үйрөнүүгө болгон кызыгуусун арттырууга жардам бериши керек.

Annotation: *The article discusses the problems of oral speech development in Russian language lessons in primary classes with Kyrgyz as the language of instruction. The development of oral speech is the main goal of primary school, since without its development the child's socialization in society cannot occur. Issues of developing oral speech in Russian language lessons are of paramount importance for Kyrgyz classes, as the need for learning the Russian language in the country is growing. By mastering the Russian language, students get acquainted with the culture of another people.*

This article talks about the importance of using situational exercises and dialogues as a form of enriching the vocabulary and developing oral speech of primary schoolchildren in Russian language lessons in a Kyrgyz school. The author also tried to offer the Russian language teacher materials and methodological recommendations for the development of oral speech with the help of situational exercises and dialogues. These recommendations should help more effective learning and increase students' interest in learning the Russian language.

Ключевые слова: *устная речь, русский язык, метод, язык, речь, киргизская школа, ситуативные упражнения, диалоги.*

Түйүндүү сөздөр: *оозеки сүйлөө, орус тили, ыкма, тил, сүйлөө, кыргыз мектеби, кырдаалдык көнүгүүлөр, диалогдор.*

Key words: *oral speech, Russian language, method, language, speech, Kyrgyz school, situational exercises, dialogues.*

Введение. Изучение языков является приоритетным направлением в образовании Кыргызской Республики. Языковая политика страны направлена на подготовку многоязычного и поликультурного индивида, что предполагает владение не только родным, но и другими языками.

Официальный (русский) язык является обязательным для изучения во всех школах. Он также является языком межнационального общения, открывающим доступ к другим культурам, и инструментом доступа к информации и получению образования. Неоспоримое значение русский язык имеет также в развитии наук, культуры и техники.

Поэтому важно научить учащихся начальных классов быть готовым к речевой коммуникации русского языка, как межнационального общения. Это особенно важно для учащихся кыргызских школ, для которых русский язык является вторым языком.

В частности, для того чтобы нерусские учащиеся успешно овладевали устной русской речью, необходимо воссоздание на уроках определенных коммуникативных ситуаций, близких к естественным жизненным условиям и требующих от ученика речевого действия [1].

«Использование речевого упражнения на уроке русского языка помогает включить учащихся в устное речевое общение на различные темы, связанные с изучаемым

материалом на уроках или событиями, происходящими в жизни детей, школы и т.д.» [2, с. 92].

Исследования в области методики обучения неродному языку убеждают в том, что «…очень существенным вопросом методики развития репродуктивной устной речи является вопрос о стимулах высказывания. Эта проблема разрешается путем создания речевых ситуаций, т.е. определения тех обстоятельств, в которых совершается коммуникация» [3, с. 115].

Цель исследования изучить и предложить комплекс упражнений для ситуативно-коммуникативной работы на уроках русского языка в начальных классах с кыргызским языком обучения.

Метод исследования. Анализ методической и психолого-педагогической литературы. Анализ существующих систем упражнений позволил определить общий подход к предлагаемой нами системе упражнений. Система ситуативных упражнений ориентирована на сознательно-коммуникативное обучение, предполагающее учет таких экстралингвистических единиц как речевая ситуация, тема, сфера общения. И в результате она дает возможность выработать у учащихся навыки спонтанной речи.

Основное содержание. «Главной целью обучения русскому языку является подготовка учащихся к речевому общению в естественных условиях, и процесс обучения будет эффективным, только когда учащиеся преодолеют трудности, которые они встретили при обучении русской речи. Приобретение школьником умений и навыков восприятия и понимания русской речи на слух поможет ему принимать участие в актах устного общения» [2, с. 90].

Важнейшим условием результативности освоения учащимися неродного языка является ситуативно-коммуникативная направленность обучения. Конечно, перевести всё обучение русскому языку в киргизской школе на ситуативно-коммуникативную основу не представляется возможным: сложность языкового материала (грамматики русского языка) требует прочного усвоения и отработки конкретных грамматических форм и конструкций. Однако использование ситуативно-коммуникативного подхода на уроках русского языка не только активизирует познавательные интересы учащихся-кыргызов и повышает мотивацию изучения предмета, но и ускоряет прочное усвоение языкового материала, способствует развитию русской речи кыргызских школьников [4].

Мы сами свидетели, что высказывание возникает тогда, когда на него влияют какие-то внешние по отношению к речи обстоятельства. Речевым ситуациям посвящены работы Г.И. Рожковой, О.В. Сосновской, М.Р. Львова, В.Г. Горецкого, Т.М. Кузнецовой, П.И. Харакоза, Р.Ш. Табаевой и многих других исследователей.

В педагогическом словаре-справочнике Т.А. Ладыженская трактует понятие «речевая ситуация» следующим образом:

1) Ситуация речи, ситуативный контекст речевого взаимодействия;

2) Набор характеристик ситуативного контекста, значимых для речевого поведения участников речевого события, влияющих на выбор ими речевых стратегий, приёмов, средств [5, с. 191].

Для успешной работы по развитию речи важно, чтобы не только учитель, но и учащиеся хорошо понимали сущность понятий «язык» и «речь». Для беседы можно использовать словарь. Представьте себе огромную кладовую, которая существует в памяти людей. В ней множество «полочек», «ячеек», где в определенной системе хранятся различные средства. Ими пользуются люди, когда говорят или пишут. Например, на одной «полке» по разным «ячейкам» разложены части слов: приставки, корни, суффиксы, окончания; на другой – слова, отдельно имена существительные, отдельно прилагательные, глаголы, местоимения. Можно взять несколько слов из них, выражая какую-то мысль, построить предложение. А потом одно из слов, показавшееся недостаточно точным, заменить другим, с той же «полки»; в другое же

слово, скажем существительное, добавить суффикс, «взяв» с первой «полки», – мысль окажется выраженной более четко.

Для устной речи в этой «кладовой» есть «отделение» звуков, где, не смешиваясь друг с другом, гласные и согласные. Беря нужные звуки и «выстраивая» их один за другим, мы получаем звучащее слово.

Это огромная, сложно устроенная «кладовая» и есть язык [6, с. 41]. А что же такое речь? Речь – это один из видов общения, которое необходимо людям в их совместной деятельности, в социальной жизни, в обмене информацией, в познании, образовании, она обогащает человека духовно, служит предметом искусства. Речью называют общение с помощью языка – знаковой системы, веками отшлифованный и способный передавать любые оттенки сложнейшей мысли [6, с. 273]. В речевом общении участвуют, как минимум, двое: говорящий или пишущий (отправитель речи, коммуникатор), слушающий или читающий (адресат речи, перципиент). В диалоге, т.е. речи двоих или нескольких, роли «говорящий-слушающий» все время меняются; в монологе такой смены нет, но адресат речи всегда подразумевается, иногда это сам говорящий (диалог с самим собой) [7, с. 273].

Рассмотрим ступени речевых действий.

1. Ситуация – это стечение обстоятельств жизни, которые побуждают человека к высказыванию. Ситуация урока побуждает и учителя, и ученика строить высказывания определённого содержания и типа.

2. Ситуация порождает мотивацию: возникает потребность высказывания, смутная потребность постепенно осознается, перерастает в ясную цель (цель – осознанная потребность) [7, с. 276].

Одна из важных задач нашей школы – вооружить учащихся культурной, выразительной речью. Умение говорить ещё более важно, чем умение писать. Дидактическое правило гласит: «В школе не должно быть невыразительного чтения». Исправлять устную речь учеников обязан каждый учитель, какой бы предмет он ни преподавал. Только при таком единстве требований дети прочно и легко овладеют устной речью. Учитель влияет на учеников прежде всего своим примером. Его речь должна быть ясной, чёткой и выразительной. Недаром А.С. Макаренко считал речь основным элементом «педагогической техники» [7, с. 265].

Многие учителя при подготовке к урокам недостаточное внимание уделяют подбору разного типа разговорных упражнений. Чтобы отделаться, иные преподаватели дают побольше письменных заданий: и дисциплина, мол, хорошая, и ученики заняты делом… Но при ближайшем рассмотрении эта «позиция» приносит существенный вред развитию коммуникативной функции в обучении языку [8, с. 6].

Наиболее эффективное воздействие на души и мысли обучающихся оказывает осознанная ими работа. Как верно отмечает Э.И. Романовская: «На развитие учащихся влияет только их интенсивная самостоятельная деятельность, связанная с эмоциональными переживаниями. Поэтому для новой системы характерен другой путь познания – «от учеников». Одним из таких методов познания являются ситуативные упражнения для развития устной речи младших школьников.

Речь и стимулирующие её наглядные материалы.

На уроках русского языка по развитию устной речи с учащимися начальных классов с киргизским языком обучения, можно использовать ряд ситуативных упражнений. Наглядные материалы, например, картинки. Задавая ситуацию с помощью картинки, учитель вправе надеяться, что такая ситуация будет быстро понята учащимися. Кроме того, она как всякое наглядное пособие, является активизирующим средством, которое побуждает учеников к высказыванию каких-то своих мыслей.

Вот первая картинка. Она называется «Который час?» Как и под каждой картинкой, здесь имеется начальная фраза, которая должна явиться как бы «стартером» к дальнейшему разговору и которая одновременно указывает направление разговора. На картинке изображены часы. Место стрелок не одинаково. Если в классе три ряда парт, каждому ряду нужно распределить «роли» и формулировать задание. Так, ученики двух рядов (4 класс) должны составить два вопросно-ответных диалога, а третий – наблюдатель. И если первый или второй ряды допустят ошибки, то задача третьего – исправлять.

Первый ряд, показывая стрелки часов, задаёт вопросы, а второй ряд отвечает.

- Когда ты встаёшь?

- Я встаю в семь часов.

- Когда ты делаешь утреннюю гимнастику?

- Утреннюю гимнастику я начинаю делать в пять минут восьмого.

- В двадцать минут восьмого что ты будешь делать?

- В это время я завтракаю.

- Когда ты идёшь в школу?

- Я иду в школу ровно в восемь часов.

- Когда начинаются занятия в школе?

- Занятия в школе начинаются в тридцать минут девятого.

- Когда заканчиваются занятия?

- Занятия заканчиваются в двенадцать часов.

- Что ты делаешь в четыре часа?

- В четыре часа я помогаю отцу в хозяйстве.

- Когда ты готовишься к урокам?

- Я начинаю готовиться к урокам в шесть часов вечера.

На следующем уроке, чтобы закрепить диалог, можно провести его без наглядных пособий. Тут ученикам предоставляется полная творческая самостоятельность. Ситуации, вопросы и ответы можно изменить. К примеру:

- Когда ты помогаешь родителям?

- Я помогаю родителям в три часа дня.

- Когда ты будешь играть?

- Я буду играть в четыре часа пятнадцать минут.

- Когда ты пойдёшь в библиотеку?

- В десять минут четвёртого.

- Куда ты пойдёшь после библиотеки?

- После библиотеки я пойду в школу.

«Развивать устную речь – значит работать над разговорной речью. В наше время устная речь приобрела огромное, невиданное ранее значение. Но нужно не забывать, что слушание должно чередоваться с говорением и чтением, а чтение с письмом» [9, с. 9].

Подтверждает справедливость этих слов учитель русского языка и литературы Узгенского района Ошской области С. Эргешов. Он в своей практике стремился отрабатывать диалоги не только устно, но и записывать в общую тетрадь для развития речи. В итоге у учащихся со временем набирается большое количество диалогов и своих рассказов по ситуациям. Более 40 лет назад были проведены эти опыты, но они полностью сохраняют свое значение и в настоящее время.

К примеру, вот такие диалоги:

1. Моя семья

- Скажи Саламат, где работает твой отец?
- Мой отец работает на заводе.
- Кем работает?
- Шофёром.
- А где работает твоя мама, Саламат?
- Моя мама работает в школе.
- Кем она работает в школе?
- В школе она работает учителем.
- Сколько у тебя братьев?
- У меня три брата.
- Есть ли у тебя, Саламат, сестры?
- Да, у меня есть две сестры.
- А где работает старшая сестра?
- Моя старшая сестра не работает, она учится в университете.
- А маленькая сестра?
- Она учится во втором классе.
- В каком классе ты учишься?
- Я учусь в четвёртом классе.

2. Отец у сына спрашивает о его классе, об учёбе.

(Эта тема не только коммуникативно значима, но и ценностна в воспитательном плане).

- Аскар, сколько учеников в твоём классе?
- В моем классе двадцать пять учеников.
- А сколько мальчиков?
- В моем классе шестнадцать мальчиков.
- Кто у вас учится на «отлично»?
- В нашем классе на «отлично» учится Рустамбекова Амира.
- А ты как учишься?
- Я учусь на хорошо.

3. Встреча одноклассников после урока.

На картинке изображены три фигуры. Мальчик, девочка, мальчик. Под картиной фраза: «Куда ты идёшь?» нужно составить три диалога со словами: библиотека, кино, кружок.

1-ряд:
- Куда ты сегодня пойдёшь?
- Я пойду в библиотеку.
- Когда ты пойдёшь?
- В половине третьего и т.д.

2-ряд:
- Куда ты сегодня пойдёшь?
- Сегодня я пойду в кино.
- Когда ты пойдёшь?
- Без двадцати четыре.

3-ряд:
- Куда ты сегодня пойдёшь?
- Я пойду в школу.
- Во сколько?
- В пятнадцать минут пятого.
- Почему так поздно?
- Сегодня у нас кружок русского языка.

Также можно использовать следующие, обыденные, ежедневно встречающиеся темы.

1. Воскресенье:

Задания:

1. После урока в субботний день ты спрашиваешь своего товарища, что он будет делать в выходной день.

2. Дальше разговор должен продолжаться о том, чем будет он заниматься в воскресенье.

2. Незнакомый товарищ: Ситуация: ты встретил незнакомого человека; он задаёт тебе вопросы о том, где ты живёшь, чем интересно твоё село?

3. Письмо друзьям: Ситуация: мальчик (девочка) что-то пишет. Пришла девочка (пришёл мальчик) в класс, увидела (увидел) что мальчик пишет и спрашивает.

Что ответил мальчик?

4. Разговор друзей: Ситуация такова: два друга разговаривают. Они спрашивают друг у друга, кем хотят быть. Попробуйте и вы составить разговор о профессии.

5. Дома: Ситуация: ты вернулся домой из школы. Дедушка посылает тебя куда-то. Разыграйте сценку [5, с. 12].

Выводы. Такие ситуативные упражнения в обучении русскому языку в кыргызских классах являются эффективным подходом, который акцентирует внимание на развитие коммуникативных навыков у учащихся. Он основан на принципе активного взаимодействия и практики языка в реальных ситуациях. Учитель в этом методе выступает в роли фасилитатора, условия для коммуникации, а учащиеся активно участвуют в диалогах, играх и других коммуникативных заданиях. Ситуативно-коммуникативные упражнения позволяют учащимся быстро применять полученные знания на практике и развивать свои навыки общения на русском языке. Однако, необходимо учитывать индивидуальные особенности учащихся и подбирать соответствующие упражнения и задания.

В целом, ситуативно-коммуникативные упражнения и диалоги являются эффективным методом для обучения русскому языку и способствуют развитию устной речи учащихся.

Литература:

1. Ядгарова Г.И. Роль речевой ситуации в обучении иноязычной речи // Молодой учёный. – 2020. (307). – С. 155-157.
2. Аманова Г.М., Атакеева Г.А. Влияние глобализации на формирование речевой компетенции учащихся кыргызской школы при обучении русскому языку // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2016. – № 3 (39). – С. 88-93.
3. Миролюбова А.А. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.,1967. – С. 115
4. Джумалиева А.Р. О ситуативно-коммуникативных упражнениях на уроке русского языка // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 2019.
5. Рассказывают учителя русского языка и литературы выпуск 2 (из материалов республиканских пед. чтений и научно-практических конференций). – «Мектеп» Фрунзе. – 1975. – 96 С.
6. Развитие речи: теория и практика обучения 5-7 классы. – Москва: «Просвещение», 1991. – 342 С.
7. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – Москва: «Академия», 2007. – 464 С.
8. Найденов Б.С. Выразительность речи и чтения. – Москва: «Просвещение», 1969. – 263 С.
9. Гез Н.И. Взаимоотношения между устной и письменной формой коммуникации – «Иностранные языки в школе». – 1966. – № 2. – С. 2-10.

Рецензент:
Ниязова А.М.,
кандидат педагогических наук

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Молдаширова Айым Азатбековна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

МУЗЫКА САБАГЫНДА 6-КЛАССТАГЫ ОКУУЧУЛАРДЫН МУЗЫКАЛЫК-ЭСТЕТИКАЛЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ЫКМАЛАРЫ ЖӨНҮНДӨ

Молдаширова Айым Азатбековна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек

О МЕТОДАХ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ 6 КЛАССА НА УРОКЕ МУЗЫКИ

Moldashirova Aiym Azatbekovna,
Postgraduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city

ON THE METHODS OF FORMATION OF MUSICAL AND AESTHETIC COMPETENCE OF 6TH GRADE STUDENTS IN A MUSIC LESSON

Аннотация: *Бул макалада музыка сабагында 6-класстагы окуучулардын музыкалык-эстетикалык предметтик компетенттүүлүгүн калыптандыруу өзгөчө мааниге ээ экендиги, анткени бул куракта музыкалык билим берүүнүн негиздери калыптана тургандыгы талдоого алынган. Ошондой эле, чет элдик окумуштуулардын илимий адабиятарына сереп салуунун негизинде музыка сабагында 6-класстын окуучуларынын музыкалык-эстетикалык предметтик компетенттүүлүгүн калыптандыруу ыкмалары каралган.*

Аннотация*: Данная статья анализирует важность формирования музыкально-эстетической компетентности у учащихся 6 класса на уроке музыки. Именно в этом возрасте закладываются основы музыкального образования. В ходе обзора научной литературы зарубежных ученых рассмотрены методы развития музыкально-эстетической компетентности учеников 6 класса.*

Annotation*: This article examines the significance of developing musical and aesthetic subject competence in 6th grade students during music lessons. It is widely recognized that this age is crucial for establishing the fundamentals of music education. Additionally, the article looks into various methods used by foreign scientists to foster musical and aesthetic subject*

competence in students at the 6th grade level, drawing on a review of scientific literature.

Түйүндүү сөздөр: *музыкалык-эстетикалык, музыка, предметтик компетенттүүлүк, принцип, музыкалык билим, технологиялар, компьютердик программалар, мультимедия.*

Ключевые слова: *музыкально-эстетические, музыка, предметная компетентность, принцип, музыкальное образование, технологии, компьютерные программы, мультимедиа.*

Key words: *musical and aesthetic, musical, subject competencies, principles, music education, technologies, and computer programs, multimedia.*

Киришүү. Музыка сабагы мектеп программасындагы эң эмоционалдуу жана маанилүү сабактардын бири. Бирок, музыка сабагында ийгиликтүү иштөө үчүн түшүнүү жана баалоо жөндөмү гана эмес, аны менен активдүү иштешүү да маанилүү. «...Музыкалык-эстетикалык компетенттүүлүк – окуп-үйрөнүлүп жаткан чыгармалардын жанрдык негизин, стилдик өзгөчөлүктөрүн аныктоо жөндөмдүүлүгү, салыштыруу, музыкалык чыгармаларын классификациялоо жана угуу аркылуу берилген бир же бир нече белгиси боюнча элдик, улуттук, дүйнөлүк классикалык музыкалык чыгармаларды аныктай билүү, аны талдоо жөндөмдүүлүгү, музыкалык түшүнүктөрдү колдонуу менен музыкалык образдар тууралуу ой пикирин айта билүү жөндөмдүүлүгү…» [1, 13-б.] - деп предметтик стандартта берилген. Демек, предметтик компетенттүүлүктү калыптандыруунун натыйжалуу ыкмаларынын бири музыка сабагында окутуунун активдүү формаларын пайдалануу болуп саналат. Бул жерде окуучулардын практикалык иш-аракеттерине жетектөөчү роль берилген, ал аларга окуу процессине активдүү катышууга жана музыкалык жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Ошондой эле музыкалык чыгармаларды кабыл алуу жана талдоо көндүмдөрүн өнүктүрүүгө, аларды талкуулоого, музыканы активдүү угууга, мультимедиялык окуу куралдарын колдонууга, ошондой эле музыкалык сезимди жана интуицияны калыптандырат.

Изилдөөнүн максаты. Музыка сабагында 6-класстагы окуучулардын музыкалык-эстикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун кээ бир ыкмаларын колдонуу, музыка таануучу окумуштуулардын илимий макалаларын талдоо.

Изилдөөнүн методдору. Музыкалык-эстетикалык компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча илимий эмгектерге талдоо жүргүзүү жана материалдарды топтоо.

Негизги мазмуну. Музыка сабагында окуучулардын активдүү иштешүүсүнүн негизги жолдорунун бири – музыканы активдүү угуу. Бул ыкмада мугалим окуучуларга угуу сезимин, музыкалык элементтерди таануу, музыканы талдоо жана аны чечмелөө жөндөмүн өнүктүрүүгө багытталган тапшырмалар берилет. Көрүнүктүү музыка изилдөөчү, профессор Э.Б.Абдуллин «...музыка сабагында колдонула турган бир нече активдүү музыка угуу ыкмаларын... «элестетип музыкалаштыруу» [2, 78-б.] терминин колдонууну белгилеген. Демек, окуучулар өздөрүн музыка чыгармаларын аткаруучусу катары көрсөтүүгө, музыка менен бирге ар кандай образдарды жана кырдаалдарды түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул музыка чыгармаларын тереңирээк түшүнүүгө жана кабыл алууга өбөлгө түзөт.

Биз музыка сабагында «поэтикалык тексти таасирдүү окуу» [2, 54-б.] ыкмасын карап көрөлү. Мында музыка менен сөз көбүнчө бири-бири менен тыгыз байланышта экени белгилүү. Бирок, музыка сабагында поэзияны таасирдүү окуу ыкмасын музыкалык эпизоддор менен айкалыштырып колдонсо болот. Э.Б. Абдуллин окуучулар менен иштөөдө музыка жана сөздүн таасирдүүлүгүн баса белгилеп, «...бул, «поэтикалык тексти таасирдүү окуу» ыкмасы окуучуларга музыканын эмоционалдык тереңдигин жакшыраак түшүнүүгө жана сезүүгө мүмкүндүк берет...» [2, 89-б.] деп айтат. Демек, музыканын фонунда окуучулар поэзияны таасирдүү окуусу, декламация көндүмдөрүн жана чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өркүндөтөт. Музыкалык чыгарма-

ларды окуучуларга уктуруу аркылуу, ал чыгарманы талкуулоо окуучулардын музыка менен активдүү байланышуусунун бир жолу десек болот. Себеби, окуучулар музыка жөнүндө өз ойлорун жана ага болгон таасирлерин талашууга анын түзүлүшүн жана өзгөчөлүктөрүн талдоого катышышат. Белгилүү музыка таануучу Л.Л. Алексеева музыка сабагында талкууларды өткөрүүнүн практикалык ыкмаларын карап жатып, «...музыканы талкуулоо окуучуларга талдоо жана сынчыл ой жүгүртүү жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк бererин...» [3, 29-б.] баса белгилейт.

Азыркы учурдагы окутуунун заманбап мультимедиялык каражаттарын колдонуу окуучуларга зор кызыгууну алып келери талашсыз. Демек, музыка сабагында 6-класстын окуучуларынын музыкалык-эстетикалык предметтик компетенттүүлүгүн калыптандырууда мультимедиялык каражаттарды колдонуу маанилүү курал болуп саналат. Мында, музыкалык чыгармаларды жазуу, интерактивдүү иш-чаралар жана визуализация менен видео материалдарды колдонуу окуучуларга музыканы терең түшүнүүгө, музыкалык фантазиясын кеңейтүүгө жана кабылдоону өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Мындай ыкма окуучулардын музыкалык-эстетикалык көндүмдөрүн калыптандырууга өбөлгө түзгөн натыйжалуу жана кызыктуу билим берүү чөйрөсүн түзүүгө мүмкүндүк берет десек болот. Заманбап дүйнөдө мультимедиялык окуу куралдарын колдонуу билим берүү процессинин барган сайын таанымал жана анын ажырагыс элементи болуп калганы практика тастыктап жатат. Демек, жалпы билим берүүчү уюмдарда жана башка ар кандай билим берүү курстарында, тренингдерде кеңири колдонулат. Мультимедиялык каражаттар мектеп окуучуларынын музыкалык билим алуусунун сапатын жана окуу материалына болгон кызыгуусун жогорулатууга жардам берет. Мультимедиялык окуу куралдары: текст, сүрөт, үн жана видео сыяктуу медианын ар кандай түрлөрүнүн айкалышы болуп саналат. Алар окуучулардын музыкалык окуу материалдары менен активдүү өз ара аракеттенүүсүнө жана ынанымдуу презентацияларды жана демонстрацияларды түзүүгө мүмкүндүк берет. Демек, мультимедиялык каражаттар окуучуларга маалыматты түшүнүүнү жана сактоону жакшыртууга жардам берет, ошондой эле сынчыл ой жүгүртүү, көйгөйлөрдү чечүү, баарлашуу жана кызматташуу көндүмдөрүн өнүктүрөт десек болот. Ошентсе да, мультимедиялык окуу куралдарын колдонууга болгон мамиле ар түрдүү. Мисалы, эң кеңири таралган ыкмалардын бири – интерактивдүү презентацияларды колдонуу. «...Мугалим окуу материалын көрсөткөн жана түшүндүргөн тексттерди, сүрөттөрдү жана видеолорду колдонуп презентация түзө алат. Бул тема жөнүндө жакшыраак түшүнүк берүүгө жана окуучуларга материалды сиңирүүгө жардам берет...» [4, с. 96].

Музыка сабагында 6-класстын окуучуларынын музыкалык-эстетикалык предметтик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн алардын чыгармачылык потенциалын активдүү өнүктүрүү да зарыл. Анткени окуучулардын чыгармачылыгы алардын өнүгүшүндө жана ийгиликтүү окутууда маанилүү ролду ойнойт. Окуучуларга өздөрүнүн индивидуалдуулугун көрсөтүүгө, музыкалык билимин, көндүмдөрүн жаңы жана стандарттуу эмес кырдаалдарда колдонууга, ошондой эле көйгөйлөрдү чечүүнүн башка жолдорун табууга мүмкүндүк берет. Андан кийин, чыгармачыл долбоорлоо ыкмасы окуучуларга чыгармачыл идеяларын ишке ашырууга мүмкүндүк берет. Бул ыкма окуучулардын чыгармачыл ой жүгүртүүсүн, өзүн өзү көрсөтүү жана аткаруу жөндөмүн өнүктүрөт. Музыка таануучу Т.М. Михайленко чыгармачыл долбоорлоо ыкмасы «...мектептеги окуучулардын окуу материалдарына болгон кызыгуусун арттырып, окууга болгон мотивациясын...» [5, 143-б.] жогорулата турганын белгилеген. Ошондой эле, «…оюн технологиясы окуучуларга билимди жана көндүмдөрдү оюн абалынан реалдуу жашоого которууга мүмкүндүк…» [5, 140-б.] берерин айткан. Демек, оюн технологиялары окуучулардын чыгарма-

чылык интуициясын жана чыгармачыл элестетүү жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берет десек болот.

Корутунду. Жыйынтыгында, жалпы билим берүүчү мектептерде музыка сабагында 6-класстын окуучуларын музыкалык-эстетикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруу максатта мультимедиялык окуу куралдарын колдонуу жана музыканы активдүү угуу, элестетип музыкалаштыруу, чыгармачыл долбоорлоо сыяктуу окутуу ыкмаларына негизделиши керектигин тактадык.

Адабияттар:

1. «Музыка» Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мекемелеринин 5-7-класстары үчүн предметтик стандарты. – Б., 2023. – 29 б.
2. Абдуллин, Э.Б. Теория музыкального образования. – М., 2013. – С. 333.
3. Алексеева, Л.Л. Об уроке музыки в историческом аспекте / Л.Л. Алексеева // Учитель музыки [Текст]. – 2010. – № 2. – С. 25-32.
4. Дуйшеналиев, Ж.С. Музыка сабагында окуучулардын чыгармачылыгын активдештирүү жөнүндө // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – №1 (53). – С. 95-98.
5. Михайленко, Т.М. Игровые технологии как вид педагогических технологий / Т.М. Михайленко. — [Текст] // Педагогика: традиции и инновации: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). – Т. 1. – Челябинск: Два комсомольца, 2011. — С. 140-146.

Рецензиялаган:
Рысбаев С.К.,
КББАнын мүчө-корреспонденти,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

Исакова Светлана Турдубековна,
К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети,
окутуучу,
Кыргыз Республикасы, Ысык-Көл областы,
e-mail: Svetaisakova0180@gmail.com

ОКУУЧУЛАРДЫН КЕП МАДАНИЯТЫН ӨСТҮРҮҮДӨ АЙРЫМ МЕТОДДОРДУН ПРАКТИКАЛЫК МАЙНАПТУУЛУГУ

Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич,
доктор педагогических наук, профессор,
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева,
Кыргызская Республика, город Бишкек

Исакова Светлана Турдубековна,
преподаватель,
Иссык-Кульский государственный университет имени К. Тыныстанова,
Кыргызская Республика, Иссык-Кульская область,
e-mail: Svetaisakova0180@gmail.com

ПРАКТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ НЕКОТОРЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ

Muratov Abdykerim Zharkynbaevich,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kyrgyz State University named after I. Arabaev,
Kyrgyz Republic, Bishkek city

Isakova Svetlana Turdubekovna,
Teacher,
Issyk-Kul State University named after K. Tynystanov,
Kyrgyz Republic, Issyk-Kul region,
e-mail: Svetaisakova0180@gmail.com

THE PRACTICAL EFFECTIVENESS OF SOME METHODS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE

Аннотация: *Макалада кыргыз адабияты сабагында окуучулардын жазуу жана оозеки кебин өнүктүрүүнүн азыркы учурдагы эффективдүү деп аталган, мектептерде сынактан өткөн методдору талдоого алынат. Мына ошол методдордун колдонулушу айрым чыгармалардын мисалында көрсөтүлөт. Окутуу методдору тууралуу илимпоздордун пикирлерин методологиялык таяныч катары берилүү менен пикирлердин аргументүүлүгүн тастыкташат. Биз сунуш кылган мектепте окуучулардын сүйлөө жана жазуу ишмердүүлүгүнө көнүктүрүү боюнча методдор дүйнөлүк педагогика илиминин табылгаларын жана мугалимдердин тажрыйбаларын өз ичине алат.*

Макала мектеп мугалимдерине, жогорку окуу жайларынын окутуучуларына, магистрлерге арналат.

Аннотация: *В статье проанализированы проверенные в школах современные эффективные методы развития письменной и устной речи учащихся на уроке кыргызской литературы. Даны примеры как эти методы используются на уроках. Они подтверждаются аргументами мнении ученых о методах обучения в качестве методологической основы. Предлагаемые нами методы адаптации учащихся к устной и письменной деятельности в школе включают в себя результаты мировой педагогической науки и опыт учителей.*

Статья посвящена школьным учителям, преподавателям высших учебных заведений, магистрам.

Annotation: *The article will analyze modern effective methods tested in schools for the development of written and oral speech of students in the Kyrgyz literature lesson. Here is how these met,hods are used in the example of some works. They confirm the reasonableness of opinions by providing the opinions of scientists on teaching methods as a methodological basis. Our proposed methods of adapting students to oral and written activities at school include the results of world pedagogical science and the experience of teachers.*

The article will be devoted to school teachers, teachers of higher educational institutions, and masters.

Түйүндүү сөздөр: *кеп, кеп маданияты, метод, дидактикалык принциптер, тил байлыктары, оозеки кеп, жазуу кеби, кеп ишмердүүлүгү.*

Ключевые слова: *речь, культура речи, метод, дидактические принципы, языковые ресурсы, устная речь, письменная речь, речевая деятельность.*

Key words: *speech, speech culture, method, didactic principles, language resources, oral speech, written speech, speech activity.*

Киришүү. Методдор – чындыкка жетүүнүн жолу, илимий иштин же башка бир максатка жетүүнүн негизи. Ошол жолду, негизди билбей туруп ишке киришүү опурталдуу жыйынтык бериши мүмкүн. Азыркы мектепте кыргыз адабияты мугалимдеринин ичинен бир тобу кеп ишмердүүлүгүнүн ар кандай көп жана оптималдуу методдорун колдонууну билишпейт. Окуучулардын кеп маданиятын өстүрүүдө сабаттуу сүйлөй билүүгө жана жаза билүүгө көнүктүрүү методикасы каралат ошону менен бирге кыргыз адабиятын окутуу сабактары балага билим берүү менен гана чектелбестен, анын тарбия берүүдөгү ролу да өтө зор экендиги белгиленет. Бүгүнкү күндө көптөгөн жаштардын сөз байлыгынын жардылыгы, өз ойлорун оозеки түрдө болобу, жазуу түрүндө болобу ырааттуу, сабаттуу баяндап бере алышпагандыгы актуалдуу маселе болуп келет. С. Исакова «Окуучулардын кеп маданиятын өстүрүүдө кыргыз тили жана адабияты сабактарынын ролу» [11, с. 32]. Биз мына ошол көйгөйлөргө жардам болсун деген ниетте ушул макаланы жаздык.

Изилдөөнүн максаты. Кеп маданиятын өнүктүрүүдө кыргыз адабияты сабагында колдонулган методдорду конкреттүү мисалдар менен көрсөтүп, алардын колдонулуш учурларын, өзгөчөлүктөрүн ачып берүү.

Изилдөөнүн методдору. Адабияттарга илимий анализ, талдоо, салыштыруу, баалоо.

Негизги мазмуну. Азыркы учурда IT технологиялар аябай көп маалыматтарды өзүндө камтып турат. Андыктан мугалим өзү

Д. Карнегинин «Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично» [1], П. Сопердин «Основы искусства речи» [2], Е.А. Ножиндин «Мастерство устного выступления» [3] сыяктуу риторикага үйрөткөн өтө популярдуу эмгектер менен тааныш болушу керек.

Диспут же семинар же дагы башка форматта окуучулар менен иш алып баруу да оң натыйжасын берет. Алардын болжолдуу темалары:

1. Эл алдында сүйлөөдөн мурда сүрдөнүүнү кантип жеңүүгө болот?
2. Эл алдында сүйлөөдөн мурда толкунданууну кантип токтотууга болот?
3. Сүйлөп жатканда эмоцияны кантип, кайсыл убакта пайдаланууга болот?
4. Элге сүйлөп жатканда угуучулардын реакциясын кантип билип, ошого жараша кандай өзгөрүү керек?
5. Үндүн тембирин, дикцияны кантип колдонуу мүмкүн?
6. Кагаз карап сүйлөө жана кагазсыз сүйлөө: кайсынысы кайсыл убакта ыңгайлуу?
7. Суроо бергендерге кантип, качан жооп берүү керек?
8. «Мен» жана «биз» деген сөздөрдү кандайча колдоно билүү зарыл?
9. Кебиңерди кайсыл жерде, кантип жыйынтыктайсыңар?
10. Кебиңерде интонацияны кантип колдонууга болот?
11. Сүйлөп жатып убакыттан кандайча пайдалана аласыңар? ж.б.

Дагы бир окуучулар менен мугалимдер биримдикте өздөштүрө турган нерсе – белгилүү адамдардын сүйлөө маданиятын үйрөнүү. Биз эксперименталдык класстарда Т. Сыдыкбековдун «Эне тилин билүү башкы маданият» (https://govori.tv/31758-2/), «Тил – улуттук маданият, улуттук байлык, улуттук мурас» (https://www.facebook.com/watch/?v=653122046408862) деген темаларда маектешүүлөрүн жана сүйлөгөн сөздөрүн коюп берип, бир чети тил жана ага мамиле кылуу тууралуу маалыматтарды алсак, экинчи жагы жазуучунун кеп маданиятына байкоо салдык. Ушундай эле К. Карасаевдин, Ч. Айтматовдун, Б. Жакиевдин сүйлөө кебин талкууладык.

Ар бир эле айылда кепке чечен адамдар болот, алар менен аңгемелешүүлөр да окуучулардын кеп ишмердүүлүгүнүн өнүгүшүнө таасир этет.

Кыргыз адабияты сабагында окуучулардын кеп маданиятын өнүктүрүүнүн негизги ыкмалары жана жолдору

1-таблица

Ыкмалары жана жолдор				
Негизгилери				*Көмөкчүлөрү*
Тилдик-коммуникативдик компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүчү ыкмалар жана жолдор	**Кеп маданиятын өнүктүрүүгө багытталган ыкмалар жана жолдор**	**Сүйлөө техникасын жогорулатуучу ыкмалар жана жолдор**	**Эл арасында татыктуу сүйлөө компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүчү ыкмалар жана жолдор**	
кептин ырааттуулугун, таамайлыгын, тактыгын талдоо; кептин түзүмүн (композициясын) талдоо; аудио жана видео жазууларды талдоо; түйүндүү сөздөр	сөздүктөр менен иштөөгө үйрөтүү; көркөм тексти лексикология боюнча анализдөө; көркөм тексти стилистика боюнча анализдөө; бирөөлөрдүн айткан (жазган)	чечендердин тажрыйбасын үйрөнүү; ораторлук искусство боюнча тренигдерге катышуу, ютуб материалдарын көрүү;	окуучулар арасында тартынбай сүйлөөнү үйрөнүү; коомдук жайларда баарлашуу; диспуттарга катышуу; кебин телефондун микрофонуна жазып, аны кайра-	тест тапшырмалары; сурамжылоо; оозеки баарлашуу;

аркылуу кеп түзүү; пикир алмашып, баарлашуу; кыска-ча коммуника-тивтик оюндарды уюштуруу ж.б.	тексттерин ондоп түзөтүү; тексттин негизинде баяндама жазуу; текстке сөз кошуу; тексттен сөз алып таштоо ж.б.	драмалык чыгармаларды аткаруу; ыр жана проза түрүндөгү чыгармаларды көркөм окуу; артисттердин, мыкты сүй-лөгөн адам-дардын кебин угуу ж.б.	кайра угуу жана кайра-кайра кай-талап сүйлөө; сүйлөгөн сөзүн башкаларга тал-датуу; эл арасына чыгып тез-тез сүйлөп туруу ж.б.	

V-VII класстардын кыргыз адабияты сабагында колдонгон кеп маданиятын калыптоо боюнча айрым ыкмаларга кененирээк токтолуп көрөлү.

Окуучулардын оозеки кебин телефондун диктофонуна жазып текшерүү методу. Телефон азыр ар бир окуучуда бар. Мында кагазсыз, микрофонго сүйлөшөт. VI класста М. Элебаевдин «Бороондуу күнү», Ч. Айтматовдун «Биринчи мугалим», Ж. Мавляновдун «Нан», VII класста Т. Сыдыкбековдун «Акылман куудул», Ч. Айтматовдун «Балалыгым» деген чыгармаларын өткөн соң ал чыгарма тууралуу окуучулар ойлорун телефонго жаздырышты. Класс жупта иштөө ыкмасы менен биринин сүйлөгөнүн экинчиси укту. Бул учурда сүйлөгөн окуучу өзү эмнеката кеткенин, тигил окуучу кандай жакшы нерсе айтканын аңдап билет. Мугалим кайсыл бир окуучунун телефонго жазылган тексттин тандап алат, окуучулар аны төмөнкүдөй критерийлер менен баалайт: чыгарманы түшүнүүсү; өздүк оюу; пикирлеринин жаңылыгы; пикирлеринин аргументтүүлүгү; кептин стилистикасы; интонациянын тууралыгы; киришүүнүн жана жыйынтыктын тактыгы; кебинин угулушу ж.б. Айрым окуучуларда кептик жактан адаттары болот, мисалы, «шо да», «тиги-бу», «этти да», «кетти да», «ыя», «айткандай», «туурабы» ж.б. сөздөрдү орунсуз кайталай берет. Үн жазгычтан бул нерсе аябай оркоюп көрүнүп калат. Ал бала ошол кемчилдигин жоюуга аракет кылат.

Бул методдун дагы бир артыкчылыгы – телефон менен үйдө да, көчөдө да үнүн жаздырып, кайра угуп, өзүн «башкача угуп», сындап, толуктап, түзөтүп иштей берсе болот. Мында ар бир окуучу өз кебинин вербалдык-коммуникативдик мүмкүндүктөрүн да «сырткарыдан» аңдап билет.

Түйүндүү (өзөктүү) же тирек (таяныч) сөздөр аркылуу кеп кураштыруу. Окуучуларга тапшырма берүүнүн шарттары: биринчи баарына онго жетпеген сөз же сөз айкашы берилет жана убакыт коюлат (жазуу үчүн болсо көбүрөөк), ошол убакытта жогорудагы сөздөрдү же сөз айкаштарын катыштырып кеп түзүүсү керек. VI класста Ж.Бөкөнбаевдин «Чептен эрдик күчү бек» поэмасын үйрөтүү процессинде эне менен баланын мекенчилдик сезимдерин ачуу тапшырмасы сунушталат. Берилген сөздөр: *байыркы заман, талоон, чеп, пайдубал, токсон жашка келген карыя, караан, атадан жетим калган, ак сүт, көмбөгүн.*

Бул тапшырма окуучулардын ой жүгүртүүсү менен кеп кураштыруу өнөрүн бир жерге топтойт, алардын сөздөр менен иштөө ишмердүүлүгүн активдештирет. Балдар бул жерде тилдин грамматикалык мыйзамдарын да (уңгу-мүчө, сөз жасоо, сүйлөм кураштыруу ж.б.) өздөштүрүүнү үйрөнөт.

И. Бекбоев жана А. Алимбеков «Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы» деп аталган китебинин [4] «Окутуунун методдору жана аларды тандап алуу» деген главасында азыркы учурда сабак процессинде активдүү колдонулган методдор катары төмөнкүлөрдү көрсөтөт:

- айтып берүү;

- мектеп лекциясы;
- семинар;
- суроо-жооп;
- талкуу;
- тегерек үстөл;
- жарыш сөз;
- китеп менен иштөө;
- роль ойноо;
- долбоор;
- программалап окутуу [4, 107-129].

Мына ушулардын дээрлик бардыгы кыргыз адабиятын окутууда окуучулардын кеп маданиятын жогорулатууда колдонулат. Алардын бири – *айтып берүү.* Бул окуучуларды эркин пикир алмашууга чакырат, б.а., алдын ала даярдыксыз эле окуучулар өз ойлорун, пикирлерин айта берет. Мындай методдун артыкчылыгы – окуучулар өз пикирлерин тартынбай, тайсалдабай ачык айтат, айткан пикирин-оюн сөзүндө далилдейт, бири-бирин угат, баалайт, карама-каршы пикир айтат, сындайт, бири-биринин тилдик-коммуникативдик жактан өсүүсүнө жардам берет. Мындай эркин баарлашууларда активдүү болушу үчүн окуучу кеп логикасын, паузасын, интонацияларын, көркөм сөз каражаттарын туура колдонуу зарыл экендигин түшүнүп, өзүн ошол багытта өнүктүрөт. Жогорудагы китепте адамдар үйрөнгөн материалдарынын 10 пайызын окуу менен, 20 пайызын угуу менен, 30 пайызын көрүү менен, 50 пайызын угуп-көрүү менен, 70 пайызын айтып берүү менен, 90 пайызын жасап көрүү жана айтып берүү аркылуу үйрөнөрүн айтат [4, 108]. Демек, окуучу билгендерин, окугандарын, уккандарын бирөөлөргө айтып бергенде ошол айтып бергендери эсинде көпкө сакталып калат.

V класста А. Токомбаевдин «Жетим менен сыйкырчы», С. Рысбаевдин «Балыкбалдар, же көл жээгиндеги түнкү кум сепилдер», К. Эсенкожоевдин «Үчүнчү шар», VI класста Т. Сыдыкбековдун «Көк серек», А. Токомбаевдин «Күүнүн сыры», Ч. Айтматовдун «Биринчи мугалим», VII класста Ж. Садыковдун «Манастын уулу Семетей», Б. Жакиевдин «Атанын тагдыры» деген чыгармаларынын негизинде эркин пикир алмашуулар, өз ойлорун эркин айтуу технологиялары жүргүзүлдү.

Коммуникативдик оюндар методу. Коммуникативдик оюндар окутуунун методу катары да, формасы катары да каралат. Мындай оюндардын түрлөрү көп: «Саламдашуу», «Сырдашуу», «Комплемент айтуу», «Телефондо вотсап аркылуу сүйлөшүү», «Эртең менен көргөндөрү тууралуу монолог», «Досум менен диалог», «Кечиндеги иштерим тууралуу отчёт» ж.б. Бул методду колдонууда турмуштук ситуациялар жана балдардын көрүп-билгендери менен байланыштырылат, сүйлөөчүлөргө эркиндик берилет. Биринчи орунда тилдик коммуникациялар, б.а., тилдик байланыштар турат. Мындай оюндарды мугалим контролдоп турат, же окуучулардан модератор дайындалат, оюн сабактын бир бөлүгү гана болуп, аягында жыйынтык чыгарылат.

Көркөм окуу методдору. Бул метод окуучулардын башталгыч класстардан бери алган фонетика, артикуляция, дикция, интонация, сүйлөө техникасы боюнча алган билимин, жөндөмдүүлүктөрүн практика жүзүндө көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Мындай учурдагы башкы нерсе – текстти угуучуларга жеткирүү. А.Осмоновдун ар кайсыл класстарда «Неге кечигет», «Бөбөккө», «Жеңишбек», «Толубай сынчы», «Ата журт», «Маляр» деген ырларынын негизинде көркөм окуу конкурстары уюштурулду. Жеңүүчүлөргө коюлуучу талаптар: үнүнүн тембири; тыбыштарды туура айтышы; тексттеги басым жасалуучу учурларды аныктай алышы; угуучулар менен байланышта турушу; автордук идеяны жана теманы жакшы билип, аларды башкаларга жеткире алышы; бир эле учурда режиссёрдук жана көркөм окуучулук (чтец) функцияны аткара билиши ж.б.

Сөздүк менен иштөө технологиялары. Сөздүктөр – окуучулардын тил байлыгын өнүктүрүүнүн башкы каражаты. Сөздүктөр эки түрдүү болот: биринчиси, окуу китептериндеги, хрестоматиялардагы тексттен кийин, же китеп соңунда берилүүчү «даяр» сөздүктөр; экинчиси, ар кандай сөздүк

жыйнактарынан издеп табуучу сөз топтомдору.

Эң башкы сөздүк – кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүктөрү. Бул сөздүк совет учурунда да чыккан, эгемендүүлүк учурунда КР УИАнын лексикографтары тарабынан эки басылышы ишке ашырылды. Биринчиси 50 миңдей сөзгө түшүндүрмө берген 1460 беттен турган бир томдук «Кыргыз тилинин сөздүгү» [5], экинчиси ар бири 800 беттен турган, эки томдук «Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү» [6]. Аталган сөздүктөрдөн тил корубузда колдонулган жана унутулуп калган сөздөрдүн көбүн табууга болот. Экинчи бир сөздүктөр бир тилден экинчи тилде котормо сөздүктөрү, алар К.К. Юдахиндин «Кыргызча-орусча сөздүгү», «Орусча-кыргызча сөздүгү» [7], ар бир сөздүн жазылыш эрежесин мыйзамдаштырган К.Карасаевдин орфографиялык сөздүгү [8], араб, иран, кытай, монгол, орус тилдеринен оошуп кирген жана көөнөргөн сөздөрдү мисаладары менен чечмелеген «Намус-наама (Карасай сөздүк)» [9], «Манас» сөздүгү» [10] жана антонимдер, синонимдер, омонимдер, диалектизмдер сөздүктөрү. 2 томдук «Манас», бир томдуктан «Курманбек», «Эр Табылды», «Эр Төштүк» эпостору боюнча, «Сагынбай», «Саякбай», «Алыкул Осмонов», 3 томдук «Чыңгыз Айтматов» энциклопедиялары окуучулардын сөздүк менен иштөө каражаттары болуп саналат. Аны үчүн мугалим жана китепканачы аларга сөздүктөрдөн кантип пайдалануу керектигин үйрөтөт.

Мында интернеттен *Google* жана *Google*-котормо программасын пайдаланып сөздөрдү издөө компетенттүүлүктөрүнө жетишүүлөрү керек. Сөздүктөр менен иштөө окуучунун кеп байлыгын өркүндөтөт, изилдөө методу менен балдардын жеке ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө, алардын орфографиялык, орфоэпиялык, стилистикалык, лексикологиялык сабаттуулугун көтөрүүгө жардам берет.

Тексти оңдоп түзөө, жакшыртып редакциялоо методу – окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгү менен тыгыз байланыштуу, ар кандай эле окуучу ар кандай эле текстти редакциялай албашы мүмкүн, андыктан адегенде башталгыч класс окуучуларынын чакан дил баяндарын, эсселерин сунуш кылып, ошолорду редакциялатып, бара-бара ар бир класста бири-биринен тексттерин редакциялоого өтүү керек.

Рецензия жазуу методу. Адабиятты окутуу методикасы илиминде «авторецензия» жана «жолдоштук рецензия» деген түшүнүктөр бар. Анда, биринчисинде окуучу өзүнүн жазма ишине өзү пикир жазат, экинчисинде жолдошу жазат. Бул аркылуу окуучулар бири-бирине жардам берет, билим оошуу ишмердүүлүктөрү жүрөт.

Окуучунун кебинин сүйлөө техникасын өркүндөтүү методдору. Сүйлөө техникасы – сүйлөөчүнүн кеп айтуу процессинде тыбыш так, туура, даана айтылышы, басымды, интонацияны орду менен коё билиши. Мында добушту артикуляциялоону өздөштүрүү зарыл, ансыз добуштун ыргагын (ритмди), элге жаккан тембрди, жагымдуу дикцияны, так интонацияны табуу кыйын. Бул психологиялык процесстерди кыргыз тили (фонетикадагы табыштардын жасалышы темасы), музыка сабактары (вокал) менен интеграциялап окутуу зарыл.

Жогорудагыдай кеп маданиятын өнүктүрүү методдорунун практикалык таасирдүүлүгүн, майнаптуулугун аныктоо үчүн төмөнкүдөй чен-өлчөмдөр (критерийлер) менен текшеребиз.

Кеп маданиятын өнүктүрүү методдорунун практикалык майнаптуулугун аныктоонун чен-өлчөмдөрү

2-таблица

Кыргыз адабияты сабагында окуучулардын кеп маданиятын өнүктүрүүнүн багыттары

• сүйлөмдөрдү түзүүнүн (конструкциялоонун) ар түрдүүлүгү; • кептин ар кандай типтери менен стилдердин туура айкашуусу; • диалог жана полилог (бир топ адамдын бир темада сүйлөшүүсү) учурунда өзүн эркин сезиши; • такалбай, шар сүйлөө; • бирөөнүн кебин угуп, анын маанисине карай дароо жооп берүү; • кептин лаконизми; • кептин ырааттуулугу; • ой менен кептин айкылашы ж.б.	• сөздөрдү колдонуунун байлыгы лексикалык корунун молдугу; • сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын тууралыгы, ошол контекстке ылайыктуулугу; • морфологиялык түзүлүшүнүн ар кылдыгы; • көркөм сөз каражаттарын туура, көп жана орду менен колдонулушу; • жазуу кебинде стилдик жактан тактык, көркөмдүк; • стилдин түрлөрүнө (илимий, публицистикалык, иш кагаздарынын, көркөм) ылайык жаза жана сүйлөй билүү ж.б.

Корутунду. Жыйынтыктап айтканда, кеп бул – лингвистикалык, педагогикалык, психологиялык түшүнүк. Тил – белгилердин татаал системасы, адамдардын бири-бири менен пикирлешүүсүнүн негизги куралы, ал эми кеп ошол тилдин практикада коомчулук тарабынан колдонулушу. Кеп адамдарга гана таандык болуп, адамзаттын психологиялык, интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн негизги түрү.

Адабияттар:

1. Бекбоев И. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы [Текст] / И. Бекбоев, А. Алимбеков. – Б.: 2011. – 192 б.
2. Карнеги Д. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично [Текст] / Д. Карнеги. – М.: Попурри, 2019. – 480 с.
3. Сопер П.Л. Основы искусства речи [Текст] / П.Л.Сопер. – М.: Феникс, 2006. – 448 с.
4. Ножин Е.А. Мастерство устного выступления. – М.: Политиздат, 1989. – 254 с.
5. Кыргыз тилинин сөздүгү [Текст] / А. Акматалиевдин жалпы редакциялоосу астында. – Б.: 2010. – 1460 б.
6. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү [Текст] / А. Акматалиевдин жалпы редакциялоосу астында. 2 томдук – Б.: 2016. – 1-т. – 800 б.; 2-т. 800 б.
7. Орусча-кыргызча сөздүк. 2 томдук [Текст] / Түз.: К.К.Юдахин. – Б.: 1985, КСЭ. – 1-т. 500 б.
8. Карасаев Х.К. Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү [Текст] / К. Карасаев. – Б.: Мамл.тил ж-а энциклопедия борбору, 2009. – 640 б.; кийинки басылышы: 2015. – 640 б.
9. Карасаев Х.К. «Намус-наама (Карасай сөздүк): Араб, иран, кытай, монгол, орус тилдеринен оошуп кирген жана көөнөргөн сөздөр [Текст] / К. Карасаев. – Б.: «Шам», 1996. – 856 б.
10. «Манас» сөздүгү [Текст] / А.Акматалиевдин жалпы редакциялоосу астында. – Б.: 2015. – 286 б.
11. Исакова С.Т. Окуучулардын кеп маданиятын өстүрүүдө кыргыз тили жана адабияты сабактарынын ролу // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2017. – № 1 (41). – С. 30-34.

Рецензиялаган:
Рысбаев С.К.,
КББАнын мүчө-корреспонденти,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Эрматали уулу Баяман,
Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети,
магистрант,
Кыргыз Республиксы, Жалал-Абад шаары,
e-mail: Ermatalievbayaman@gmal.com

Жаманкулова Юланда Досоевна,
Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети,
магистрант,
Кыргыз Республиксы, Жалал-Абад шаары,
e-mail: Iulandadosoeva00@gmal.com

ЖЫЛУУЛУК КУБУЛУШТАРЫН ОКУТУУДА МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУНУН АРТЫКЧЫЛЫКТАРЫ

Эрматали уулу Баяман,
магистрант,
Жалал-Абадский государственный университет имени Б. Осмонова,
Кыргызская Республика, город Джалал-Абад,
e-mail: Ermatalievbayaman@gmal.com

Жаманкулова Юланда Досоевна,
магистрант,
Жалал-Абадский государственный университет имени Б. Осмонова,
Кыргызская Республика, город Джалал-Абад,
e-mail: Iulandadosoeva00@gmal.com

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ТЕПЛОВЫМ ЯВЛЕНИЯМ

Ermatali uulu Bayaman,
Master’s Degree,
Jalal-Abad State University named after B. Osmonov,
Kyrgyz Republic, Jalal-Abad city,
e-mail: Ermatalievbayaman@gmal.com

Zhamankulova Yulanda Dosoevna,
Master’s Student,
Jalal-Abad State University named after B. Osmonov,
Kyrgyz Republic, Jalal-Abad city,
e-mail: Iulandadosoeva00@gmal.com

BENEFITS OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN THERMAL PHENOMENA TEACHING

Аннотация: *Макалада физиканын негизги бөлүмдөрүнүн бири болгон жылуулук кубулуштары бөлүмүн, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен окутуунун мүмкүнчүлүктөрү жана артыкчыктуу жактары каралат. Физика сабагында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу багыттары аныкталат. Аныкталган багыттарга мүнөздөмөлөр жана конкреттүү мисалдар келтирилет.*

Аннотация: *В статье основное внимание уделяется теплу, которое является одним из основных разделов физики. Рассмотрены возможности и преимущества обучения с использованием информационно-коммуникационных технологий. Направления использования информационно-коммуникационных технологий определяются на уроке физики. Для выявленных областей приводятся характеристики и конкретные примеры.*

Annotation: *The article focuses on heat, which is one of the main branches of physics. The possibilities and advantages of training using information and communication technologies are considered. Directions for using information and communication technologies are determined in a physics lesson. Characteristics and specific examples are provided for the identified areas.*

Түйүндүү сөздөр: *заманбап технологиялар, жылуулук кубулуштары, презентация, виртуалдык лаборатория, компьютердик моделдөө, тестирлөө, интерактивдүү доска.*

Ключевые слова: *современные технологии, тепловые явления, презентация, виртуальная лаборатория, компьютерное моделирование, тестирование, интерактивная доска.*

Key words: *modern technologies, thermal phenomena, presentation, virtual laboratory, computer modeling, testing, interactive whiteboard.*

Киришүү. Учурда маалыматтык-коммуникациялык технологиялар (МКТ) окутуу процессинде кеңири колдонулуп жатат. МКТны билим берүүдөгү орду боюнча педагогдордун ойлорун эске алсак, билим берүүдөгү конструктивдүү жана конкреттүү мамилени олуттуу түрдө жогорулатуусу катары белгилүү. Физиканын бөлүмдөрүн окутууда МКТны пайдалануу менен окуучулардын кызыгуусун жана активдүүлүгүн стимулдаштырууга өбөлгө түзүлөт.

Билим берүүдөгү МКТ – окутуу процессине катышуучулардын өз алдынча мультимедиялык билимдер базасын түзүү менен билимди өздөштүрүүгө жардам берүүчү курал катары иштей алат.

МКТны жылуулук кубулуштарын окутуу процессинде колдонуунун төмөнкүдөй артыкчылыктуу жактарын белгилөөгө болот:

- окутуунун сапатын жана натыйжалуулугу жогорулайт;
- берилген материалды жеткиликтүү, терең өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүктөр түзүлөт;
- теориялык материалдын практикалык колдонулуштары жана илимий негиздери кеңири өздөштүрүлөт;
- окуучулардын өз алдынча билимге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуу ишмердигин калыптандырат жана өркүндөтөт;
- таанып-билүүдө чыгармачыл жөндөмдүүлүгүн өстүрүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Мугалим маалыматтык-коммуникациялык технологияларды окутуу процессинде жеткиликтүү деңгээлде пайдаланышы үчүн сөзсүз түрдө бул багытта компетенттүү болушу зарыл. Айрым педагогика багытындагы изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча заманбап мугалимдин кесиптик ишмердигинде МКТ компетенттүүлүк бул:

- Мугалимдин кесиптик көйгөйлөрүн МКТ заманбап каражаттарын жана
- Усулдарын пайдалануу менен чечүү жана кырдаалдан чыгуу жөндөмдүүлүгү;

- Анын жеке сапаты, кесиптик ишмердүүлүктө МКТ каражаттарын пайдалануу жаатында даярдыктын реалдуу деңгээлин чагылдырган мүнөздөмө;
- Кырдаалга туура баа берүүгө жана МКТны колдонуу менен кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүгүндө конкреттүү чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берген предметтик-атайын билимдерди уюштуруунун өзгөчө түрү.

Шайназар Нурали уулунун пикири боюнча «Мугалимдин МКТ компетенттүүлүгү болуп, кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өз алдынча колдоно алуу даярдыгы жана жөндөмү менен сыпатталуучу мугалимдин жеке сапаты» [3, с. 36].

Изилдөөнүн максаты. Жылуулук кубулуштарын окутууда МКТны колдонуунун артыкчылыктарын жана эффективдүүлүгүн аныктоо.

Изилдөөнүн методу. Илимий усулдук педагогикалык багыттагы адабияттарга теориялык анализ жүргүзүү, салыштыруу, жалпылоо, байкоо жана маалыматтарды иштеп чыгуу ыкмалары.

Негизги мазмуну. Жылуулук кубулуштарын окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу багыты боюнча төмөнкүдөй бөлүүгө болот (1-сүрөт).

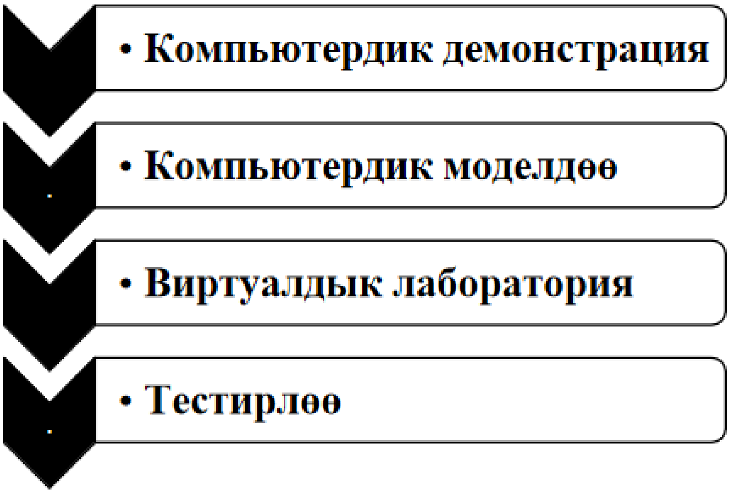

1-сүрөт. МКТны физика сабагында колдонуу багыттары

Компютердик демонстрация. Жылуулук кубулуштары боюнча сабактарда компьютердик демонстрациялоону пайдалануу менен убакыт үнөмдөлөт жана көрсөтмөлүүлүк принцибин ишке ашырууга мүмкүнчүлүк түзүлөт. Демонстрациялоону интеракттивдүү доска, интерактивдүү панелдер аркылуу ишке ашырууга болот (2-сүрөт).

Бул багыттын артыкчылыгы – кадимки шарттарда көз менен байкоого мүмкүн болбогон физикалык процесстерди же кубулуштарды сүрөттөө менен окуучулардын мейкиндик элестөөлөрүн калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Көпчүлүк интерактивдүү доскаларда демонстрация катары *Power Point* мультимедиялык презентациясы колдонулат. Бул презентациянын максаты болуп, маалыматты визуалдык, жеткиликтүү жана түшүнүктүү берүү эсептелет. Мультимедиялык презентациялар жаңы теманы түшүндүрүүдө, билимдерди бышыктоодо, текшерүүдө жана көйгөйлүү кырдаалдарды түзүүдө пайдаланылат.

«*Power Point* презентациясын колдонууда сабактын темасы слайддар көрсөтүлөт. Программанын мүмкүнчүлүктөрү слайдда сабактын жалпы мазмунун көрсөтүүгө мүмкүндүк берет, ал сабактын жалпы багытын белгилейт» [2].

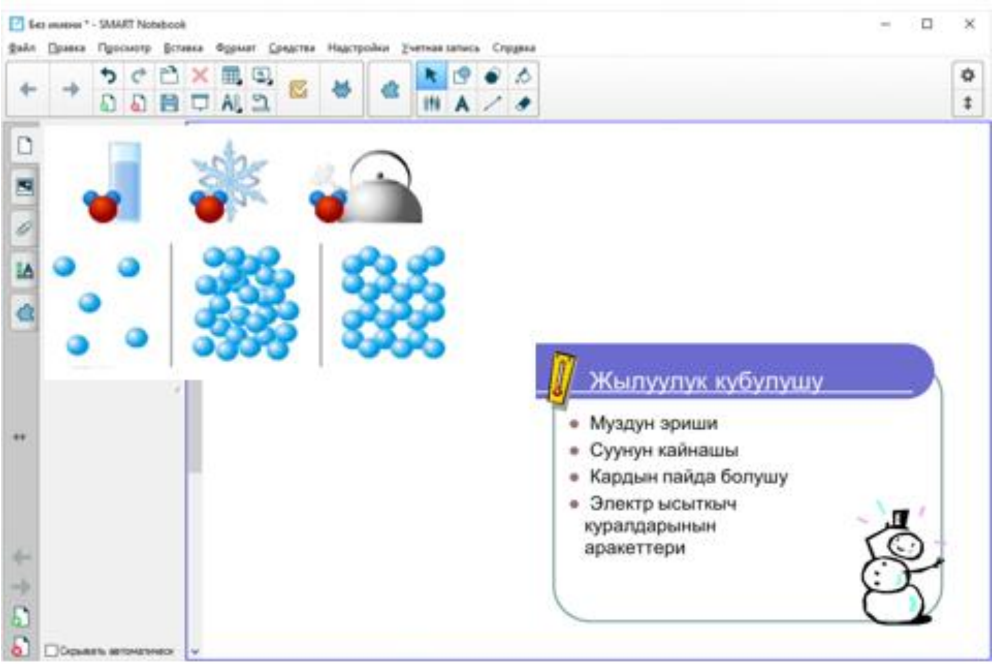

2-сүрөт. Интерактивдүү доскада демонстрациялоонун көрүнүшү

Интерактивдүү досканын жардамында интерактивдүү көнүгүүлөрдөн Жылуулук кубулушуна байланыштуу дал келтирүү, бош орундуктарды толуктоо сыяктуу оюндарды сабак учурунда колдонууга болот (3, 4-сүрөт).

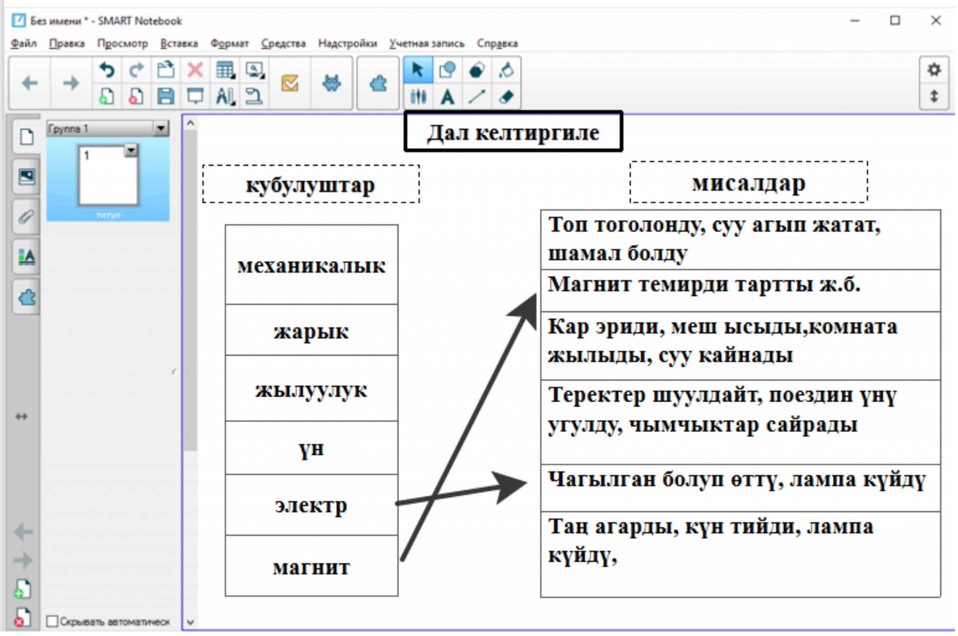

3-сүрөт. Интерактивдүү дал келтирүү оюнуна мисал

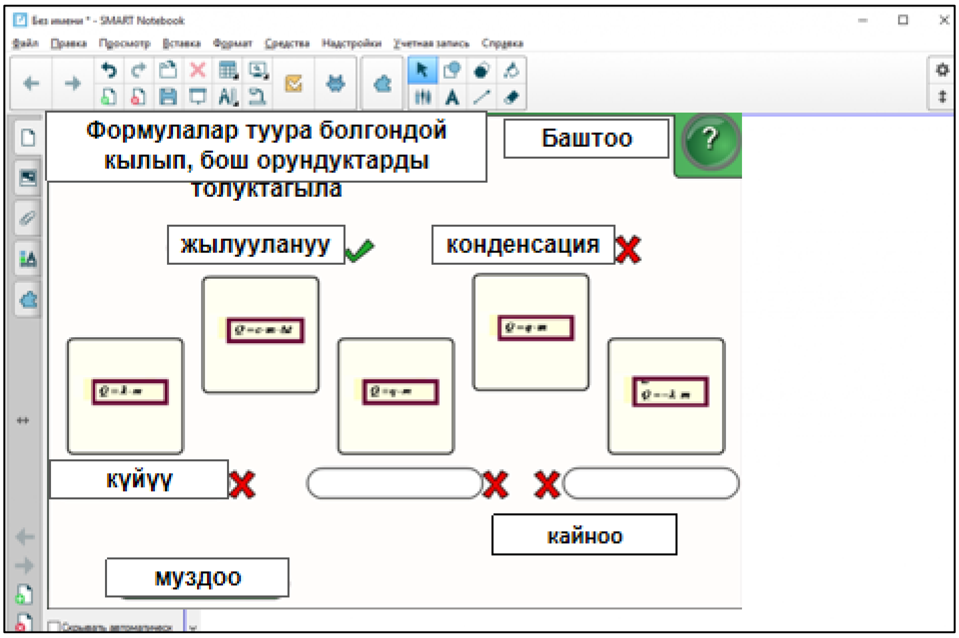

4-сүрөт. Интерактивдүү бош орундуктарды толуктоо оюнуна мисал

Компьютердик моделдөө. Физикада кубулуштун же процесстин компьютердик моделдерин түзүүнүн түрдүү программалары бар. Мисалга алсак, суунун кайноо процессин көрсөтүүчү эң жөнөкөй моделди *Microsoft Power Point* офистик программасынын жардамында кыймылдуу эффекттерди жана анимацияларды пайдалануу менен түзүүгө болот (5-сүрөт).

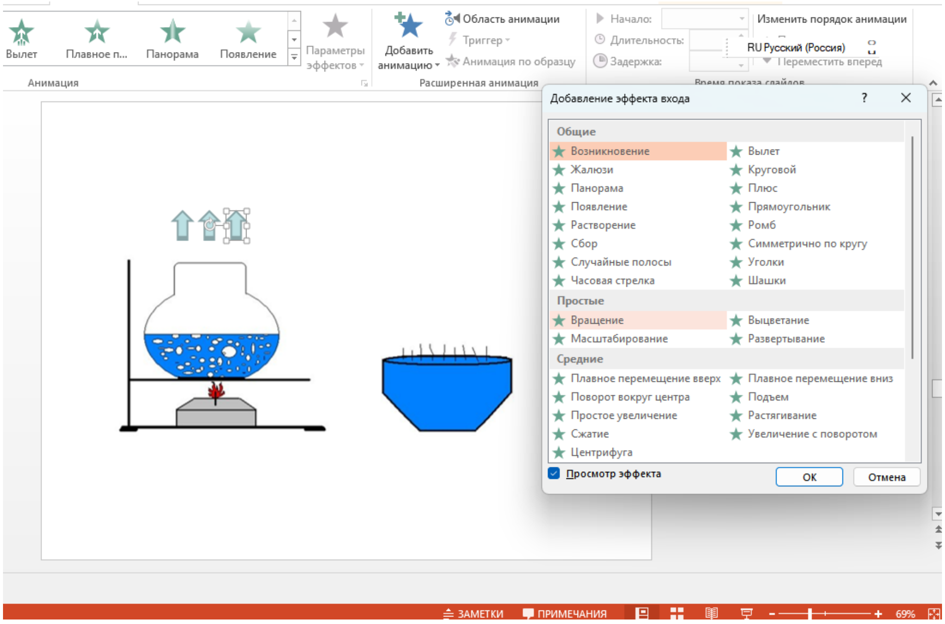

5-сүрөт. PowerPoint офистик программасында суунун кайноо процессинин моделдениши

Физикалык кубулуштардын компьютердик моделдерин түзүүдө *Power Point* офистик программасынан башка *Start Flow, Phun, Thermo Sim* ж.б. программалык камсыздоолорду пайдаланууга болот.

Виртуалдык лаборатория. ИКТнын негизги жетишкендиктери катары виртуалдык лабораторияларды атоого болот. Бул лабoратриянын программалык камсыздоосу компьютерде жайгашат. Интерактивдүү панель же интерактивдүү досканын экранынын жардамында пайдалануу ыңгайлуу болуп эсептелет. Кадимки үч өлчөмдүү мейкиндикти элестетет (6-сүрөт).

6-сүрөт. Жылуулук кубулуштарына арналган виртуалдык лабораториянын көрүнүшү

Бул лабораториялар физикада гана колдонулбастан башка предметтерде да колдонулат. Лабораторияда молекулалык физика жана термодинамика бөлүмдөрү боюнча төмөнкүдөй эксперименттерди жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк бар.

- Жылуулук өткөрүмдүүлүк;
- Молекулалык-кинетикалык теорияны колдонуу менен физикалык эксперименттерди жүргүзүү;
- Жылуулуктун көлөмүн салыштыруу, катуу заттын салыштырма жылуулугун жана чөйрөнүн нымдуулугун өлчөө;
- Изотермалык, изохоралык жана изобаралык процесстерди изилдөө;
- Айлана-чөйрөнүн параметрлери боюнча тажрыйбалар: салыштырмалуу нымдуулук, температура жана басым.

Аталган лабoратриянын негизги өзгөчөлүктөрү катары төмөнкүлөр эсептелет.

- Коопсуз;
- Жылуулук өткөрүмдүүлүк, нымдуулук, температура ж.б. интерактивдүү жол менен жөнгө салынат жана физиканын чыныгы мыйзамдарына баш ийет;
- Тажрыйба жүргүзүү үчүн жабдууларды сатып алуунун кереги жок. Керектүү жабдуулардын баары виртуалдык лабораторияда камтылган;
- Убакыт үнөмдүү пайдаланылат;
- Кайтарым байланышты түзүүнүн эффективдүү жолу;
- Лабораторияга муктаж мектептерге компьютердин жардамы менен лаборатория түзүүгө мүмкүндүк берет.

«Виртуалдык лаборатория окуучунун активдүү ролун камтыгандыктан, окуучулардын чыгармачылык өнүгүүсү үчүн өтө эффективдүү. Бул жерде компьютер физиканын айрым маселелерин чечүүчү каражат катары каралат. Бирок, виртуалдык лабораторияны колдонууда мугалим лаборато-

риялык иштерди жүргүзүүнүн салттуу формасынан толук түрдө баш тартпашы керек» [5].

Тестирлөө. Салттуу түрдөгү тестирлөө – бул көп эмгекти жана көп убакытты талап кылган процесс.

ИКТны пайдалануу менен окуучулардын жылуулук кубулуштарына байланыштуу билимдерин текшерүүдө электрондук тестирлөө ыкмасын пайдаланууга болот. Азыркы мезгилде электрондук тесттерди түзүү үчүн Google forms, Kahoot, Testpad, Zipgrade ж.б. платформалар кеңири колдонулууда.

«ZIP Grade тиркемесинин негизги максаты жооп баракчалары аркылуу алынган тесттик тапшырмалардын жоопторун телефондун жардамында сканерлөө жолу менен текшерүү болуп саналат. Өз алдынча иштөөгө даярдалган тест түрүндөгү тапшырмаларды атайын экрандан көрсөтүүгө же кагаз формасында окуучуларга таркатууга болот» [4].

Жогоруда аталган тиркемени пайдалануу үчүн төмөнкүдөй кадамдарды жасоо керек:

1-кадам (жооп баракчаларын даярдоо). Интернет браузердин жардамында https://www.zipgrade.com/ сайтына катталуу. Сайттан суроонун санына жараша 20, 50 жана 100 суроого ыңгайлашкан жооп баракчаларын PDF жана PNG форматтарында көчүрүп алуу.

2-кадам (телефонго тикемени көчүрүү). Телефондун плей маркет (Play Market) же эпстор (App Store) тиркемесинен зип грейд сөзүн жазуу менен тиркеме көчүрүлөт. Тиркеменин ички түзүлүшүн төмөнкүдөй мүнөздөөгө болот (7-сүрөт).

3-кадам (ачкычтарды белгилөө). Бул кадамды аткаруу үчүн төмөнкү аракеттерди аткаруу керек:

- Тиркеменин викториналар бөлүгүнө кирүү (Quizzes);
- Жаңы викторина бөлүгүн тандоо (new quiz);
- Тесттин аталышын жазуу (Quiz name);
- Суроолордун санын белгилөө (select sheet);
- Датаны белгилөө(date) тиешелүү классты тандоо (classes new class); ачкычтарын белгилөө (edit key);

7-сүрөт. Тиркеменин түзүлүшү

ZIP Grade тиркемесинин артыкчылыктары катары төмөнкүлөрдү атоого болот:

- Текшерүү учурунда убакыт үнөмдүү пайдаланылат. Себеби бир бланканы текшерүү үчүн болгону 2 же 3 секунд жетиштүү.
- Жооп баракчаларын ыңгайлуу формада жана 100 суроого чейин түзүүгө болот.
- Алынган тесттердин жыйынтыгын жана анализин сайт аркылуу көрүүгө жана электрондук даректерге жиберүүгө болот.

Корутунду. Жылуулук кубулуштары жана жалпы эле физиканын башка бөлүмдөрүн МКТны колдонуп окутуу аркылуу эффективдүү окутуунун натыйжаларына жетишүүгө болот. Окуучулардын сабакка болгон кызыгуусун жана активдүүлүгүн жогорулатууда МКТ маанилүү орунду ээлейт.

Адабияттар:

1. Заманбап мугалимдин кесиптик мүнөздөмөсү // [Электрондук ресурс]. https://kutbilim.kg/news/inner/zamanbap mugalimdin-kesiptik-m-n-zd-m-s/
2. Игамбердиева Ж.А. Развитие активизации познавательной деятельности учащихся при обучении физики в средней школе с применением новых информационных технологий // Известия ОшТУ. – Ош, 2018. – № 1(1). – С. 88-94.
3. Нурали уулу Ш. ИКТ-компетентность педагогов как инструмент развития образования // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 1(59). – С. 35-40.
4. Ураимхалилова А., Эрматали уулу Б. Окуучулардын билимдерин тест түрүндө текшерүүдө компьютердик программалардын колдонулушу (ZIP Grade тиркемесинин мисалында) // Новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2021. – №9, – 278-281 б.
5. Пожарская Д.А. Средства ИКТ на уроках физики // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 10. – С. 36-37.

Рецензиялаган:
Мамбетакунов У.Э.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

PROFESSIONAL EDUCATION

Байгазиев Рустам Абасканович,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Bair-80@mail.ru

НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ПОСТОЯННОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ И УГРОЗ: СТРАТЕГИИ, ПРАКТИКА И РОЛЬ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Байгазиев Рустам Абасканович,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Bair-80@mail.ru

ҮЗГҮЛТҮКСҮЗ БИЛИМ БЕРҮҮ ЗАМАНБАП ЧАКЫРЫКТАРДЫН ЖАНА КОРКУНУЧТАРДЫН КОНТЕКСТИНДЕ ҮЗГҮЛТҮКСҮЗ ӨРКҮНДӨТҮҮНҮН НЕГИЗГИ ФАКТОРУ КАТАРЫ: УЛУТТУК КООПСУЗДУКТУ КАМСЫЗ КЫЛУУ ҮЧҮН КАДРЛАРДЫ ДАЯРДООДОГУ СТРАТЕГИЯЛАР, ПРАКТИКАЛАР ЖАНА РОЛДОР

Baigaziev Rustam Abaskanovich,
Postgraduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Bair-80@mail.ru

CONTINUING EDUCATION AS A KEY FACTOR OF CONTINUOUS IMPROVEMENT IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES AND THREATS: STRATEGIES, PRACTICES AND ROLES IN NATIONAL SECURITY TRAINING

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы непрерывного образования как ключевого фактора постоянного совершенствования знаний в контексте современных вызовов и угроз, а также его роль в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности. Обсуждаются стратегии и практика реализации непрерывного образования, выделяется его значимость в адаптации и эффективной реакции на сменяющиеся вызовы, такие как технологические инновации, геополитические сдвиги и киберугрозы. Цель статьи – представить обзор актуальных исследо-*

ваний в этой области, выявить нерешенные аспекты и предложить стратегии подготовки кадров для современных вызовов и угроз. Обсуждаются также стратегии непрерывного образования, включая индивидуальные образовательные программы, направленные на повышение компетентности и эффективности профессиональной деятельности кадров для обеспечения национальной безопасности.

Аннотация: *Макалада заманбап чакырыктар жана коркунучтар контекстинде үзгүлтүксүз өркүндөтүүнүн негизги фактору катары үзгүлтүксүз билим берүү темасы жана анын улуттук коопсуздукту камсыз кылуу үчүн кадрларды даярдоодогу ролу каралат. Үзгүлтүксүз билим берүүнү ишке ашыруунун стратегиялары жана практикасы талкууланып, анын технологиялык инновациялар, геосаясий жылыштар жана кибер коркунучтар сыяктуу чакырыктарга ылайыкташуу жана натыйжалуу жооп кайтаруудагы мааниси баса белгиленди. Макаланын максаты-бул жаатгагы актуалдуу изилдөөлөргө сереп салуу, чечилбеген аспектилерди аныктоо жана заманбап чакырыктарга жана коркунучтарга кадрларды даярдоо стратегиясын сунуштоо. Үзгүлтүксүз билим берүү стратегиялары, анын ичинде кесиптик ишмердүүлүктүн компетенттүүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган жеке билим берүү программалары да талкууланат.*

Annotation: *The article discusses the topic of continuing education as a key factor of continuous improvement in the context of modern challenges and threats, as well as its role in training personnel to ensure national security. Strategies and practices for the implementation of lifelong learning are discussed, and its importance in adapting and effectively responding to changing challenges such as technological innovations, geopolitical shifts and cyber threats is highlighted. The purpose of the article is to provide an overview of current research in this area, identify unresolved aspects and propose training strategies for modern challenges and threats. Continuing education strategies, including individual educational programs aimed at improving the competence and effectiveness of professional activities, are also discussed.*

Ключевые слова: *национальная безопасность, непрерывное образование, технологические инновации, геополитические сдвиги, киберугрозы, инновационные подходы, индивидуальные образовательные программы, современные вызовы и угрозы.*

Түйүндүү сөздөр: *Улуттук коопсуздук, үзгүлтүксүз билим берүү, технологиялык инновациялар, геосаясий жылыштар, кибер коркунучтар, инновациялык ыкмалар, жеке билим берүү программалары, заманбап чакырыктар жана коркунучтар.*

Key words: *national security, continuing education, technological innovations, geopolitical shifts, cyber threats, innovative approaches, individual educational programs, modern challenges and threats.*

Введение. Национальная безопасность является одним из наиболее значимых аспектов современного общества. В условиях постоянных вызовов и угроз современного мира, обеспечение безопасности требует постоянного совершенствования и эффективной подготовки кадров. Одной из ключевых стратегий для достижения этих целей является реализация непрерывного образования, которое предоставляет возможности для профессионального развития и обновления знаний, навыков и компетенций. В настоящей статье фокусируем внимание на теоретической и практической значимости непрерывного образования в контексте современных вызовов и угроз, раскрывая роль непрерывного образования в адаптации и эффективной реакции на такие вызовы, как технологические инновации, геополитические сдвиги, киберугрозы и другие. Как отмечает С.И. Черных, «необходимость выявления угроз национальной безопасности ставит перед наукой важнейшую задачу оценки степени их опасности» [1, с. 29].

В наше быстро меняющееся время вызовы и угрозы, стоящие перед национальной безопасностью, претерпевают постоянные

трансформации, требуя адаптивных и гибких стратегий для их преодоления. «Наука и образование в контексте национальной безопасности: вызовы и угрозы», как утверждается Т.В. Плотниковой, анализирует роль науки и образования в обеспечении безопасности государства, выделяя ключевые вызовы и угрозы, а также предлагая стратегии для их преодоления [2, с. 409]. Одним из ключевых факторов, способных обеспечить не только справедливое преодоление этих вызовов, но и долгосрочное устойчивое развитие, является непрерывное образование. В данном контексте, вопрос образования играет ключевую роль в обеспечении национальной безопасности и подготовки кадров способных эффективно противостоять новым вызовам и угрозам.

По мнению профессора Дж.У. Байсалова «Сейчас на передний план выдвигаются профессиональная самостоятельность, мобильность, потребность постоянно учиться, способность к самооценке и саморазвитию личности» [4, с. 4]. В свете этого, непрерывное образование, как системный подход к обучению, приобретает все большую релевантность в обеспечении национальной безопасности. Этот подход предполагает рассмотрение образовательного процесса как комплексной системы, включающей в себя различные аспекты, такие как профессиональная подготовка, повышение квалификации, адаптация к новым вызовам и угрозам, а также эффективное использование знаний, навыков и компетенций для обеспечения национальной безопасности. Непрерывное образование в этом контексте представляет собой постоянный и систематический процесс обновления и совершенствования знаний, навыков и компетенций специалистов в области безопасности, что позволяет им успешно противодействовать современным вызовам и угрозам.

Не смотря на множество исследований, проведённых в области образования и национальной безопасности, до сих пор существует ряд нерешённых проблем. В частности, необходимо углублённо исследовать стратегии интеграции непрерывного образования в системы подготовки кадров, а также выявить оптимальные методы и инструменты для эффективной адаптации к переменам в сфере безопасности. Традиционные формы обучения ограничены и нередко не в состоянии эффективно решать сложные и многогранные проблемы современности.

Цель исследования представить обзор актуальных исследований в области непрерывного образования и его роли в обеспечении национальной безопасности. Кроме того, она направлена на выявление нерешённых аспектов, которые требуют дальнейшего внимания и исследований для разработки комплексных стратегий подготовки кадров в условиях современных вызовов и угроз.

Методы исследования включают анализ литературных источников для выявления современных вызовов и угроз в области национальной безопасности, а также метод анализа и синтеза научной информации.

Основное содержание. Реализация непрерывного образования в практике осуществляется через различные *форматы обучения, такие как курсы, семинары, тренинги и мастер-классы*. Также *эффективными форматами обучения являются менторинг, стажировки и обмен опытом*. Эти форматы позволяют сотрудникам получать не только теоретические знания, но и развивать практические навыки и умения.

Первым шагом в исследовании был анализ современных вызовов и угроз, которыми сталкивается образовательная система. Это включало в себя изучение актуальных данных о состоянии национальной безопасности и требованиях, предъявляемых к кадрам в данной области. Литературные источники, предоставляющие подробную информацию о современных вызовах и угрозах, были использованы для обоснования необходимости постоянного совершенствования в образовании.

Для определения роли непрерывного образования в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности

был проанализирован существующий контекст и задачи, стоящие перед образовательной системой. Образовательная система в национальной безопасности Кыргызской Республики охватывает широкий спектр мер и политик, направленных на обеспечение безопасности страны через образование и воспитание населения. Эта система включает в себя внедрение содержания по национальной безопасности в образовательные программы, организацию курсов и тренингов для повышения осведомленности и развития навыков реагирования на угрозы, сотрудничество с правоохранительными и военными органами, проведение исследований и анализа угроз, создание кадрового резерва в области безопасности и развитие культуры безопасности. Эти меры инициируются с целью адаптации образовательной системы к современным вызовам и угрозам, а также для обеспечения стабильности и безопасности национального развития. Посредством обзора литературных источников, исследователи предоставили доказательства того, что непрерывное образование является ключевым фактором для решения современных вызовов и угроз в области национальной безопасности.

Непрерывное образование в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности является неотъемлемой частью процесса подготовки сотрудников в сфере национальной безопасности. Сотрудники проходят обучение, в рамках которого осуществляется регулярное оценивание и подтверждение полученных знаний. При зачислении на службу сотрудникам предоставляются базовые понятия о прохождении службы, после чего они обязаны регулярно подтверждать ранее полученные знания. Процесс подтверждения знаний включает сдачу экзаменов по трём основным дисциплинам: служебной теоретической подготовке, огневой подготовке и физической подготовке. Особое внимание уделяется теоретической части подготовки, так как именно на основе результатов промежуточного тестирования определяется дальнейшая судьба сотрудника – будет ли он продолжать свою работу в этой сфере. Этот процесс подчёркивает важность постоянного совершенствования и роли, которую играет подготовка кадров для обеспечения национальной безопасности. Теоретическая подготовка включает в себя 7 направлений, где формируется полное соответствие на должность. Тестирование охватывает 4 вопроса по каждому из 7 направлений.

На основе анализа ответов опрошенных можно сделать вывод о ключевой роли подготовки кадров для обеспечения национальной безопасности. Непрерывное образование, включая тестирование и регулярное подтверждение знаний, необходимо для поддержания высокого уровня профессионализма и компетентности сотрудников в сфере национальной безопасности. Теоретическая подготовка, охватывающая семь ключевых направлений, является основой для формирования полного соответствия на должность, что в свою очередь обеспечивает эффективное функционирование органов безопасности. Регулярное тестирование и подтверждение знаний по различным аспектам национальной безопасности позволяют выявлять слабые места сотрудников и направлять усилия на их устранение, что повышает готовность и реагирование на различные вызовы и угрозы.

Изучение данной темы подтверждает, что стратегии непрерывного образования необходимо рассматривать как средство обеспечения конкурентоспособности национальной безопасности в условиях постоянно меняющихся угроз. Осознание актуальности обучения на протяжении всей профессиональной карьеры подчеркивает важность поддержания высокого уровня готовности кадров.

Стратегии непрерывного образования включают в себя различные подходы и методы, целью которых является обеспечение постоянного развития и обновления знаний, навыков и компетенций. Одной из таких стратегий является *разработка индивидуальных образовательных программ* в зависимости от потребностей и целей каждого сотрудника. Это позволяет повы-

сить уровень компетентности и эффективность профессиональной деятельности.

Другой стратегией является активное *использование новых технологий и онлайн-платформ для обучения, виртуальная реальность и другие инновационные подходы*. Современные технологии позволяют организовать обучение удалённо, что делает его более доступным и гибким. Это позволяет сотрудникам получать новые знания и навыки, что способствует непрерывному обновлению кадров.

Новаторство (*включающего анализ данных, наблюдение и эксперименты*) данного подхода состоит в определении уникальной *сбалансированности между теоретическими основами и практическими аспектами* непрерывного образования, а также в его способности эффективно реагировать на постоянно меняющиеся условия безопасности и требования к подготовке сотрудников. Новые стратегии и методы предоставляют возможность более эффективно адаптироваться к быстро меняющимся условиям и вызовам современного мира.

Также, следует уделить внимание разработке комплексных стратегий подготовки кадров, способных эффективно реагировать на современные вызовы и угрозы, включая трансформацию технологического ландшафта, изменения в сфере информационной безопасности и другие факторы. Дальнейшие исследования в этой области могут привести к разработке более эффективных образовательных программ и стратегий, способствующих обеспечению национальной безопасности в условиях быстро меняющегося мира.

Практика реализации непрерывного образования должна быть направлена не только на приобретение новых знаний, но и на развитие адаптивных навыков, способностей к критическому мышлению и решению проблем, что позволит сотрудникам успешно адаптироваться к быстро меняющимся условиям и эффективно действовать в критических ситуациях.

На практике осуществление вышеописанных стратегий в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности включает в себя ряд конкретных практических мероприятий:

1. *Разработка и реализация образовательных программ*, включает в себя активное участие специалистов из области национальной безопасности в разработке содержания образовательных программ, чтобы они отражали актуальные вызовы и тенденции в сфере безопасности.

2. *Проведение тренингов и симуляций,* регулярные тренинги и симуляции позволяют сотрудникам применять полученные знания на практике, развивать навыки реагирования на различные сценарии и повышать свою готовность к действиям в экстремальных ситуациях.

3. *Использование современных образовательных технологий*, внедрение интерактивных обучающих платформ, онлайн-курсов и виртуальных тренировочных средств позволяет обеспечить доступ к обучению в любое время и в любом месте, а также эффективно оценивать и контролировать уровень подготовки сотрудников.

4. *Регулярное тестирование и оценка знаний,* проведение регулярных экзаменов и оценка знаний по различным аспектам национальной безопасности позволяют выявлять слабые места сотрудников и направлять усилия на их устранение.

5. *Поддержка программы непрерывного обучения,* включает в себя создание стимулов для сотрудников к самосовершенствованию, предоставление доступа к дополнительным образовательным ресурсам и возможностей для профессионального развития.

Эти практические мероприятия в совокупности обеспечивают эффективную реализацию стратегий подготовки кадров для обеспечения национальной безопасности, способствуя повышению профессионализма, готовности и реагирования сотрудников на различные вызовы и угрозы.

Стратегия и практика непрерывного образования должны быть адаптированы к современным вызовам и угрозам. Это требует постоянного мониторинга и анализа

изменяющейся ситуации в области безопасности, а также учета новейших технологий и методик обучения. Важно обеспечить гибкий и индивидуальный подход к каждому сотруднику, а также создать эффективные платформы для обмена знаниями и опытом между сотрудниками.

Следовательно, дальнейшие перспективы исследований в этой области включают в себя более глубокий анализ методов и подходов к организации систем непрерывного образования для сотрудников в области безопасности. Особое внимание стоит уделить разработке инновационных образовательных программ, учитывающих актуальные потребности в обучении специалистов, а также прогнозированию будущих изменений в области безопасности для адаптации образовательных программ.

Современные вызовы и угрозы требуют от кадров не только высокого уровня профессионализма, но и гибкости, адаптивности и способности быстро реагировать на изменяющиеся ситуации. Непрерывное образование позволяет сотрудникам развивать свои навыки и знания, а также осваивать новые компетенции, необходимые для эффективного решения сложных задач в области безопасности.

Результаты исследования показывают высокую практическую значимость непрерывного образования в контексте обеспечения национальной безопасности. Кадры, прошедшие непрерывное образование, обладают не только актуальными знаниями и навыками, но и способностью анализировать ситуацию, принимать решения и эффективно действовать. Это способствует укреплению и улучшению общей безопасности страны.

В целом, непрерывное образование играет важную роль в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности. Оно позволяет развивать необходимые компетенции и адаптироваться к современным вызовам и угрозам. Реализация задач национальной безопасности становится более эффективной благодаря непрерывному образованию, способствуя безопасному и стабильному развитию страны.

Выводы. Заключение данной научной работы посвящено значимости непрерывного образования в контексте современных вызовов и угроз, особенно в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности. Результаты исследования подчеркивают, что непрерывное образование играет ключевую роль в обновлении знаний и навыков сотрудников в условиях быстро меняющегося мира.

Дальнейшие перспективы исследования по данной теме могут включать разработку конкретных стратегий непрерывного образования для обеспечения национальной безопасности, а также оценку их эффективности. Также важно провести дополнительные исследования о влиянии различных факторов, таких как технологические инновации и изменения в политической обстановке, на требования к подготовке кадров для национальной безопасности и определить соответствующие изменения в стратегиях и практиках непрерывного образования.

Литература:

1. Черных С.И. Управление российской наукой в условиях глобальных вызовов // Институциональные аспекты повышения качества государственного управления в контексте новых стратегических вызовов. – М.: ИЭ РАН, 2019. – С. 26-42.
2. Плотникова Т.В. Наука и образование в контексте национальной безопасности: вызовы и угрозы // Тамбовские правовые чтения имени Ф.Н. Плевако. – 2022. – С. 409-415.
3. Хренников, В.В. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Вестник Нижегородского университета имени Н.И. Лобачевского. Серия: Педагогика и психология. – 2015. – Т. 6, № 2. – С. 83-89.
4. Байсалов Дж.У. Обучение финансовых вычислений в профильных классах // Известия Кыргызской академии образо-

вания. – Бишкек, 2019. – № 3 (49). – С. 3-10.

5. Киров А.А. Формирование профессиональной готовности будущих офицеров национальной безопасности в условиях непрерывного образования // Научные труды учебно-научного института. Серия: Педагогика. – 2017. – Вып. 9. – С. 94-101.
6. Петров С.В. Особенности подготовки будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Вестник Российской академии национальной безопасности. – 2018. – № 3. – С. 67-76.
7. Иванов Д.К. Модель непрерывного образования будущих офицеров национальной безопасности: теоретический и методологический аспект // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 5.1. – С. 235-240.
8. Смирнова Е.С. Роль межпредметных связей в формировании профессиональной компетентности будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Вестник Кубанского государственного технологического университета. Серия: Педагогика и психология. – 2019. – Т. 25, № 2. – С. 112-117.
9. Матвеева А.И. Педагогический потенциал сетевых технологий в подготовке будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Инновационная наука и образование. – 2020. – № 7. – С. 80-86.
10. Беляев В.Г. Проектирование образовательных программ для подготовки будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Вестник Военного университета. – 2017. – Т. 25, № 3. – С. 42-49.
11. Соколова О.А. Психолого-педагогические аспекты подготовки будущих офицеров национальной безопасности в условиях непрерывного образования // Вестник Балтийского государственного технического университета «Военмех». – 2018. – Вып. 5. – С. 19-25.
12. Гусев Н.Д. Оценка эффективности педагогических условий подготовки будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Наука и образование в XXI веке. – 2019. – № 2. – С. 47-53.
13. Тарасов Е.В. Практико-ориентированное обучение будущих офицеров национальной безопасности в системе непрерывного образования // Педагогика общеобразовательной школы. – 2016. – № 4. – С. 26-32.

Рецензент:
Асипова Н.А.,
доктор педагогических наук, профессор

Дюшекеева Айзада Кубанычбековна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Aduishekeeva570@gmail.com

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К СОСТАВЛЕНИЮ УЧЕБНОГО СЛОВАРЯ ПО ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

Дюшекеева Айзада Кубанычбековна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Aduishekeeva570@gmail.com

МЕДИЦИНАЛЫК СТУДЕНТТЕР ҮЧҮН ЛАТЫН ТИЛИ БОЮНЧА ОКУУ СӨЗДҮГҮН ТҮЗҮҮНҮН НЕГИЗГИ ЫКМАЛАРЫ

Diushekeeva Aizada Kubanychbekovna,
Graduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Aduishekeeva570@gmail.com

THE MAIN APPROACHES TO COMPILING THE LATIN LANGUAGE EDUCATIONAL DICTIONARY FOR MEDICAL STUDENTS

Аннотация: *Учебная лексикография – это лексикографическое пособие, специально разработанное для помощи в изучении языка, важнейшей особенностью которого является его обязательная учебная направленность. Учебный характер словаря проявляется в структуре и организации словарного состава, способе представления, интерпретации языковой информации и количестве ее подачи, в избирательности лексики, толковании и наборе социокультурных знаний, связанных со словами. Основной особенностью учебного словаря является минимизация всех элементов представленных аспектов языка. В статье рассмотрены и проанализированы основные подходы и принципы составления учебного словаря по латинскому языку для студентов медицинских специальностей. Описывается ряд отличительных особенностей учебного словаря: методическая направленность и строгая ориентация, специфический отбор материала. Рассматривается один из основных вопросов учебного словаря – формирование глоссария, который должен отражать наиболее употребительные и актуальные слова.*

Аннотация: *Окуу сөздүк – бул тилди үйрөнүүгө жардам берүү үчүн атайын иштелип чыккан лексикографиялык эмгек, анын эң маанилүү өзгөчөлүгү – билим берүү багыты. Сөздүктүн билим берүүчүлүк мүнөзү лексиканын түзүлүшүндө жана уюштурулушунда, лингвистикалык маалыматтын санынан, маалыматты берүү жана чечмелөө ыкмасынан, лексиканын тандалмасында жана сөздөр менен байланышкан социалдык-маданий билимдердин жыйындысында көрүнөт. Окуу сөздүгүнүн негизги артыкчылыгы – тилдин берилген аспектилеринин бардык элементтерин минималдаштыруу болуп саналат. Макалада медициналык адистиктердин студенттери үчүн латын тили боюнча окуу сөздүгүн түзүүнүн негизги ыкмалары талданат. Окуу сөздүгүнүн бир катар айырмалоочу белгилери: усулдук багыт жана материалды спецификалык тандоо сүрөттөлөт. Мындан сырткары, окуу сөздүгүнүн негизги маселелеринин бири – кеңири тараган жана актуалдуу сөздөр чагылдырылган глоссарийди түзүү каралат.*

Annotation: *Educational dictionary is a lexicographic work specially designed to help in language learning, the most important feature of which is its mandatory educational orientation. The educational nature of the dictionary is manifested in the structure and organization of the vocabulary, the method of presentation and interpretation of linguistic information, the method and quantity of its presentation, the selectivity of vocabulary, interpretation and the set of sociocultural knowledge associated with words. The main feature of the educational dictionary is the minimization of the presented aspects elements of the language. The article discusses and analyzes the main approaches and principles of compiling the Latin language educational dictionary for students of medical specialties. The educational dictionary distinctive features: methodological focus and strict orientation, specific selection of material are described in article. One of the main issues of the educational dictionary is considered – the formation of a glossary, which should reflect the most common and relevant words.*

Ключевые слова: *латинский язык, лексикография, учебный словарь, термин, лексический материал, терминология, лексический минимум.*

Түйүндүү сөздөр: *латын тили, лексикография, окуу сөздүк, термин, лексикалык материал, терминология, лексикалык минимум.*

Key words: *latin language, lexicography, educational dictionary, term, lexical material, terminology, lexical minimum.*

Введение. Основной составной частью профессионального языка является специализированная лексика, т.е. терминология. При профессионально ориентированном обучении иностранному языку все компоненты обучения (учебные пособия, формы работы) направлены в первую очередь на усвоение студентами лексического материала [1, с. 4]. Грамотное освоение лексического материала напрямую зависит от правильно составленного лексического минимума по дисциплине, который является основой учебного словаря.

Роль словарей как инструмент обучения начала активно обсуждаться ещё в середине прошлого столетия.

«Проблемы научной и технической терминологии всегда привлекали к себе внимание специалистов. Однако никогда прежде они не вызывали такого повышенного интереса, как в наше время. Вопросами терминологии живейшим образом интересуются не только работники науки, но и широкие круги лиц, занятых в разнообразных отраслях хозяйственного и культурного строительства: инженеры, врачи, педагоги, переводчики и многие другие… Яркое свидетельство тому – появление все новых и новых словарей…». «Составление таких словарей – дело сложное, трудоемкое, и, вероятно, этим в значительной степени объясняется тот факт, что все возрастающая потребность в них остается далеко неудовлетворенной» [2, с. 75].

Цель исследования. «Для достижения положительных результатов каждый студент, исходя из своего уровня, использует различные учебники, учебные пособия, статьи, информацию из сети Интернет, другие источники аналитического, справочного и картографического содержания, которые потребуются для освоения раздела» [3, с. 64]. И в связи с этим, а также с непрерывным развитием языка, общества и науки, возникает необходимость постоянного совершенствования лексикографического фонда и реализации новых словарей. Сегодня, с появлением новых научных дисциплин лексикографы все больше интересуются составлением терминологических словарей, особенно учебных. Цель статьи – анализ основных подходов и принципов составления учебного словаря по латинскому языку для студентов медицинских специальностей.

Методы исследования. В данной статье были применены описательный и аналитический методы исследования.

Основное содержание. В своих работах лингводидакты Т.С. Серова и Г.Р. Чайникова, отмечают, что учебный терминологический словарь является «важным средством формирования иноязычной речевой лексической компетенции будущего специалиста» [4, с. 141].

Этот тип словаря является своего рода лексическим справочником, отличающимся прежде всего доступностью, краткостью и ясностью толкования содержащихся в нем лексических единиц, а словарные статьи максимально полно отражают информацию, необходимую для изучения описываемого понятия.

Учебные словари должны учитывать различные методологии. Лингвистический материал в словаре должен быть отобран в соответствии с критериями методологической рациональности и ориентированности на формирование всех видов языковой деятельности. Основное – это возможность быстрого извлечения информации, влияющей на структуру словаря. Для развития и усовершенствования навыков использования лексики в речевой деятельности, необходимо в словарной статье указать наибольшее количество материала, раскрывающего аспекты функционирования лексемы и лексикографические связи лексической единицы.

При составлении учебного терминологического словаря по медицине каждый исследователь сталкивается с насущной проблемой отбора наиболее частотных, важных, основополагающих терминов, а также формы презентации терминологической синонимии, в том числе и терминов-метафор, которые в медицинской терминосистеме занимают особое место [5, с. 28].

Следует также отметить, что при составлении учебного словаря по латинскому языку для студентов медицинских специальностей, необходимо решить следующие задачи:

- выбор глоссария;
- метод классификации лексических единиц;
- способ терминологической интерпретации.

В.В. Морковкин отмечает, «что основные проблемы при создании лексического минимума сводятся к определению количества слов, источника их отбора и реализации процедуры по отбору» [6, с. 61].

Преподавателями кафедры иностранных языков учебный словарь по латинскому языку составлен из наиболее частотных, актуальных и основных терминов, а структура словарной статьи состоит из:

- заглавного термина;
- грамматических особенностей (свойства);
- значения;
- сочетаемости.

Термин и грамматические особенности	Значение	Сочетаемость
Abscessus, -us, m	Абсцесс (гнойник, нарыв) – скопление гноя в ограниченном пространстве в следствие воспаления, вызванного гноеродными бактериями.	abscessus calidus – горячий абсцесс, острое воспаление тканей; abscessus frigidus – холодный абсцесс; abscessus hepatis – абсцесс печени; abscessus pararenalis – околопочечный абсцесс
Aorta, ae, f	Аорта – самый большой непарный артериальный сосуд большого круга кровообращения	aorta abdominalis – брюшная аорта (абдоминальная аорта); aorta thoracica – грудная аорта; arcus aortae – дуга аорты
ductus, us, m	Проток, ход, канал: 1. (выводящий) канал железы; 2. соединение между полостями тела; 3. общее обозначение кровеносных или лимфатических сосудов или пространств	ductus hepaticus communis – общий печеночный проток; ductus nasolacrimalis – слёзно-носовой проток; ductus choledochus – общий желчный проток

Для студентов-медиков такие структурные компоненты словарной статьи знакомы, так как они также включены в учебные задания и упражнения на практических занятиях по латинскому языку. Например,

1. Укажите правильный вариант перевода:

«aorta thoracica»

а) грудная аорта

б) брюшная аорта

в) аневризма аорты

г) дуга аорты

2. Согласуйте прилагательные с существительными:

Vertebra, ae f (thoracicus, a, um), os, ossis n (sphenoidalis, e), linea, ae f (major, jus)

3. Переведите следующие термины на латинский язык:

Настой корня алтея, порошок листьев наперстянки, этиловый спирт.

При выборе лексического материала нужно обеспечить легкость освоения, схожесть учебных средств, но в тоже время этот материал должен остаться как система, и должен быть доверительным орудием речевой связи и познания мысли [7, с. 58].

Базой и источником любого учебного словаря является словник. При составлении учебного словаря по латинскому языку нами были отобраны и использованы разные источники – учебники по латинскому языку, учебные и справочные издания, словари по медицине.

Термины учебного словаря, который является основой отраслевой терминологии, должны соответствовать образовательным и методическим требованиям: научная строгость при ясности, содействие усвоению и запоминанию, легкость произношения. Исходя из вышеизложенного выделим основные требования предъявляемые к учебному словарю:

- Научность, рациональность, методичность, доступность;
- Конкретность и последовательность изложения;
- Стиль учебного словаря должен быть четким, точным и кратким, основанным на

лексике, соответствующей программе изучаемого предмета.

Выводы. Таким образом, из вышеизложенного следует, что основными функциями учебного словаря являются образовательная, развивающая и воспитательная. И поэтому формирование лексикографической работы имеет практическое значение. В будущем эти словари могут модернизироваться в серию учебных словарей для студентов различных специальностей, систематически обновляться и применяться в учебном процессе. «Один учебный словарь выполнить все задачи не может, поэтому целесообразно создавать ряд учебных словарей разного объема и назначения для каждого типа учебных заведений, для различных этапов изучения языка, для каждой специальности будущих пользователей» [8, с. 73].

Литература:

1. Батраева О.М. Профессиональный аспект подготовки иностранных студентов технического вуза: место интерактивных методов в языке специальности (из опыта работы) // Педагогическое образование в России. – 2016. – № 11. – С. 7-14.
2. Кауфман И.М. Терминологические словари: Библиография / И.М. Кауфман. – М., 1961. – 419 с.
3. Селищев А.Н. Формирование компетентности студентов в процессе самостоятельной работы при изучении географии населения мира // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – № 2 (51). – С. 61 – 64.
4. Серова Т.С., Чайникова Г.Р. Функции учебного терминологического словаря как средства формирования иноязычной речевой лексической компетенции // Язык и культура. – 2015. – № 1 (29). – С. 139-145.
5. Янова Н.Н. К вопросу о лингвистическом описании подъязыков медицинских специальностей в аспекте РКИ // Состояние и перспективы обучения иностранных граждан в медицинских вузах России. – Тверь: РИО ТГМА, 1998. – С. 25-31.
6. Морковкин В.В., Дорогонова И.А. О новом типе лексического минимума современного русского языка // Русский язык за рубежом. – 1976. – № 2. – С. 59-62.
7. Добаев К.Д, Молдоев А. Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуунун лингводидактикалык проблемалары. // Лексикалык минимум жана анын милдети. – Каракол,1995. – 58-59-бб.
8. Перебийніс В.І. Теорія і практика укладання навчальних словників / В.І. Перебийніс // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. № 17. – Житомир, 2004. – С. 73-75.

Рецензент:
Токтомаметов А.Д.,
кандидат педагогических наук

Кадышев Сагынтай,
физика-математика илимдеринин кандидаты,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары

Исаева Рапия Уркасымовна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Rapia@mail.ru

УНИВЕРСИТЕТТЕ ФИЗИКА МУГАЛИМДЕРИН КЕСИПТИК-ТЕХНОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН ДАЯРДОО

Кадышев Сагынтай,
кандидат физико-математических наук,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек

Исаева Рапия Уркасымовна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Rapia@mail.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Kadyshev Sagyntai,
Candidate of Physics and Mathematical Sciences,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,

Isaeva Rapia Urkasymovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Rapia@mail.ru

PROFESSIONAL AND TECHNOLOGICAL TRAINING OF PHYSICS TEACHERS AT THE UNIVERSITY

Аннотация: *Макалада болочок физика мугалимдерин даярдоонун кесиптик-технологиялык маселелери каралган. Физика мугалимдерин кесиптик жактан даярдоону эпизоддук түрдө эмес системалуу кароо керек. Мугалимдин жалпы кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган даярдыктардын түрлөрү жана окулуучу дисциплиналардын, окутуунун формаларынын байланыштары көрсөтүлөт.*

Аннотация: *В статье рассматриваются профессионально-технологические проблемы учителей физики. Профессиональную подготовку учителей физики надо рассматривать системно, а не эпизодически. В статье указаны виды подготовки направленные на формирование общих профессиональных компетентностей будущих учителей и связи изучаемых дисциплин, формы их обучения.*

Annotation*: The article deals with the professional and technological problems of physics teachers. It is necessary to consider the training of teachers of physics systemically, and not sporadically. Specifies the types of training aimed at the formation of common professional competencies of future teachers and communication disciplines, the form of their training.*

Түйүндүү сөздөр: *даярдоо, болочок физика мугалими, даярдыктардын түрлөрү, система, кесиптик-технологиялык даярдоо, окутуунун формлары.*

Ключевые слова*: подготовка, будущий учитель физики, виды подготовки, система, профессионально-технологическая подготовка, формы обучения.*

Key words: *raining, future physics teacher, types of training, system, vocational and technological training, forms of education.*

Киришүү. Коомдогу өндүрүштүн өнүгүүсү жана илим менен техниканын талаптары бардык тармактар үчүн, анын ичинде билим берүүдө компетенттүү адистерди даярдоонун жаңы жолдорун издөо милдетterin коюп жатат. Акыркы учурдагы орто мектепте билим берүүдө жүргүзүлүп жаткан модернизациялоолор жогорку мектептин алдына болочок мугалимдерди кесиптик даярдоо боюнча жаны талаптарды коюуда. Кесиптик даярдоонун жаңы милдеттери – студенттердин кесиптик-методикалык ишмердүүлүктөрүн айкалыштыруу, жаңы информациялык технологияларды колдоно алуу компетенцияларын калыптандыруу болуп эсептелет. Мында болочок мугалимди предметтик даярдоо – жалпы орто мектептерди жана жогорку кесиптик окуу жайларды реформалоонун милдеттери менен шайкеш келгендей т.а. тыкыс байланышта болуусу зарыл.

Изилдөөнүн актуалдулугу. Бүгүнкү күндө жогорку билим берүү боюнча стандарттары төрт тараптын тең талаптарын ишке ашырууга багытталган, алар: жеке адам, жумуш берүүчү, мамлекет, коом. Тактап айтканда, болочок мугалимдерди даярдоодо бүтүрүүчүлөрдүн компетенциялары орто мектептердеги билим берүү стандарттарындагы окуучулардын предметтик компетенцияларын калыптандырууга багытталышы керек. Жогорку окуу жайында окутулуп жаткан ар бир дисциплинанын мазмуну кийинки практикалык ишмердүүлүгүндө зарыл болгон компетенцияларды калыптандырууга багытталышы керек.

Болочок мугалимдин ишмердүүлүгүнүн моделин түзүү үчүн педагогдор, психологдор, философдор, социологдор мугалимдин эмгегин изилдешкен жана көптөгөн күч аракеттерин жумшашты. Мындай моделди түзүү бардык адистиктер боюнча жогорку билимдүү мугалимдердин квалификациялык мүнөздөмөлөрүн иштеп чыгууну талап кылган.

Изилдөөнүн максаты. Коомдун учурдагы мугалимдерге коюп жаткан талаптарын эске алып, заманбап мугалимди даярдоонун моделин сунуштоо.

Изилдөөнүн методдору. Азыркы учурдагы физика мугалимдерди даярдоонун теориядагы жана практикадагы абалын анализдөө, мугалимдерге зарыл болгон билимдерди, билгичтиктерди аныктоо максатында сурамжылоо жүргүзүү, заманбап мугалимди даярдоону моделдештирүү.

Негизги мазмуну. Көрүнүктүү педагог В.А. Сластенин өзүнүн фундаменталдуу эмгектеринде мугалимдин кесиптик жактан калыптанышын илимий жактан негиздеген. *Кесип* деп жалпы жана атайын билим алуу процессинде, практикалык иштөө учурунда алынган жалпы жана атайын билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү (компетенцияларды) талап кылган адамдын эмгек ишмердүүлүгүнүн түрү же теги катары түшүндүрүлөт. Ар бир кесиптин чегинде эмгек ишмердүүлүгүнүн өзгөчө мүнөзү менен айырмаланган адистиктер калыптанат.

Адисти калыптандыруу процессин башкаруу жана өзүн өзү башкаруу үчүн окутуучу дагы, студент дагы өз оюнда өзүнүн ишмердүүлүк максатына кайрылып турушу зарыл. Мындан, студент жогорку окуу жайында билимге ээ болуп жаткан убакытта калыптандырылуучу адистик касиеттердин мазмунун иштеп чыгуу зарылдыгы келип чыккан: 1) адис иштей турган реалдуу жагдайларды; 2) анын эмгек функцияларын; 3) билимдерине, билгичтиктерине жана көндүмдөрүнө коюлган талаптар ж.б. Ошентип адистин *моделин* же *профессиограммасын түзүү* көйгөйү келип чыгат, башкача айтканда, мугалимдин кесиптик адистигинин *теориялык модели* катары анын *профессиограммасы* болуш керек деп эсептеген [1].

Мугалимдин инсандыгына коюлуучу бардык талаптарды топтогон документтин *теориялык модели профессиограмма болот* деген көз карашты биз дагы колдойбуз.

Болочок мугалимдерди даярдоо көйгөйүн изилдөөдө профессиограммалык мамилени колдонуу бул жаңылык эмес. Азыркы убакытка чейин жалпы билим берүүчү мектептеги мугалимдердин профессиограммасын иштеп чыгууда педагогикалык илим бир кыйла тажрыйбаны топтогон.

Жогорку окуу жайларда физика мугалимдерин методикалык жактан даярдоону өркүндөтүү көйгөйү менен байланышкан маселелер З.И. Ереминанын эмгектеринде кеңири каралган. Ал педагогикалык ишмердүүлүктөрдүн түзүлүшү менен мазмунун изилдөөнүн жана аныктоонун негизинде физика мугалимин даярдоонун максаттары жана милдеттерине жараша, университетте физика мугалимин даярдоо процессинде кайсы кесиптик билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр калыптандырылышы керектигин аныктаган [2].

Мугалимдерди даярдоо маселеси боюнча теориялык изилдөөлөрдө анын ар кандай моделдери түзүлгөн. Алар социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн негизинде пайда болгон коомдук аң-сезимдин өзгөрүүлөрүнүн натыйжасында такталып, толукталып келгени белгилүү.

Профессор Э. Мамбетакунов мугалимдерди даярдоо көйгөйү жана аны чечүүнүн жолдору жөнүндө көптөгөн илимий-методикалык эмгектеринде маанилүү сунуштар берилген. Ал физика мугалимдерин даярдоонун бирдиктүү системасын түзүп, окутууну инсандын жөндөмүнө багыттап уюштуруунун гумандаштырылган моделин иштеп чыккан жана илимий жактан негиздеген. Ал эмгектеринде, тактап айтканда, мугалимдердин жалпы даярдыгынын системасы, анын ичинде мугалимдердин психодидактикалык жактан даярдыгынын мазмунуна токтолуп, университетте *физика мугалимин даярдоонун моделин* сунуш кылган [3]. Анын мазмуну 1-сүрөттө көрсөтүлгөн. Ал физика мугалимдерин даярдоону система түрүндө карап, төмөнкү негизги компоненттерин көрсөткөн: социалдык-экономикалык, маданий даярдык; илимий теориялык даярдык; психолого-педагогикалык даярдык; кесиптик-технологиялык даярдык. Аларды башка адистиктер үчүн оңой эле которуп алууга болот.

Ар бир жогорку илимге ээ боло турган адистин учурдагы коомдук-саясий, социалдык-экономикалык, маданияттык, этикалык, эстетикалык билимдерге ээ болушун *социалдык-экономикалык даярдык* камсыздайт.

Студенттин тандап алган адистиги боюнча тиешелүү болгон фундаменталдык билимдерге ээ кылууга *илимий-теориялык даярдык* багыттайт. Бул даярдыкты болочоктогу физика мугалиминин кесиптик

ишмердүүлүгүнө керектүү билимдердин көлөмү менен мүнөздөлөт. Илимий-теориялык даярдык адисти даярдоонун негизги өзөгүн түзөт жана физика боюнча теориялык, математикалык, табигый, экологиялык ж.б. билимдерге ээ кылуусун камсыз кылат.

Ал эми, *психолого-педагогикалык даярдык – бул* болочок мугалимдер коомдо жашагандан кийин, кийинки иш-аракеттери адамдар менен, өсүп-өнүгүп келе жаткан жаштар менен тыгыз байланышта болгондуктан, педагогиканын, психологиянын жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрү, билим берүүнүн тарыхы, учурдагы жетишкендиктери, мамлекеттин, коомчулуктун мүчөлөрү болгон мектеп, үй-бүлө менен байланыштары жөнүндөгү жана келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө тиешелүү болгон билимдерге аталган даярдыкта ээ болушат.

Ал эми буга чейин алган теориялык билимдерин түздөн-түз иш практикасында пайдаланууга *кесиптик-технологиялык даярдыкта* үйрөтүлөт. Эгерде, студент жогоруда аталган даярдыктар боюнча эң жакшы билимдерге ээ болуп, бирок аларды ишке ашыруунун жолдорун (технологиясын, методикасын) билбесе, анда тандап алган кесиби менен иштөөгө даяр эмес болуп чыгат.

Э. Мамбетакунов сунуш кылган физика мугалимдерин даярдоо системасынан бизди адисти кесиптик жана методикалык даярдоонун маселелери кызыктырат.

Белгилүү болгондой *кесиптик даярдык* «ишмердүүлүктүн аныкталган аймагында жумушту аткарууга мүмкүндүк берген атайын билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн жыйындысы» [4, 223-б.]. Демек, кесиптик даярдоо табигый илимий жана атайын дисциплиналарды үйрөнүү учурунда алынган жана андан аркы эмгек ишмердүүлүгүндө өркүндөтүлүүчү тиешелүү базалык билимдерди талап кылат. Ал өз учурунда, өзү менен кошо кесиптик жөндөмдүүлүктөрдү (педагогикалык ишмердүүлүктүн түзүлүшүн чагылдырган жана анын ийгиликтүү аткарылышын камсыз кылган инсандын туруктуу касиеттери катары эсептелген жөндөмдүүлүктөр; илимий-педагогикалык ишмердүүлүккө болгон жөндөмдүүлүктөр, б.а. кесиптик ишмердүүлүктө чыгармачылыкты камсыз кылган психикалык сапаттардын жана касиеттердин жыйындысы) өнүктүрөт.

Болочок физика мугалиминин кесиптик даярдыгынын бир бөлүгү болуп *методикалык (кесиптик-технологиялык) даярдык эсептелет жана ал* кандайдыр бир өзгөчөлүккө ээ болот. Аталган даярдык – жогорку окуу жайларында билим алуусу менен бүтүрүүчүлөрдү күтүп жаткан өз алдынча ишмердүүлүктүн ортосундагы байланыштын тогоосу болуп эсептелет.

Ушул жерден баса белгилеп кете турган жагдай, азыркы учурда иштеп жаткан мугалимдерден практика жүзүндө кандай даярдыктар маанилүү экендигин аныктоо максатында атайын сурамжылоо жүргүзүлгөн жана алардын да сунуштары эске алынды. Алардын жоопторунда дээрлик бардыгы «кесиптик-технологиялык (методикалык) даярдыкка өзгөчө көңүл буруу керектигин» белгилешкен. Ошондой эле, «республиканын жалпы орто мектептеринде физика мугалими жетишпегендиги же болбосо физика предметин башка предметтик мугалимдер окутуп жаткандыгы аныкталды» [5, с. 188].

Физика мугалимдерин даярдоо системасында болочок мугалимдин методикалык даярдыгына өзгөчө көңүл буруу керек. Анткени, баардык даярдыктарды акырында методикалык (кесиптик-технологиялык) даярдык аркылуу жыйынтыкталат.

Кесиптик-технологиялык (методикалык) даярдоо иши методологиядан, физикадан, педагогика менен психологиядан алынган билимдердин баарын сиңирип алып, аларды физиканы окутуу теориясына жана практикасына карата кайра карап чыгат, жөнгө салат, тереңдетет жана конкреттештирет. Ошондуктан методикалык даярдоого өзгөчө көңүл буруу зарылдыгын белгилейбиз [6].

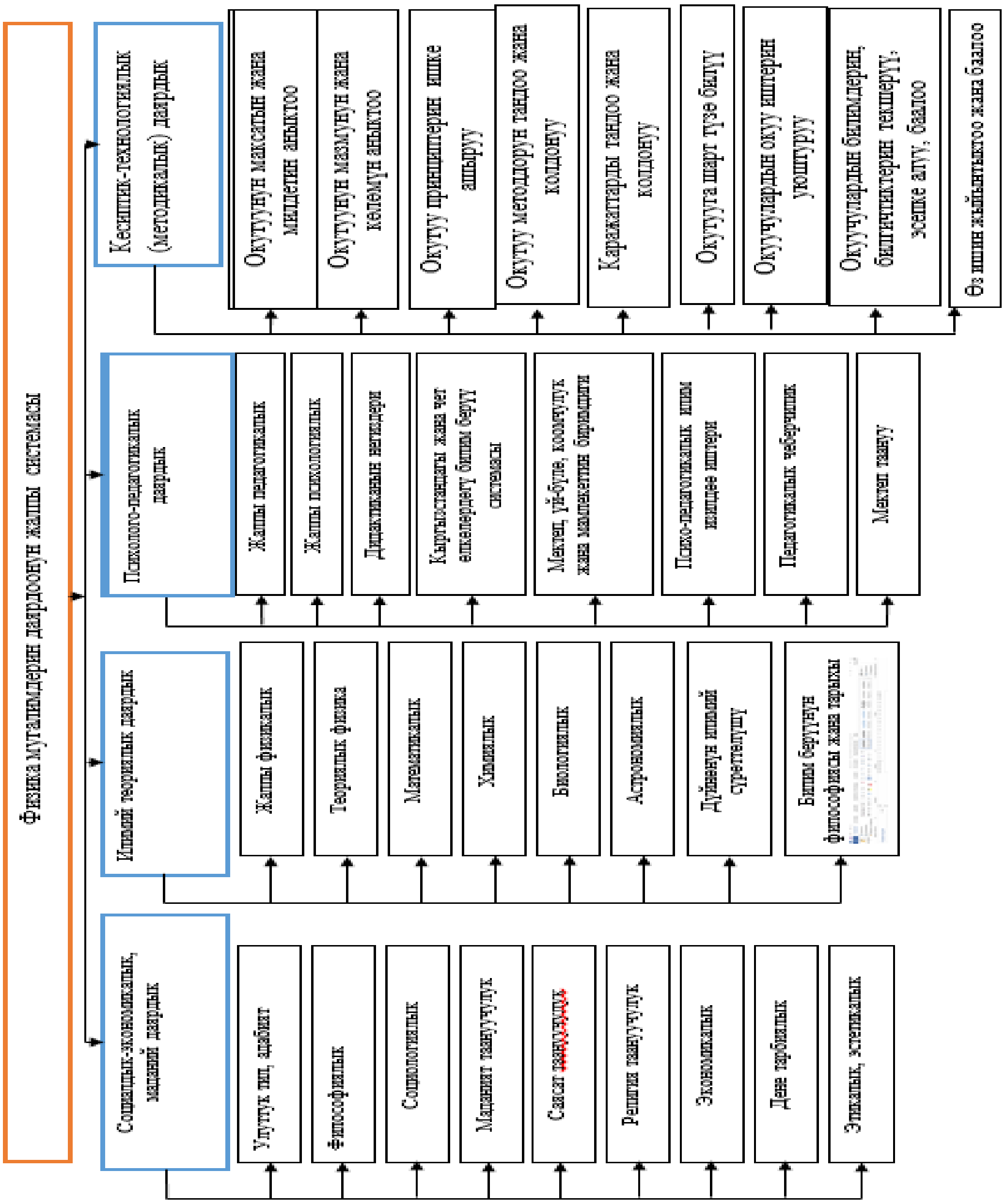

1-сүрөт. Физика мугалимдерин даярдоонун жалпы системасы

Жогорку окуу жайларда болочок физика мугалимин даярдоонун методикалык системасы – негизги компененттери окутуунун максаты, окуу материалынын мазмунун, окутуунун методдору, каражаттары, уюштуруу формалары, окуу процессин баалоо максаты болгон окуу процессин ишке ашырууга багытталган мугалимдерди даярдоо процесси [7].

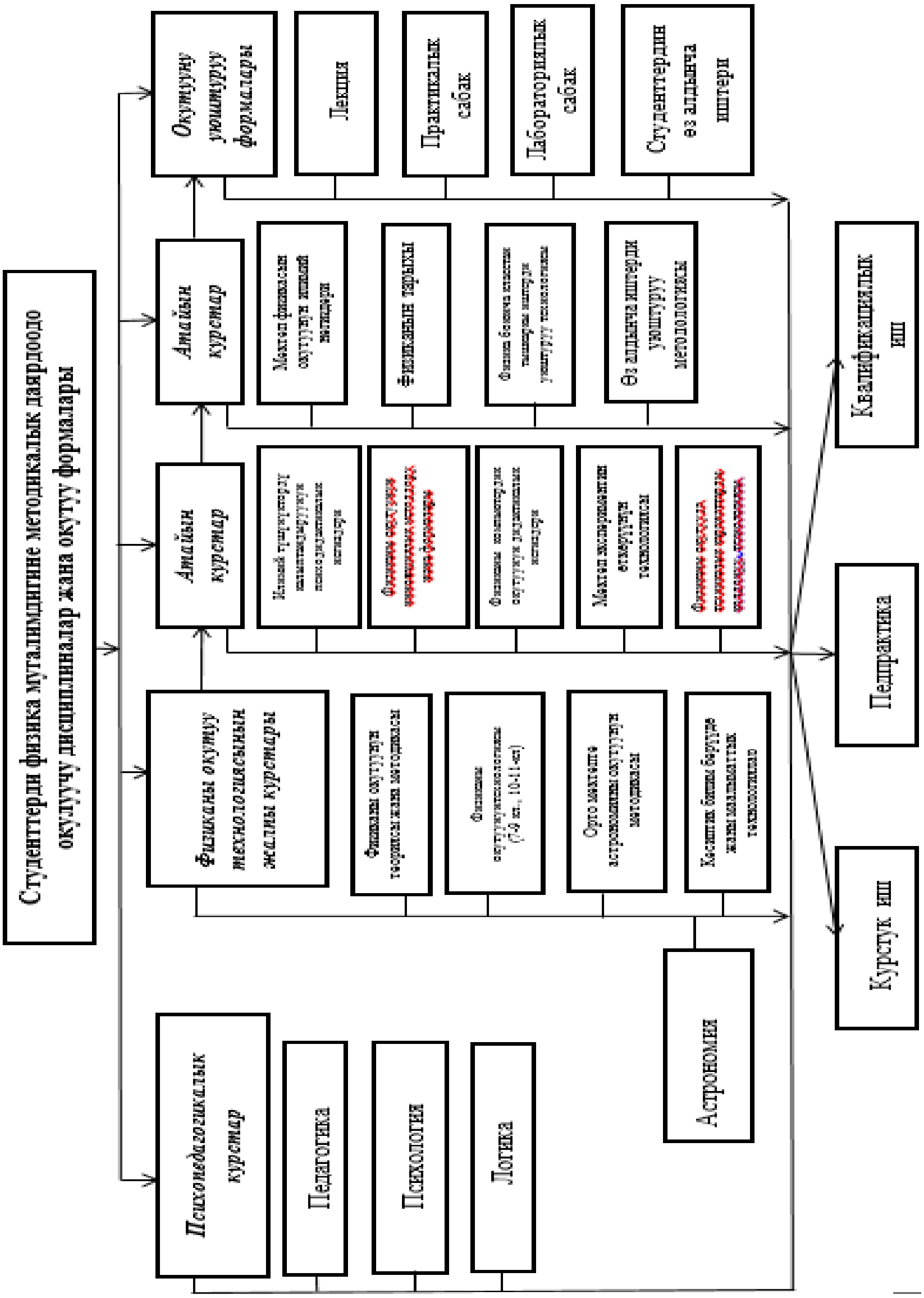

2-сүрөт. Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин физика жана электроника факультетинде окулуучу психопедагогикалык курстар жана окутуу формалары

Жогорку окуу жайларда болочок физика мугалимин даярдоонун методикалык системасы – негизги компененттери окутуунун максаты, окуу материалынын мазмунун, окутуунун методдору, каражаттары, уюштуруу формалары, окуу процессин баалоо максаты болгон окуу процессин ишке ашырууга багытталган мугалимдерди даярдоо процесси [7].

Корутундусу. Учурда, Ж. Баласагын атындыгы Кыргыз улуттук университетинин физика жана электроника факультетинде болочок физика мугалимдерин даярдоодо методикалык адистештирүүгө багытталган дисциплиналар жана анын формалары 2-сүрөттө келтирилди. Бул системада болочок мугалимдерди даярдоо жакшы натыйжаларды берип жаткандыгы практика жүзүндө да далдилденүүдө.

Мындай методикалык системаны болочок физика мугалимдерин даярдоо процессинде пайдалануу мугалимдерди даярдаган башка окуу жайларында да колдонсо жакшы болмок деген ойдобуз.

Анткени, алардын окуу пландарындагы дисциплиналарды талдаганыбызда кесипке адистешкен курстардын өтө аз экендигин байкадык.

Жыйынтыгында, биз университетте болочок физика мугалимин методикалык даярдоонун 2-сүрөттө көрсөтүлгөн жолун сунуш кылабыз. Болочок мугалимди даярдоо процессинде физиканы окутуучу жогорку билимдүү адистин моделине ылайык «Физиканы окутуунун теориясы жана методикасы» курсуна жетектөөчү орун берилиши керек. Ал эми мугалимдин кесиптик-технологиялык компетенттүүлүктөрү жогоруда көрсөтүлгөн дисциплиналар аркылуу калыптандырылат.

Адабияттар:

1. Сластенин, В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры: / В.А. Сластенин // Педагогическое образования и наука. – 2004. – № 5. – С. 4-15.
2. Еремина, З.И. Пути совершенствования методической подготовки учителя физики в университете [Текст]: дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / З.И. Еремина. – Саранск, 1982. – 190 с.
3. Мамбетакунов, Э.М. Физика мугалимдерин даярдоонун учурдагы маселелери: / Э.М. Мамбетакунов // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Сер. 3. – Бишкек, 2003. – С. 11-15.
4. Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: Большая Российская энциклопедия, М., 1999.
5. Исаева Р.У., Анарбекова А. Кыргыз Республикасында физика мугалимдерин даярдоонун теориядагы жана практикадагы абалы // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – № 2 (51). – С. 185-190.
6. Исаева, Р.У. Мугалимдердин окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу компетенттүүлүктөрү / Исаева Р.У., Мамбетакунов Э.М., Окуу куралы. – КУУнун «Университет» басмаканасы. – Б., 2015. – 218 б.
7. Исаева Р.У., Кадышев С. Физика мугалимдерин окуу процессинде жаңы маалыматтык технологияларды колдонууга даярдоо. – Илимий-техникалык журнал «Тоо-кен журналы», Том 2 (1). – С. 35-39.

Рецензиялаган:
Син Е.Е.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
PROFESSIONAL EDUCATION

Чогулдуров Муктар Дуйшенович,
кандидат географических наук,
Бишкекский государственный университет имени К. Карасаева,
Институт непрерывного и дистанционного обучения,
директор,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Choguldurov@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Чогулдуров Муктар Дуйшенович,
география илимдеринин кандидаты,
К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети,
Үзгүлтүксүз жана дистанттык билим берүү институту,
директор,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Choguldurov@mail.ru

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА ДИСТАНЦИОНДУК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН БАШКАРУУДАГЫ ЗАМАНБАП ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Choguldurov Muktar Duishenovich,
Candidate of Geographical Sciences,
Bishkek State University named after K. Karasaev,
Institute of Continuous and Distance Learning,
Director,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: Choguldurov@mail.ru

CURRENT TRENDS IN QUALITY MANAGEMENT OF DISTANCE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Аннотация: *В статье рассматриваются актуальные вопросы управления качеством в контексте дистанционного образования. Обсуждаются современные тенденции и вызовы, стоящие перед образовательными организациями в условиях цифровизации обучения. В статье рассматриваются основные принципы и методологии управления качеством, такие как Agile, Lean и Six Sigma, и их применение в дистанционном образовании. Особое внимание уделяется стратегиям и методам улучшения качества образовательных программ и процессов, а также внедрению инновационных подходов для повышения доступности и эффективности дистанционного обучения. В заключении подчеркивается важность постоянного совершенствования и адаптации образовательных систем к быстро меняющимся требованиям*

и потребностям обучающихся в современном цифровом мире.

Аннотация: *Макалада дистанттык билим берүү контекстинде сапатты башкаруунун актуалдуу маселелери каралат. Окутууну санариптештирүү шартында билим берүү мекемелеринин алдында турган заманбап тенденциялар жана чакырыктар талкууланууда. Макалада сапатты башкаруунун негизги принциптери жана методологиялары, мисалы, Agile, Lean жана Six Sigma жана алардын дистанттык билим берүүдө колдонулушу каралат. Билим берүү программаларынын жана процесстеринин сапатын жакшыртуу стратегияларына жана методдоруна, ошондой эле аралыктан окутуунун жеткиликтүүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн инновациялык ыкмаларды киргизүүгө өзгөчө көңүл бурулат. Корутундуда билим берүү системаларын үзгүлтүксүз өркүндөтүүнүн жана бүгүнкү санариптик дүйнөдө окуучулардын тез өзгөрүп жаткан талаптарына жана муктаждыктарына ылайыкташтыруунун маанилүүлүгүн баса белгиленет.*

Annotation: *The article examines the current issues of quality management in the context of distance education. The current trends and challenges facing educational institutions in the context of digitalization of education are discussed. The article discusses the basic principles and methodologies of quality management, such as Agile, Lean and Six Sigma, and their application in distance education. Special attention is paid to strategies and methods for improving the quality of educational programs and processes, as well as the introduction of innovative approaches to increase the accessibility and effectiveness of distance learning. In conclusion, the importance of continuous improvement and adaptation of educational systems to the rapidly changing requirements and needs of students in the modern digital world is emphasized.*

Ключевые слова: *современные тенденции, дистанционное образование, дистанционное обучение, методологии, цифровизация, модели управления качеством образования, технологии, контент.*

Түйүндүү сөздөр: *заманбап тенденциялар, дистанциондук билим берүү, дистанциондук окутуу, методология, санариптештирүү, билим берүүнүн сапатын башкаруу моделдери, технологиялар, контент.*

Key words: *modern trends, distance education, distance learning, methodologies, digitalization, models of education quality management, technologies, content.*

Введение. В свете последних изменений и технологических прорывов в сфере образования, тема управления качеством дистанционного образования становится более актуальной, чем когда-либо. В условиях быстро меняющегося мира и растущей цифровой экономики, учебные заведения и преподаватели все больше ориентируются на развитие и совершенствование онлайн-образовательных программ. Одними из важных тезисов Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы являются: «…сохранятся такие принципы организации системы образования, как доступность и качество образования для всех категорий граждан» [2, с.16], «Образование основывается на широком и повсеместном применении цифровых технологий и строится вокруг решения реальных жизненных проблем и вызовов» [2, с. 17], «Создание и развитие цифровой ИКТ-инфраструктуры (телекоммуникационные сети, центры обработки данных, облачные технологии, центры доступа к информации и услугам, цифровые платформы)» [2, с. 127], «Использование дистанционного обучения в системе образования имеет свои плюсы, главными из которых являются информация и коммуникация» [3, с. 158].

Как отметила Г.К. Кудайбердиева «Результаты организации управления образованием нацелены на повышение качества деятельности образовательного учреждения» [5, с. 78]. Одним из ключевых аспектов управления качеством в дистанционном образовании является поддержание высоких

стандартов обучения при переходе к онлайн формату. Это включает в себя не только обеспечение доступа к качественным учебным материалам и ресурсам, но и разработку эффективных методов оценки успеваемости студентов в виртуальной среде.

Важным аспектом управления качеством дистанционного образования также является обеспечение доступности и инклюзивности обучения для всех категорий студентов. Это требует разработки адаптивных и гибких программ обучения, учитывающих потребности различных групп обучающихся, включая людей с ограниченными возможностями, студентов из отдаленных районов и тех, кто испытывает трудности с доступом к высокоскоростному интернету.

Кроме того, успешное управление качеством в дистанционном образовании требует постоянного мониторинга и анализа данных обучения, чтобы выявлять слабые места и вовремя корректировать образовательные программы и методики. Это позволяет эффективно реагировать на изменения в потребностях студентов и быстро адаптироваться к новым вызовам и возможностям, которые предоставляет цифровая среда обучения.

В свете вышеизложенного, дальнейшее исследование и развитие стратегий управления качеством в дистанционном образовании представляется крайне важным для обеспечения эффективного и доступного обучения в современном мире.

Существует ряд трактовок понятия «дистанционное обучение», из числа которых нам импонировало: «Дистанционное обучение (Distance learning, distance education): разновидность электронного обучения, при котором процесс получения знаний, коллективная и индивидуальная работа студентов, процессы взаимодействия между преподавателем и студентом и студентов между собой происходят преимущественно (порядка 80 % учебного времени) удаленно, вне стен вуза, при помощи широкого спектра современных ИКТ [4, с. 138].

В настоящее время система дистанционного образования сталкивается с рядом таких проблем, как *технические проблемы и доступ к технологиям,* которые характеризуются неравномерным доступом к высокоскоростному интернету, недостаточным оборудованием и ограниченной технической грамотностью, создающие барьеры для студентов, желающих получить доступ к дистанционному образованию; несмотря на быстрое развитие технологий в дистанционном образовании, *качество образования и эффективность обучения* все еще вызывают определенные сомнения; некоторые студенты могут испытывать затруднения с самоорганизацией и мотивацией в онлайн-среде; *проблемы социальной изоляции и отсутствие межличностного взаимодействия* в процессе дистанционного обучения, которое может приводить к социальной изоляции и отсутствию межличностного взаимодействия, что может отрицательно сказываться на психологическом благополучии студентов; *инклюзивность и неравенство в доступе* к образованию остается серьезной проблемой в дистанционном образовании, т.к. некоторые группы студентов с ОВЗ, студенты с низким уровнем образования или студенты из отдаленных районов, могут сталкиваться с дополнительными трудностями в получении доступа к образовательным ресурсам и услугам; *безопасность данных и конфиденциальность с* увеличением онлайн-обучения способствует росту и риску нарушения безопасности данных и утечек персональной информации студентов, в этой связи, обеспечение безопасности данных и конфиденциальности остается одной из ключевых проблем в дистанционном образовании.

Данные проблемы требуют внимания и совместных усилий со стороны образовательных организаций для разработки мер, направленных на их решение.

Цель исследования является обеспечение эффективного и доступного обучения в условиях быстро меняющегося мира и растущей цифровой экономики, с учетом

принципов организации системы образования.

Методы исследования данной научной статьи включают анализ тенденций в области управления качеством дистанционного образования на основе литературного обзора и анализа существующих практик. Дополнительно, использовался метод сравнительного анализа моделей управления качеством образования для выявления и оценки эффективности различных подходов.

Основное содержание. Цифровизация образования тесно связана с управлением качеством в дистанционном обучении. В контексте стремительно развивающихся технологий и растущей роли цифровых средств в образовании, управление качеством становится ключевым аспектом успешной адаптации учебных программ к новым условиям. Цифровизация предоставляет образовательным организациям и преподавателям широкий набор инструментов для улучшения образовательного процесса, включая разработку интерактивных онлайн-курсов, доступ к образовательным ресурсам в реальном времени и возможность проведения эффективных дистанционных занятий.

Управление качеством в контексте цифровизации образования требует не только создания качественных онлайн-материалов и оценочных инструментов, но и разработки стратегий обеспечения доступности обучения для всех студентов, включая использование адаптивных методик обучения и поддержку инклюзивности. Кроме того, цифровые технологии обеспечивают богатые возможности для мониторинга и анализа данных обучения, что позволяет эффективно оценивать эффективность учебных программ и оперативно вносить коррективы для повышения их качества.

Таким образом, управление качеством в дистанционном образовании становится неотъемлемой частью процесса цифровизации образования, обеспечивая качественное и доступное обучение для студентов в современном цифровом мире.

На сегодняшний день существует несколько заметных тенденций в области управления качеством дистанционного образования:

1. *Персонализация обучения:* с развитием технологий адаптивного обучения и аналитики данных стало возможным индивидуализировать образовательный процесс для каждого студента. Платформы дистанционного обучения все чаще предлагают персонализированные материалы, задания и обратную связь, чтобы соответствовать уникальным потребностям и уровню подготовки каждого ученика.

2. *Использование искусственного интеллекта (ИИ):* искусственный интеллект играет все более значимую роль в управлении качеством дистанционного образования. Системы ИИ используются для анализа данных обучения, предоставления персонализированных рекомендаций студентам, автоматизации процессов проверки заданий и многое другое.

3. *Развитие онлайн-оценки:* стремительное развитие технологий онлайн-оценки позволяет проводить качественные оценки знаний студентов дистанционно. Это включает в себя использование систем для автоматизации проверки заданий, онлайн-тестирование с использованием различных типов вопросов, а также онлайн-оценку проектов и работ.

4. *Обучение с использованием виртуальной и дополненной реальности:* технологии виртуальной и дополненной реальности все чаще применяются в дистанционном образовании для создания интерактивных и увлекательных учебных сред. Это позволяет студентам получать практические навыки и опыт виртуальной среды, что особенно важно для обучения в технических и профессиональных областях.

5. *Интеграция социальных и коллаборативных элементов:* дистанционное обучение становится все более социальным и коллаборативным благодаря интеграции инструментов для общения, совместной работы и обмена опытом между студентами и преподавателями. Это создает более прив-

лекательную и стимулирующую обучающую среду.

Эти тенденции отражают стремление к постоянному совершенствованию и развитию дистанционного образования с целью обеспечения высокого качества обучения и удовлетворения потребностей современных обучающихся.

На уровне методологии в управлении качеством дистанционного образования следует отметить методологические подходы, реализуемые в данном процессе:

– *системный подход*: вместе с ростом сложности образовательных систем, теории управления качеством дистанционного образования всё чаще прибегают к системному подходу. Это подразумевает рассмотрение образовательного процесса как комплексной системы, включающей в себя различные аспекты, такие как студенты, преподаватели, учебные материалы, технологии и методы обучения;

– *континуальное улучшение* (Continuous Improvement): теории управления качеством дистанционного образования все больше ориентируются на концепцию континуального улучшения, т.е. непрерывного. Это подразумевает постоянный анализ процессов обучения, сбор обратной связи от студентов и преподавателей, а также внедрение изменений с целью постоянного совершенствования качества образования;

– *управление данными и аналитика:* с развитием технологий сбора и анализа данных в образовании, теории управления качеством все больше обращают внимание на роль данных и аналитики в процессе улучшения образовательных программ и методик. Это включает в себя использование данных для выявления трендов, оценки эффективности учебных программ, прогнозирования результатов обучения и принятия обоснованных управленческих решений.

Интеграция новых подходов и методологий: Теории управления качеством дистанционного образования все больше вовлекают элементы из других областей управления, таких как Agile (подход к разработке программного обеспечения и управлению проектами, который акцентирует внимание на быстром реагировании на изменения в требованиях и обстоятельствах, создании гибких и адаптивных команд, а также на повышении эффективности коммуникации и сотрудничества внутри команды [https://onagile.ru]; методология включают в себя Scrum, Kanban, Extreme Programming (XP) и др.), Lean (то философия управления, направленная на минимизацию потерь и повышение эффективности в процессах производства и предоставления услуг. Принципы Lean включают в себя создание ценности для клиента, идентификацию и устранение потерь, стандартизацию процессов и непрерывное совершенствование) и Six Sigma (методология управления качеством, направленная на уменьшение вариаций и дефектов в процессах и продукции [https://worksection.com]; включает в себя использование статистических методов и инструментов качества, таких как DMAIC (Define, Measure, Analyze, Improve, Control) для решения проблем и улучшения процессов). Это позволяет применять современные методологии и подходы к управлению качеством в контексте образования и обеспечивать более гибкое и эффективное управление образовательными процессами.

Учет потребностей различных групп обучающихся. С увеличением диверсификации студентов в дистанционном образовании, теории управления качеством становятся все более ориентированными на учет индивидуальных потребностей различных групп обучающихся, включая людей с ограниченными возможностями, студентов из различных культурных сред и т.д.

Эти тенденции в теории управления качеством дистанционного образования отражают стремление к развитию более гибких, эффективных и адаптивных подходов к управлению качеством образования в условиях быстро меняющегося мира и технологических инноваций.

Существует несколько моделей управления качеством образования, в том числе и дистанционном, которые, адаптируясь к той

или иной образовательной системе, применяются в мире. Вот некоторые из них:

Модель EFQM (European Foundation for Quality Management) [http:// www.efqm.org]. Эта модель основана на принципах общего управления качеством и включает в себя девять критериев качества, таких как лидерство, стратегия, сотрудничество с заинтересованными сторонами, процессы и т.д. Эта модель может быть адаптирована для применения в образовании, включая дистанционное обучение.

Модель ISO 9000 [http://www.iso.org]: Эта модель является международным стандартом управления качеством и включает в себя ряд принципов, таких как ориентация на клиента, руководство, участие персонала, процессный подход и постоянное улучшение. Многие образовательные организации используют принципы ISO 9000 для управления качеством дистанционного образования.

Модель Сертификации Дистанционного Обучения (Distance Education Certification) [1]. Некоторые страны и организации разработали собственные модели сертификации качества дистанционного обучения. Эти модели обычно включают в себя стандарты и критерии, которым должны соответствовать образовательные программы и институты, чтобы получить сертификат качества.

Модель QA в Higher Education Framework (Quality Assurance in Higher Education Framework) [https://www.inqaahe.org]. Эта модель разработана для управления качеством высшего образования, включая дистанционное обучение. Она включает в себя стандарты, процедуры и инструменты для обеспечения качества образовательных программ и институтов.

Модель Balanced Scorecard (Сбалансированная система показателей) [https://www.uplab.ru]. Эта модель используется для измерения и управления результатами деятельности организации. Она включает в себя четыре перспективы: финансовую, клиентскую, внутренние процессы и обучение и развитие. Многие образовательные организации используют Сбалансированную систему показателей для оценки качества дистанционного образования.

Эти модели предоставляют инструменты и подходы для управления качеством дистанционного образования и помогают образовательным организациям обеспечивать высокое качество обучения и удовлетворять потребности студентов.

Анализ практики позволил выявить модели, специально адаптированные для управления качеством дистанционного образования:

– *Quality Matters (QM).* Это некоммерческая организация, которая разработала стандарты и рубрики оценки качества для онлайн и гибридных курсов. Модель QM включает в себя 8 основных стандартов и более 40 специфических критериев для оценки качества онлайн-курсов. *QM* включает в себя оценку и анализ существующих образовательных курсов с целью выявления их соответствия стандартам QM, обучение преподавателей по методам создания качественных онлайн-курсов, разработку новых курсов с учетом принципов и критериев QM, а также проведение процедур рецензирования и обратной связи для улучшения существующих программ. Практическое применение модели QM направлено на реальные усилия по повышению качества дистанционного образования и обеспечению оптимального обучающего опыта для студентов.

– *OpenupEd Quality Label.* Это европейская инициатива, направленная на поддержку качественных онлайн-курсов. Модель предоставляет критерии оценки качества для массовых открытых онлайн-курсов (MOOCs) и онлайн-курсов, предлагаемых университетами.

– *iNACOL Standards for Quality Online Courses.* Организация iNACOL (International Association for K-12 Online Learning) разработала стандарты качества для онлайн-курсов в сфере образования от начальной до средней школы. Эти стандарты ориентированы на обеспечение высокого качества

образования для учеников через онлайн-курсы.

– *Community of Inquiry (CoI) Framework.* Это теоретическая модель, которая исследует процесс обучения и взаимодействия в онлайн-среде. CoI Framework выделяет три ключевых составляющих: педагогическую, социальную и когнитивную, присутствие которых считаются важными для успешного дистанционного обучения.

– *Online Learning Consortium (OLC) Quality Scorecard.* Это инструмент для оценки качества онлайн-курсов, разработанный Online Learning Consortium. С помощью этого инструмента инструкторы могут оценивать свои курсы по различным аспектам, таким как курсовой дизайн, обучение и взаимодействие с учащимися.

– *Модель оценки качества дистанционного обучения* в Московском государственном университете имени М.В. Ломоносова разработана с целью оценки эффективности и качества дистанционных образовательных программ. Модель основывается на 50 критериях, которые объединены в 5 блоков: информационно-методическое обеспечение, организационно-технологическое обеспечение, кадровое обеспечение, финансово-экономическое обеспечение и учебно-методическое обеспечение. Эти блоки включают в себя аспекты, такие как доступность образовательных ресурсов, квалификация преподавателей, технологическая поддержка, финансовые затраты и соответствие учебного материала целям и задачам программы. Модель используется для систематической оценки и улучшения качества дистанционных образовательных программ в Московском государственном университете имени М.В. Ломоносова, что способствует повышению эффективности образовательного процесса и удовлетворению потребностей обучающихся.

Данные модели и стандарты предоставляют образовательным организациям и инструкторам конкретные инструменты для оценки и обеспечения качества дистанционного образования.

Существует несколько способов решения проблем управления качеством в системе дистанционного образования:

1. Развитие инфраструктуры и доступ к технологиям. Правительство и образовательные организации могут работать над улучшением инфраструктуры, расширением доступа к высокоскоростному интернету и предоставлением оборудования для студентов, которые испытывают трудности с доступом к технологиям.

2. Обучение и поддержка студентов и преподавателей. Образовательные организации могут предоставлять обучение и поддержку студентам и преподавателям по использованию технологий и эффективному обучению в онлайн-среде. Это может включать в себя курсы по цифровой грамотности, обучение методикам дистанционного обучения и поддержку в развитии навыков саморегуляции и самоорганизации у студентов.

3. Развитие качественных образовательных контентов. Образовательные организации и преподаватели могут разрабатывать качественные образовательные контенты, которые будут стимулировать вовлеченность студентов и обеспечивать активное обучение. Это может включать в себя использование интерактивных материалов, мультимедийных ресурсов, виртуальной реальности и т.д.

4. Создание условий для социального взаимодействия и поддержки студентов. Образовательные организации могут проводить мероприятия и инициативы, направленные на поддержку социального взаимодействия и связей между студентами, такие как виртуальные обсуждения, групповые проекты, онлайн-клубы и т.д.

5. Обеспечение безопасности данных и конфиденциальности. Образовательные организации должны обеспечивать надежную защиту данных студентов и соблюдение правил конфиденциальности. Это включает в себя использование безопасных онлайн-платформ, шифрование данных, регулярное обновление систем безопасности и обучение персонала в вопросах кибербезопасности.

Эти подходы могут помочь в решении проблем в системе дистанционного образования и обеспечении качественного и эффективного обучения для всех студентов.

Образовательные организации могут предпринять ряд шагов для успешного внедрения дистанционного образования.

Разработка стратегии и плана действий. Организации должны определить свои цели и приоритеты в области дистанционного образования, разработать стратегию внедрения и план действий для достижения этих целей.

Выбор подходящих технологических решений. Организации должны выбрать подходящие технологические платформы и инструменты для дистанционного обучения, которые соответствуют их потребностям и целям. Это может включать в себя использование систем управления обучением (LMS), видеоконференц-платформ, онлайн-ресурсов и др.

Подготовка преподавателей и персонала. Образовательные организации должны предоставить поддержку и обучение преподавателям и персоналу по использованию технологий дистанционного обучения, а также разработке и доставке онлайн-курсов.

Разработка качественных образовательных контентов. Организации должны разработать качественные образовательные контенты для онлайн-курсов, которые будут стимулировать вовлеченность студентов и обеспечивать активное обучение.

Проведение оценки и обратной связи. Организации должны регулярно проводить оценку и сбор обратной связи от студентов о качестве дистанционного обучения и предпринимать меры для улучшения образовательного процесса.

Обеспечение поддержки и доступности. Организации должны обеспечить поддержку студентов в онлайн-среде, предоставив им доступ к технической поддержке, консультациям и ресурсам для успешного завершения обучения.

Создание условий для социального взаимодействия: Организации должны предпринять меры для создания условий для социального взаимодействия между студентами и преподавателями, такие как форумы обсуждения, групповые проекты и сетевые мероприятия.

Обеспечение безопасности данных и конфиденциальности: Организации должны обеспечить надежную защиту данных студентов и соблюдение правил конфиденциальности в онлайн-среде.

Эти шаги помогут образовательным организациям успешно внедрить дистанционное образование и обеспечить высокое качество обучения для своих студентов.

Выводы. Таким образом, управление качеством в дистанционном образовании является ключевым фактором для обеспечения высокого уровня образовательного опыта. Это не только способствует эффективности образовательного процесса, но и поддерживает инновационный и адаптивный подход к обучению, соответствуя потребностям современных обучающихся и требованиям быстро меняющегося мира. Современные тенденции в управлении качеством дистанционного образования указывают на необходимость постоянного развития и адаптации образовательных систем к быстро меняющимся потребностям и технологическим инновациям. Внедрение современных методологий управления, учет специфики онлайн-обучения и активное взаимодействие с обучающимися формируют основу для создания качественных и доступных образовательных программ, способствуя развитию образования в цифровой эпохе.

Литература:

1. Бочков В.Е., Краснова Г.А., Филиппов В.М. Состояние, тенденции, проблемы и роль дистанционного обучения в трансграничном образовании: Учеб. пособие. – М.: РУДН, 2008. – 405 с.
2. Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы. – Бишкек, 2018.
3. Аманова Г.М. Особенности педагогического процесса в профессиональном

образовании // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – № 3 (52). – С. 155-159.
4. Электронное обучение: руководство по применению и внедрению в вузе / Под редакцией О. Зубиковой, Г. Исмуратовой, О. Куфлей, Н. Суеркуловой, И. Ястребовой / – Костанай: ТОО «Центрум», 2016. – 147 с.
5. Кудайбердиева Г.К. Об уровнях организации управлением качеством образования // Alatoo Academic Studies. – 2021. – №. 1. – С. 74-81.
6. https://worksection.com/blog/lean-six-sigma.html
7. https://onagile.ru/trends/agile/lean-six-sigma-intro
8. http:// www.efqm.org
9. http://www.iso.org
10. https://www.inqaahe.org/sites/default/files/1317654264_1-4-quality-assurance-frameworks.pdf
11. https://www.uplab.ru/blog/balanced-scorecard/
12. https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-sistem-distantsionnogo-obucheniya

Рецензенты:
Мамбетакунов У.Э.,
доктор педагогических наук, профессор

Калдыбаев С.К.,
доктор педагогических наук, профессор

«Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары» журналына чыгарылуучу макалаларга коюлган талаптар

Макалалар А-4 форматта 2 экземплярда басылып (1-экземпляр эксперттер үчүн фамилиясы жазылбай жашыруун берилет, ал эми 2-экземпляр иштеп чыгуу үчүн фамилиясы жазылып берилет) жана электрондук түрдө кабыл алынат. Автор менен байланыш үчүн 2-экземплярга мобилдүү телефонуңуздун номерин жана электрондук почтаңыздын дарегин сөзсүз түрдө көргөзүүңүз зарыл. Редакцияга түшкөн макала жөнүндө ырастоо электрондук почта аркылуу жиберилет.

КРнын илимий макалаларга коюлган талаптарына ылайык анын негизги текстинде төмөнкү зарыл элементтер камтылыш керек:

- актуалдуу педагогикалык көйгөйлөрдү жалпы түрдө коюу жана анын маанилүү илимий же практикалык милдеттери менен байланышы;

- берилген көйгөйдү чечмелөөнүн негиздери камтылган жана аларга автор таянып акыркы изилдөөлөр менен жарыкка чыккан эмгектердин талдоосу;

- жалпы көйгөйдүн мурда чечмеленбеген бөлүктөрүнө жазылган макалада арналгандыгын көрсөтүү;

- макаланын алдына коюлган максатты жана милдеттерди аныктоо;

- өткөрүлгөн изилдөөнүн алынган илимий жыйынтыктарын толук негиздөө менен баяндоо;

- жүргүзүлгөн изилдөөдөн тыянактарды чыгаруу менен аталган багыт боюнча келечекте өнүктүрүүнүн перспективаларын көрсөтүү талап кылынат.

Автордук оригиналга коюлган талаптар

- форматы – MS Word.

- гарнитурасы – Times New Roman.

- шрифттин өлчөмү (кеглъ) – 14

- саптардын ортосундагы аралык (интервал) – 1

- абзацтык ачык жер – 1,5

- бардык талаачалар – 2 см

- мүмкүн болгон ажыратуулар – курсив, каралжын түстө, макаланын аягында адабияттардын тизмесине кирген эмгектерге тексттин ичиндеги шилтемелер квадраттык кашаанын ичинде тизмедеги булактын номерин жана беттердин номерлерин көрсөтүү менен келтирилет.

- дефис тиреден айырмаланышы тийиш.

- тире менен тырмакчалар макаланын бардык текстинде бирдей сызыктуу болушу керек.

- абзацтардын ортосунда өтө чоң аралыктар болбош керек.

- сүрөттөр жарым тондуу эмес даана ак-кара, WMP, EME, CDR, AI, вектордук форматтарда, растрдык сүрөттөлүштөр - TIFF, JPG форматта 300 чекит/дюймдан кем эмес ажыратуу менен, реалдуу өлчөмдө болуу керек. Бардык сүрөттөр жана таблицалар текст боюнча жайланышы керек. MS Exce1, MSVisio программалардагы диаграммалар - баштапкы файл менен чогуу болууга тийиш.

Макаланын текстин компоновкалоо

- Макаланын башында авторлордун фамилиясы менен инициалдары, даражасы, наамы, иштеген кызматы, шаары, өлкөсү – кыргыз, орус жана англис тилиндеги варианттар, электрондук дареги (шрифттин өлчөмү-14 кегль, каралжын түстө оң жагын түздөө менен).

- макаланын аталышы – чоң тамгалар менен кыргыз, орус жана англис тилдеги варианттар (шрифттин өлчөмү-14 кеглъ, каралжын түс, борбор боюнча түздөө).

- Аннотация – кыргыз, орус жана англис (Annotation) тилиндеги варианттар (шрифттин өлчөмү-12 кеглъ, беттин туурасы боюнча түздөө).

Аннотациянын көлөмү 3-5 сүйлөм. Макаланын аталышындагы маалыматтар аннотациянын текстинде кайталанбашы керек.

Түйүндүү түшүнүктөр: сөздөрдүн саны 5-8-кыргыз, орус (ключевые слова) жана англис (key words) тилиндеги варианттар (шрифттин өлчөмү – 12 кеглъ, беттин туурасы боюнча түздөө, 1 интервал).

Негизги текст адабияттын стилистикалык жана библиографиялык талаптарына дал келиш керек, беттин туурасы боюнча түздөө.

Макаланын структуралык түзүлүшү:

• Киришүү

• Изилдөөнүн максаты

• Изилдөөнүн методу

• Негизги мазмуну

• Корутунду

• Адабияттар тизмеси

Адабияттардын тизмеси 5-10 булактарды камтып, аягында кийинки жылдары чыккан 2-3 чет өлкөлүк эмгектер (шрифттин өлчөмү – 12 кеглъ, беттин туурасы боюнча түздөө). Адабияттар тизмесин ГОСТ боюнча түзүү.

Шилтемелердин (цитирование) орун алышы; “КББАнын кабарлары” журналына шилтеме келтирүү.

Макала мурда башка булакта жарыяланбашы керек, же башка журналдарга жиберилбеши керек.

Аталган талаптарга канааттандырбаган макалалар кароого кабыл алынбайт. Жарыкка чыгарууга кабыл алынбаган материал боюнча кат жазуу жүргүзүлбөйт. Макалалардын кол жазмалары кайтарылбайт.

Төлөм акысы:

Талаптарга жооп берген макалалар журналда төлөмдүү негизде жарыкка чыгарылат.

КББАнын академиктери жана мүчө-корреспонденттери үчүн – ***акысыз.***

КББАнын кызматкерлери менен аспиранттары үчүн – ***500 сом,***

Кыргызстандын мекемелеринин кызматкерлери жана аспиранттары үчүн – ***1000 сом,***

Алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн жарандары үчүн – ***3500 сом.***

Требования к оформлению статей в журнале «Известия Кыргызской академии образования»

Статьи следует предоставить в бумажном вложенным в файл и электронном виде. В сопроводительном письме необходимо обязательно указать номер мобильного телефона и адрес электронной почты для связи с автором. Редакция высылает подтверждение о получении статьи по электронной почте.

В соответствии с требованиями к научным публикациям в КР, основной текст статьи должен содержать следующие необходимые элементы:

- *постановка актуальных педагогических проблем в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами;*
- *анализ последних исследований и публикаций, где заложены основы решения данной проблемы, на которые опирается автор;*
- *выделение ранее нерешенных частей общей проблемы, которым посвящается данная статья;*
- *формулировка цели и задачи статьи;*
- *изложение основного материала проведенного исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;*
- *выводы из данного исследования и перспективы дальнейшего развития по данному направлению.*

Требования к авторскому оригиналу

- *Формат – MS Word.*
- *Гарнитура – Times New Roman.*
- *Размер шрифта (кегль) – 14.*
- *Междустрочный интервал – одинарный.*
- *Абзацный отступ – 1,5*
- *Поля – все по 2 см.*
- *Допустимые выделения – курсив, полужирный.*
- *Внутритекстовые ссылки включенные в список литературы, приводятся в квадратных скобках с указанием номера источника в списке и номера страницы источника цитаты.*
- *Дефис должен отличаться от тире.*
- *Тире и кавычки должны быть одинакового начертания по всему тексту.*
- *Не допускаются пробелы между абзацами.*
- *Рисунки только черно-белые, без полутонов, в векторных форматах WMP, EME, CDR, AI, растровые изображения – в формате TIFF, JPG с разрешением не менее 300 точек/дюйм, в реальном размере. Все рисунки и таблицы располагаются по тексту. Диаграммы из программ MS Exce1, MSVisio вместе с исходным файлом.*

Компоновка текста:

- *В начале статьи фамилия, инициалы авторов, степень, звание, должность, место работы, город, страна (на кыргызском, русском и английском языках), электронный адрес (размер шрифта – 14 кегль, полужирный, выравнивание – по правому краю).*
- *Название статьи – заглавными буквами на кыргызском, русском и английском языках*

(размер шрифта – 14 кегль, полужирный, выравнивание – по центру).

Аннотация: на кыргызском, русском и английском языках (Annotation) (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы).

Объем аннотации 3-5 предложений. Сведения, содержащиеся в заглавии статьи, не должны повторяться в тексте аннотации.

Ключевые слова: количество слов 5-8 – на кыргызском, русском и английском языках (Key words) (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы, через 1 интервал).

Основной текст должен соответствовать стилистическим и библиографическим требованиям литературы, выравнивание – по ширине страницы.

Структура статьи:

- *Введение*
- *Цель исследования*
- *Методы исследования*
- *Основное содержание*
- *Выводы*
- *Список литературы*

Список литературы: 5-15 источников (размер шрифта – 12 кегль, выравнивание – по ширине страницы). Составление библиографии в соответствии ГОСТ.

Размещение ссылок (цитирование), ссылка на журнал «Известия КАО».

Статья не должна быть ранее опубликованной или представленной к публикации в других журналах.

Материалы, не удовлетворяющие указанным требованиям, к рассмотрению не принимаются. По материалам, не принятым к опубликованию, переписка не ведется. Рукописи статей не возвращаются.

Размер оплаты:

Статьи удовлетворяющие требования, публикуются в журнале на платной основе.

*Для академиков и членов-корреспондентов КАО – **бесплатно.***

*Для сотрудников и аспирантов КАО **– 500 сомов.***

*Для сотрудников и аспирантов других учреждений Кыргызстана – **1000 сомов.***

*Для граждан дальнего и ближнего зарубежья – **3500 сомов.***

МАЗМУНУ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ
EDUCATION AND INNOVATION

Мамытов Абакир Мамытович,
Окен уулу Шумкарбек

Mamytov Abakir Mamytovich,
Oken uulu Shumkarbek

Кыргызстандын орто жана бийик тоолуу шарттарында жашаган
7-11 жаштагы эркек балдардын дене бой жактан жетилүү жана физикалык даярдык абалы..................3
Состояние физического развития и физической подготовленности
мальчиков 7-11 лет, проживающих в условиях среднегорья и высокогорья Кыргызстана.....................3
The state of physical development and physical fitness of boys aged
7-11 years living in the conditions of the middle mountains and highlands of Kyrgyzstan..............................3

Кабылова Света Амантуровна
Kabylova Sveta Amanturovna

Изилдөөчүлүк компетенттүүлүктү калыптандырууда илимий методдордун ролу.................................14
Роль научных методов в формировании исследовательской компетентности..14
The role of scientific methods in the formation of research competence..14

Талантбек кызы Альбина
Talantbek kyzy Albina

Педагогические стратегии и методы развития
информационно-коммуникационной компетенции у педагогов дошкольного образования.................20
Мектепке чейинки билим берүүдөгү педагогдордун маалыматтык-коммуникациялык
компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык стратегиялары жана методдору...............................20
Pedagogical strategies and methods for the
development of information and communication competence preschool teachers..20

ОКУТУУНУН ТЕХНОЛОГИЯСЫ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY

Асанова Анаркүл Сакеновна
Asanova Anarkul Sakenovna

Современные подходы к подготовке
научных и педагогических кадров в условиях реализации ИКТ..28
МКТны ишке ашыруу шарттарында илимий
жана педагогикалык кадрларды даярдоонун заманбап ыкмалары 28
Modern approaches to the training of scientific
and pedagogical personnel in the context of the implementation of ICT...28

Кабылова Света Амантуровна,
Жакиева Санавар Амангелдиевна,
Калдыбаев Салидин Кадыркулович

Kabylova Sveta Amanturovna,
Jakieva Sanavar Amangeldievna,
Kaldybaev Salidin Kadyrkulovich

Студенттердин изилдөөчүлүк компетенттүлүктөрүнүн
калыптанышынын критерийлери, көрсөткүчтөрү жана деңгээлдери..36
Критерии, показатели и уровни формирования
научно-исследовательских компетенций студентов...36
Criteria, indicators and levels of formation of students' research competencies...36

Мааткеримов Нурсапар Оролбекович,
Жыргалбек кызы Айганыш

Maatkerimov Nursapar Orolbekovich,
Gyrgalbek Kyzy Aiganysh

Тексттик маселелерди чыгарууда көндүмдөрдү калыптандыруу...44
Формирование навыков решения текстовых задач...44
Formation of skills for solving text problems..44

Медербек кызы Мээрим
Mederbek kyzy Meerim

Ситуативно-коммуникативные упражнения и диалоги
на уроках русского языка в начальных классах с кыргызским языком обучения...................................49
Башталгыч кыргыз класстарда орус тили сабагында
орус тили боюнча ситуациялык-коммуникациялык көнүгүүлөр жана диалогдор.................................49
Situational and communicative exercises and dialogues
in russian lessons in primary schools with the kyrgyz language of instruction...49

Молдаширова Айым Азатбековна
Moldashirova Aiym Azatbekovna

Музыка сабагында 6-класстагы окуучулардын
музыкалык-эстетикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун ыкмалары жөнүндө.........................56
О методах формирования музыкально-эстетической
компетентности у учащихся 6 класса на уроке музыки...56
On the methods of formation of musical
and aesthetic competence of 6th grade students in a music lesson...56

Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич,
Исакова Светлана Турдубековна

Muratov Abdykerim Zharkynbaevich,
Isakova Svetlana Turdubekovna

Окуучулардын кеп маданиятын өстүрүүдө айрым методдордун практикалык майнаптуулугу.............60
Практическая эффективность некоторых методов в развитии речевой культуры учащихся................60
The practical effectiveness of some methods in the development of students' speech culture.........................60

Эрматали уулу Баяман,
Жаманкулова Юланда Досоевна

Ermatali uulu Bayaman,
Zhamankulova Yulanda Dosoevna

Жылуулук кубулуштарын окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун артыкчылыктары..67
Преимущества использования информационно-коммуникационных технологий при обучении тепловым явлениям..67
Benefits of using information and communication technology in thermal phenomena teaching....................67

КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
PROFESSIONAL EDUCATION

Байгазиев Рустам Абасканович
Baigaziev Rustam Abaskanovich

Непрерывное образование как ключевой фактор постоянного совершенствования в контексте современных вызовов и угроз: стратегии, практика и роль в подготовке кадров для обеспечения национальной безопасности...75
Үзгүлтүксүз билим берүү заманбап чакырыктардын жана коркунучтардын контекстинде үзгүлтүксүз өркүндөтүүнүн негизги фактору катары: улуттук коопсуздукту камсыз кылуу үчүн кадрларды даярдоодогу стратегиялар, практикалар жана ролдор..........................75
Continuing education as a key factor of continuous improvement in the context of modern challenges and threats: strategies, practices and roles in national security training.......................75

Дюшекеева Айзада Кубанычбековна
Diushekeeva Aizada Kubanychbekovna

Основные подходы к составлению учебного словаря по латинскому языку для судентов-медиков.....82
Медициналык студенттер үчүн латын тили боюнча окуу сөздүгүн түзүүнүн негизги ыкмалары.........82
The main approaches to compiling the latin language educational dictionary for medical students................82

Кадышев Сагынтай,
Исаева Рапия Уркасымовна

Kadyshev Sagyntai,
Isaeva Rapia Urkasymovna

Университетте физика мугалимдерин кесиптик-технологиялык жактан даярдоо.................................87
Профессионально-технологическая подготовка учителей физики в университете................................87
Professional and technological training of physics teachers at the university...87

Чогулдуров Муктар Дуйшенович
Choguldurov Muktar Duishenovich

Современные тенденции в управлении качеством дистанционного образования в высших учебных заведениях…………………………………………....94
Жогорку окуу жайларында дистанциондук билим берүүнүн сапатын башкаруудагы заманбап тенденциялар..94
Current trends in quality management of distance education in higher education institutions………………94

Ответственный секретарь: Дербишова Н.А.

Редакторы: Карамолдоева С.К., Дуйшо кызы М.

Компьютерная верстка: Дербишова Н.А.

Офсетная бумага А4

Тираж 50 экз.

Отпечатано в типографии КАО

Кыргызская Республика, 720040, г. Бишкек, бульвар Эркиндик, 25.

Тел.: +996 (312) 622368